

Керований хаос: Як російські авіабомби знищують цивільних та інфраструктуру

Зміст

Короткий огляд	2
Методологія	4
I. Російська тактична авіація у війні проти України	5
Ідентифікація літаків	13
Нові Су-34 після початку повномасштабного вторгнення в Україну	16
Місяця дислокації авіаційних підрозділів з літаками Су-34	17
II. Модифіковане озброєння авіації (УМПБ, УМПК, «Гром-Є»)	23
Авіабомби з УМПК	25
Боєприпас УМПБ Д-30СН	34
Боєприпас «Гром-Є»	35
III. Загальний патерн завдання ударів керованими авіаційними бомбами	37
IV. Атаки на цивільну інфраструктуру керованими авіаційними бомбами у Харкові	46
Відповідальні за бомбардування Харкова	70
Висновок аналізу авіаударів по Харкову із застосуванням авіабомб з УМПК	78
V. Атаки на цивільну інфраструктуру керованими авіаційними бомбами у Херсоні	79
Відповідальні за бомбардування Херсона	88
VI. Напади керованими авіаційними бомбами у контексті міжнародного права	100
Принцип розрізнення в МГП	102
Тероризування цивільного населення	102
Авіабомбардування та невивіркові напади	104
Аналіз російських атак керованими авіаційними бомбами в контексті МГП	106
Военний злочин нападу на цивільні об'єкти та/або цивільних осіб	112
Висновки та перспективи розслідування	116
Список учасників дослідження	119

Короткий огляд

Систематичне використання керованих авіабомб для цілеспрямованих атак по Україні розпочалося з 2023 року, через рік після широкомасштабного вторгнення Збройних сил Російської Федерації. Ці атаки охоплюють як зону фронту, так і тиллові райони, що призводить до масових руйнувань житлових будинків, лікарень, шкіл та іншої критичної інфраструктури. З березня 2024 року команда Truth Hounds задокументувала більш як 950 таких випадків, внаслідок чого загинули понад 250 і поранені понад 1300 мирних жителів. Зафіксовано 23 випадки, коли кількість жертв одного такого удару перевищувала 10 осіб. Реальна кількість злочинів з використанням керованих авіабомб російською армією є значно більшою, оскільки моніторинг Truth Hounds охоплює лише обмежений період.

Інтенсивність подій на фронті та непередбачуваний розвиток бойових дій змусили авторів дослідження обмежити його хронологічні рамки періодом від початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну до 30 вересня 2024 року, з особливою увагою до динаміки ударів авіаційними бомбами за останні шість місяців. Водночас моніторинговий відділ Truth Hounds продовжує щодня відстежувати та документувати повітряні атаки російської армії, зокрема з використанням авіаційних бомб різних типів, що застосовуються тактичною авіацією РФ.

Більшість атак керованими авіаційними бомбами здійснюється з літаків Су-34, які базуються на аеродромах у Росії. Дослідження виявило, що Повітряно-космічні сили РФ використовують близько 70 таких літаків для ударів по території України протягом 2023-2024 років. Команда Truth Hounds зосередилася на всебічному аналізі цих атак, приділяючи увагу як обставинам інцидентів, так і їхній оцінці з позицій міжнародного гуманітарного права (МГП). Розслідувачі проаналізували 30 супутникових знімків та ідентифікували 39 літаків, що брали участь у бомбардуваннях.

Основна мета розслідування – проаналізувати удари з використанням керованих авіабомб по населених пунктах України, оцінити їхню легітимність з позицій міжнародного гуманітарного права та показати зростання кількості воєнних злочинів і жертв серед цивільного населення внаслідок таких дій. Ми прагнемо продемонструвати масштаб та інтенсивність цих атак, закладаючи основу для подальшого міжнародного тиску на Росію з вимогою припинити використання цієї тактики. Дослідження також спрямоване на створення передумов для притягнення до індивідуальної відповідальності

осіб, які безпосередньо виконували або віддавали накази на проведення таких нападів.

Розслідувачі та документатори Truth Hounds ретельно дослідили серію атак на Харків і Херсон та з'ясували, що ці удари мають ознаки воєнних злочинів. Аналіз даних та опитування свідків показали, що російські військові активно використовують різні типи керованих авіабомб з радіусом похибки понад 200 метрів, що призводить до значних руйнувань цивільної інфраструктури та численних людських жертв. Юристи Truth Hounds аргументували, що застосування таких бомб в густонаселених районах є грубим порушенням міжнародного гуманітарного права. Ці атаки суперечать принципу розрізнення між військовими та цивільними об'єктами, мають невибірковий характер і вказують на намір тероризувати цивільне населення як основну мету.

NB

Розслідування ударів керованими авіаційними представлено у двох версіях. Публічну версію представлено нижче. Редакцію, що містить додаткову інформацію про ідентифіковані літаки ВПС РФ, їх належність до конкретних підрозділів, а також методи встановлення цих даних, передано до правоохоронних органів України. Таке рішення продиктовано з міркувань не зашкодити процесу збору доказів причетності окремих осіб до скоєння воєнних злочинів та відновлення правосуддя в цілому.

Методологія

Інформація, на основі якої було підготовлено це дослідження, зібрана шляхом опитування свідків і потерпілих, аналізу відкритих даних, OSINT-розслідувань та вивчення практики застосування міжнародного гуманітарного та кримінального права. Для забезпечення якісного та послідовного процесу документування команда Truth Hounds невідступно дотримувалася розробленої методології, спираючись на посібник із документування воєнних злочинів¹ та етичний кодекс² роботи зі свідками й потерпілими. Посібник містить опис порушень норм МГП та міжнародних злочинів, як вони викладені в Женевських конвенціях, Додаткових протоколах та Римському статуті Міжнародного кримінального суду. Також у ньому представлено характеристику елементів воєнних злочинів, інструкції щодо належного збирання різних типів доказів та проведення інтерв'ю зі свідками та потерпілими. Усі опитування проводилися з дотриманням принципу «No harm» та з урахуванням травм опитуваних.

Для отримання інформації з першоджерел та фіксації безпосередніх наслідків атак на місці влучань, Truth Hounds організували дві польові місії у Херсон та Харків, під час яких документатори опитали дев'ять свідків цих подій та здійснили фото- та відеофіксацію руйнувань та пошкоджень. Отримані дані стали важливою складовою розслідування, допомогли сформуванню більш повної та достовірної картини атак та їх наслідків й додали аргументів у виведенні незаконності таких дій в контексті МГП.

Зважаючи на мету та специфіку дослідження, основною базою роботи розслідувачів організації стали дані з відкритих джерел. Для їх отримання та аналізу використовувались різноманітні інструменти для пошуку, ідентифікації та верифікації інформації. Зокрема, було проаналізовано тактико-технічні характеристики номенклатури керованих авіаційних бомб та літаків, які перебувають на озброєнні російських Збройних сил, а також дані про переміщення авіаційних підрозділів. Додатково були використані супутникові знімки Planet, Maxar та Google Earth. Це дозволило встановити та підтвердити достовірність обставин інцидентів, визначити тип зброї та її носіїв, геолокувати ймовірні місця їх дислокації, а також визначити підрозділи, що здійснювали атаки. Крім того, було ідентифіковано особовий склад більшості авіаційних підрозділів, причетних до застосування керованої авіаційної зброї проти України.

I. Російська тактична авіація у війні проти України

Після відступу російських військ із Київської, Чернігівської та Сумської областей у березні 2022 року російська авіація змінила тактику дій. Витіснення їхніх сил із повітряного простору України змусило російські літаки виконувати удари з безпечних відстаней, поза досяжністю української протиповітряної оборони.³ Станом на 2023-2024 роки для нанесення ударів по віддалених цілях російська авіація використовує Су-34 та Су-35,⁴ озброєні керованими авіаційними ракетами середнього радіуса дії (Х-59)⁵ та керованими авіаційними бомбами.⁶

Ці літаки виконують різні функції під час вильотів для здійснення атак: Су-35 здійснює супровід та прикриття винищувачів-бомбардувальників Су-34 під час нанесення останніми ударів, а також використовується для захисту інших літаків, які здійснюють транспортування або радіолокаційну розвідку (наприклад, Ил-22, А-50).⁷ Для цього Су-35 оснащений протирадіолокаційним озброєнням та ракетами класу «повітря-повітря» для знищення як ППО, так і літаків.⁸ Водночас Су-34 здебільшого використовується для завдання ударів керованими авіаційними ракетами Х-59,⁹ а також керованими авіаційними бомбами, такими як уніфікований міжвидовий планерувальний боєприпас (далі – УМПБ) та бомби, оснащені універсальним модулем планування та корекції (далі – УМПК).¹⁰

ВАЖЛИВО

Українські ЗМІ часто називають керовані авіаційні бомби «КАБами», однак це не зовсім коректно. Хоча Росія справді має на озброєнні бомби під назвою «КАБ», вони суттєво відрізняються за характеристиками. «КАБи» – це інший тип зброї з лазерним наведенням, який не забезпечує такої дальності застосування, як бомби з модулями УМПК або боєприпаси УМПБ.¹¹ «КАБи» широко застосовувались ПКС РФ під час бомбардувань у Сирії, однак в Україні ці бомби є малоефективними через їх малу дальність, що унеможлиблює застосування в умовах інтенсивної роботи української ППО. Важливо чітко розрізняти справжні «КАБи» та бомби з УМПК та УМПБ. Наразі «КАБи», як зброя малого радіуса дії, втратили свою актуальність у сучасних бойових діях. У цьому дослідженні при написанні слів «керована авіаційна бомба» мається на увазі авіабомба з УМПК та УМПБ, тобто термін використовується у його загальному розумінні.

Слід додати, що є випадки застосування винищувача Су-57 разом із модернізованою для нього ракетою Х-69. Однак широкого використання ці ракети та носій поки що не набули, отже дані літаки залишились поза фокусом дослідження.¹² Так само розслідувачі Truth Hounds не розглядали питання застосування зброї малого радіуса дії літаками Су-25, а також протирадіолокаційної зброї, яку застосовують Су-30. Це пояснюється тим, що ці літаки не використовуються для ударів керованими авіаційними бомбами за лінією фронту,¹³ оскільки вони призначені для інших бойових завдань. Основний фокус даного розслідування спрямований на літаки Су-34, які безпосередньо здійснюють бомбардування, та Су-35, які супроводжують Су-34 під час цих операцій.

Відтак, розслідувачі Truth Hounds дослідили ті авіаційні підрозділи, до складу яких входять Су-34 та Су-35 станом на середину 2024 року, щоб визначити, які авіаційні полки несуть відповідальність за конкретні ділянки лінії фронту та здійснюють бомбардування певних міст на території України.

Для початку Truth Hounds вирішили визначити загальну кількість бортів Су-34, що перебувала на озброєнні у РФ у момент початку вторгнення. Для цього дослідники об'єднали дані з відкритих військових реєстрів РФ та порахували Су-34 у складі російської авіації станом на лютий 2022 року. Потім додали до їх числа кількість літаків, що надійшла протягом 2022-2024 років, і вирахували усі підтверджені втрати протягом цього періоду.

Відповідно до відкритих військових реєстрів,¹⁴ до складу Повітряно-космічних сил Російської Федерації (далі – **ПКС РФ**) офіційно входять чотири авіаційні полки, озброєні Су-34, які активно беруть участь у вторгненні в Україну (варто зазначити, що не всі літаки з цих полків брали участь у збройному конфлікті одночасно):

- 2-й змішаний авіаційний полк (ЗАП) \approx 24 Су-34;
- 47-й бомбардувальний авіаційний полк (БАП) \approx 24 Су-34;
- 277-й бомбардувальний авіаційний полк (БАП) \approx 24 Су-34;
- 559-й бомбардувальний авіаційний полк (БАП) \approx 36 Су-34.

Окрім цього, у складі ПКС РФ функціонують два льотно-випробувальні центри, літаки яких також були залучені до вторгнення:

- 968-й дослідно-інструкторський змішаний авіаційний полк (ДІЗАП) \approx 12 Су-34;
- 929-й державний льотно-випробувальний центр (ДЛВЦ) \approx 4 Су-34.¹⁵

Отже, станом на лютий 2022 року загальна кількість Су-34, що офіційно перебувала на озброєнні всіх підрозділів РФ, становила приблизно **124** літаки.

Варто також зазначити, що РФ постійно дислокує авіаційну групу з **чотирьох** Су-34 у Сирії на авіабазі Хмеймім.¹⁶ Розслідувачі Truth Hounds ідентифікували три з чотирьох Су-34, які базувались у Сирії протягом 2023 року. Загальна кількість Су-34 на сирійській авіабазі залишалася сталою і до грудня 2024 року складала чотири борти. Вони також були враховані у підрахунку Су-34, задіяних у збройному конфлікті з Україною.

Що ж до поповнення авіаційного парку ПКС РФ, то протягом 2022-2024 років до авіаційних підрозділів ВКС РФ було поставлено **23** нових Су-34.¹⁷

Разом з тим, є низка верифікованих втрат цих винищувачів, і на вересень 2024 встановлено такі цифри втрат: **п'ять** Су-34 з 277-го бомбардувального авіаційного полку,¹⁸ **чотири** Су-34 з 2-го змішаного авіаційного полку,¹⁹ **вісім**

Су-34 з 47-го бомбардувального авіаційного полку,²⁰ **чотири** з 559-го бомбардувального авіаційного полку,²¹ а також **один** з 968-го дослідно-інструкторського змішаного авіаційного полку.²² Окрім цього, встановлено факти втрат **одинадцяти** інших Су-34, однак ступінь руйнування літаків або низька якість фото не дозволяють прив'язати ці втрати до конкретних авіаційних полків.²³

Таким чином, щонайменше **33** літаки Су-34 було втрачено внаслідок бойових дій з початку повномасштабного вторгнення до кінця вересня 2024 року, враховуючи лише візуально підтвержені випадки.

Підтвержені втрати літаків Су-34

277-й бомбардувальний авіаційний полк	 красный 31 RF-81251	 RF-81707 01 красный	 красный 51 RF-95890	 красный 20 RF-81726	 невідомий			
2-й змішаний авіаційний полк	 красный 05 RF-81259	 красный 24 RF-81879	 красный 26 RF-81864	 красный 09 RF-81852				
599-й бомбардувальний авіаційний полк	 красный 35 RF-95010	 красный 43 RF-95858	 невідомий	 невідомий				
47-й бомбардувальний авіаційний полк	 красный 06 RF-95070	 красный 24 RF-95808	 красный 20 RF-95004	 красный 22 RF-95005	 красный 33 RF-?	 красный 05 RF-95806	 красный 21 RF-95002	 невідомий
968-й дослідно-інструкторський змішаний авіаційний полк	 красный 12 RF-95843 (23.02.2023)							

Підтвержені втрати, однак неідентифіковані підрозділи

								
20 квітня 2022	11 вересня 2022	24 вересня 2022	6 жовтня 2022	2022	8 лютого 2023	3 березня 2023	23 грудня 2023	27 липня 2024
								
2 серпня 2024	22 серпня 2024							

Відтак, можемо вивести остаточні цифри. Відомо, що станом на лютий 2022 року ВКС РФ мали **124** бойових літаків Су-34.²⁴ З урахуванням підтверджених надходжень (+23) та втрат (-33), загальна кількість Су-34, що перебувають у розпорядженні ПКС РФ на території РФ (без врахування «сирійських» бортів),

становить приблизно **110** одиниць. Одразу зазначимо, що не всі літаки застосовуються проти України у ході повномасштабного вторгнення. Значна кількість з них може бути виведена з експлуатації або перебувати на зберіганні, що загалом виключає їх використання за призначенням. Більше того, певна кількість Су-34 знаходиться на сході РФ на своїх «рідних» аеродромах, тому реальна кількість Су-34, здатних виконувати бойові завдання на території України, є **меншою за 110** літаків.

Щоб визначити фактичну кількість Су-34, що використовуються у бойових операціях проти України, розслідувачі Truth Hounds провели дослідження супутникових знімків оперативних аеродромів РФ, де наразі базуються Су-34.

Ідентифікація літаків

Перед підрахунком літаків ПКС РФ на аеродромах важливо розрізнити їх типи за супутниковими знімками. Для цього потрібно знати набір ідентифікаційних ознак, характерних для кожного типу військового літака, які можна розпізнати навіть на знімках середньої якості. Для наочності розглянемо приклад розрізнення Су-34, Су-30СМ та Су-35С на близькому знімку цих літаків, зробленому у 2020 році на авіабазі в Московській області.

Су-30СМ, Су-35С та Су-34 на виставці військової російської техніки ARMY-2020 в Московській області.

Джерело: @Archer83Able, 19 лютого 2021 р.²⁵

На перший погляд, літаки можуть здатись схожими, тому для їх розрізнення слід звертати увагу на характерні ознаки. Однією з таких є наявність переднього горизонтального оперення (ПГО), яке нагадує маленькі крила обабіч

кабіни пілота. Це оперення присутнє у літаків Су-30СМ (зліва на фото) та Су-34 (справа).²⁶ Водночас Су-35С (у центрі фото) не має ПГО. Цю відмінність можна використовувати для їх розрізнення на супутникових знімках.

Варто враховувати, що літаки Су-27 також не мають ПГО, через що їх легко сплутати з Су-35С на знімках. У таких випадках доцільно шукати додаткові підтвердження типу літаків на аеродромах за допомогою відкритих джерел.

Іншою яскравою ознакою для розрізнення є колір камуфляжу. Су-34 пофарбовано в характерний бірюзово-синій колір, що відрізняє його від інших літаків ПКС РФ.²⁷ До 2013 року Су-34 могли також мати чорний камуфляж, однак згодом Міноборони РФ відмовилося від цього варіанту.²⁸

Су-34 виконаний у чорному камуфляжі.

Джерело: Vitaly V. Kuzmin, 27 січня 2012 р.²⁹

Су-34 виконаний у типовому синьому камуфляжі.
Джерело: Sergey Chaikovsky, грудень 2019 р.³⁰

Таким чином, враховуючи особливості камуфляжу, розташування ПГО та форму літака, можна з легкістю визначити тип літака на аеродромі. Ці дані, разом з інформацією про кількість і тип літаків на певній локації дозволяють ефективно відстежувати розташування військових підрозділів та їх авіації на аеродромах РФ.

Нові Су-34 після початку повномасштабного вторгнення в Україну

Перед початком аналізу аеродромів РФ, на яких базуються підрозділи Су-34, доцільно більш розширено окреслити відому інформацію про оновлення підрозділів у ПКС РФ.

У кінці грудня 2022 року ПКС РФ отримали три нових Су-34, один з яких мав бортовий номер «синий 03».³¹ До цього часу жоден Су-34 у ПКС РФ не мав бортового номера синього кольору. Це може вказувати на передачу літаків Су-34 до нового підрозділу, який раніше не мав таких машин, або на формування нової ескадрильї в існуючому підрозділі.³²

На серпень 2024 року відомо про щонайменше шість літаків Су-34 з синім бортовим номером:

- ✦ Су-34М «синий 01»,³³
- ✦ Су-34М «синий 02»,³⁴
- ✦ Су-34М «синий 03»,³⁵
- ✦ Су-34М «синий 04»,³⁶
- ✦ Су-34М «синий 05»,
- ✦ Су-34М «синий 06».³⁷

Наразі у відкритому доступі відсутня інформація про аеродром базування або підрозділ цих літаків, тому невідомо, чи вони залучені до повномасштабного вторгнення РФ в Україну.

Місця дислокації авіаційних підрозділів з літаками Су-34

КОНТЕКСТУАЛЬНА ДОВІДКА

За інформацією медіа, наприкінці травня 2024 року ЗСУ отримали обмежений дозвіл на застосування американського озброєння на території РФ в межах 100 кілометрів від кордону з Україною.³⁸ Уже 31 травня українські війська завдали ударів з HIMARS по установках С-300/С-400 на території Белгородської області, що фактично підтвердило реалізацію цього дозволу.³⁹ Як зазначають військові експерти та аналітики, у відповідь на це ПКС РФ вирішили не чекати зняття обмеження на використання далекобійних американських ракет і перемістили у червні всі літаки Су-34 із зони ураження ракет АТАСМС на аеродроми якнайдалі від такої загрози.⁴⁰ Зважаючи на відсутність такого дозволу з боку союзників і неоднотайність їхніх позицій, Україна почала застосовувати далекобійні дрони для ураження російських військових авіабаз на території РФ. Так, у серпні 2024 року під удар потрапили п'ять російських авіабаз – Саваслейка, Борисоглебськ, Балтімор, Маріновка та Курськ, що призвело до знищення та пошкодження літаків, зокрема Су-34, складів з боєприпасами, радарної станції та допоміжних будівель.⁴¹ Щодо дозволу на використання далекобійної зброї, то станом на кінець вересня 2024 року ЗСУ все ще не мають можливості застосовувати ракети АТАСМС для HIMARS з дальністю до 300 км по території РФ.⁴²

За результатами аналізу інформації з відкритих джерел і ретельного дослідження 30 супутникових знімків розслідувачі Truth Hounds визначили місця постійного або тимчасового розташування авіаційних полків та/або окремих бортів з їх складу, які є носіями керованих авіаційних бомб. Проаналізовано 11 аеродромів, на яких у різний час перебували Су-34. Фокус дослідження саме на цих військових авіабазах пояснюється тим, що всі вони є місцями базування або майданчиками для тимчасового перебування військових літаків, що безпосередньо завдають такі удари по Україні або забезпечують їх технічний супровід.

Розслідувачі підраховали та ідентифікували бойові одиниці Су-34 кожного авіаційного підрозділу, а також деякі борти Су-35, що виконують роль підтримки під час бойових вильотів носіїв авіабомб. Дані з відкритих джерел та супутникових знімків дозволили окреслити зону відповідальності російської

авіації, що бере участь в атаках керованими авіабомбами, а також виявити маршрути, динаміку та можливі причини передислокації бойових бортів Су-34 між різними авіаційними майданчиками.

Розташування аеродромів РФ, залучених до вторгнення

(відносно лінії фронту станом
на травень 2024 року)

Детальне дослідження та опис кожної з зазначених авіабаз доступні у Додатку за [посиланням](#). Станом на кінець серпня узагальнена інформація про авіабази ВКС РФ з розміщеними на них Су-34 та Су-35, що входять до авіаційних підрозділів, задіяних в атаках авіабомбами на відповідних напрямках, представлена в таблиці нижче.

АЕРОДРОМ	ТИП ЛІТАКІВ	ПІДРОЗДІЛ ПКС РФ	ЗОНА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
«Балтімор» 51.620355, 39.153030	 Су-34 Су-35С	47-й БАП 159-й ВАП 23-й ВАП	«Север», «Запад»
«Липецк» 52.636959, 39.461911	 Су-34 Су-35С	968-й ДІЗАП	«Север», «Запад»
«Борисоглебськ» 51.363222, 42.185677 з літа 2024 року	 Су-34 Су-35С	47-й БАП 159-й ВАП 23-й ВАП	Немає відомостей
«Морозовськ» 48.314668, 41.784293	 Су-34 Су-35С	559-й БАП	«Центр», «Юг», «Восток», «Дніпр»
«Маріновка» 48.638939, 43.786279	 Су-34 Су-35С	559-й БАП 277-й БАП 2-й ЗАП	Немає відомостей
«Майкоп» 44.680128, 40.032241	 Су-34 Су-35С	968-й ДІЗАП 277-й БАП	«Запад», «Центр», «Юг», «Восток»
«Кущевська» 46.534911, 39.550275 березень – травень 2024	 Су-34 Су-35С	968-й ДІЗАП 277-й БАП	«Запад», «Центр», «Юг», «Восток»

Аналіз місць дислокації винищувачів-бомбардувальників Су-34, що є носіями керованих авіаційних бомб, дає підстави для висновку, що одні й ті самі військові авіабази використовуються для стоянки та бойових вильотів різними підрозділами, здатними виконувати завдання в зонах відповідальності кількох угруповань. Також встановлено, що деякі аеродроми, з яких злітали Су-34, наразі працюють у більш обмеженому режимі – йдеться про «Балтімор», «Бутурліновку» та «Морозовськ». Причиною цього є активні атаки українських безпілотників і побоювання ПКС РФ щодо можливих ударів балістичними ракетами АТАСМС по аеродромах в зоні їх досяжності.

Таким чином, можна зробити висновок, що окремі літаки Су-34, незалежно від підрозділу чи місця дислокації, можуть бути залучені до бойових вильотів у межах зон відповідальності різних військових угруповань ЗС РФ. Аналогічно, летовища не прив'язані до жодного конкретного угруповання і можуть використовуватися для виконання завдань на всіх ділянках фронту. Відтак при розслідуванні окремих інцидентів необхідно ретельно вивчати всі обставини та враховувати комплекс факторів для точного визначення осіб, відповідальних за ці атаки.

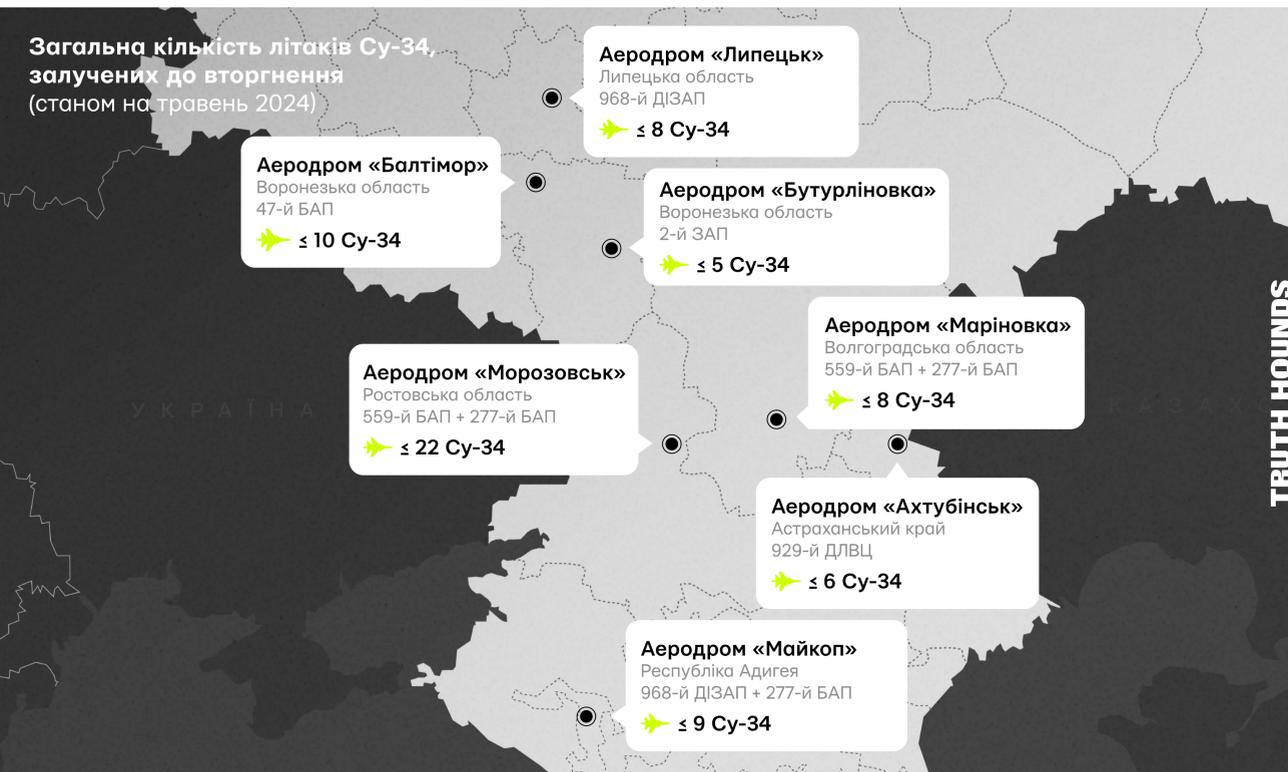
Для встановлення загальної кількості Су-34, активно залучених до бойових вильотів, дослідники Truth Hounds зібрали інформацію станом на кінець травня 2024 року. Це зумовлено тим, що після цього періоду, через ймовірні та реальні атаки на російські летовища, спостерігались часті передислокації льотно-технічного складу ПКС РФ, що ускладнило відстеження.

Станом на травень 2024 року кількість Су-34, задіяних у бойових вильотах, на основних авіабазах була такою:

- ✦ Аеродром «Балтімор», Воронежська область (47-й БАП) – щонайменше 10 Су-34.
- ✦ Аеродром «Липецьк», Липецька область (968-й ДІЗАП) – щонайменше 8 Су-34.
- ✦ Аеродром «Бутурліновка», Воронежська область (2-й ЗАП) – щонайменше 5 Су-34.
- ✦ Аеродром «Морозовськ», Ростовська область (559-й БАП + 277-й БАП) – щонайменше 22 Су-34.
- ✦ Аеродром «Маріновка», Волгоградська область (559-й БАП + 277-й БАП) – щонайменше 8 Су-34
- ✦ Аеродром «Майкоп», Республіка Адігея (968-й ДІЗАП + 277-й БАП) – щонайменше 9 Су-34.

- ✈ Аеродром «Ахтубінськ», Астраханський край (929-й ДЛВЦ) – щонайменше 6 Су-34.

Таким чином, станом на травень-червень 2024 року загальна кількість Су-34, які використовувались ПКС РФ проти України, становила щонайменше 68 літаків.

Згідно з інформацією з російських новинних каналів, медіа та тематичних груп у соцмережах, станом на серпень-вересень 2024 року ситуація суттєво не змінилася. За цей період Росія втратила близько чотирьох літаків Су-34⁴³, однак отримала три нових,⁴⁴ тому загальна кількість задіяних Су-34 продовжує коливатися в межах 70 одиниць.

Це узгоджується з даними українських військових кореспондентів, які повідомляють про використання близько 70 Су-34 проти України.⁴⁵

Підрахунки Truth Hounds показують майже ту ж саму картину, однак варто зауважити, що вони базуються на супутникових знімках, які відображають видиму частину локації без урахування ситуацій, коли літаки могли перебувати у повітрі, ангарах або на інших локаціях. Тому реальна кількість Су-34, ймовірно, дещо більша. Однак, на думку розслідувачів, ця різниця є незначною.

II. Модифіковане озброєння авіації (УМПБ, УМПК, «Гром-Є»)

Станом на середину 2024 року авіація РФ фактично має у своєму арсеналі три основні засоби для бомбових ударів по території України, а саме:

- бомби з УМПК (250 кг, 500 кг, 1500 кг, 3000 кг),
- боеприпас УМПБ Д-30СН (250 кг),
- боеприпас «Гром-Є» (від 315 кг до 480 кг залежно від модифікації).

Основні засоби для ракетно-бомбових ударів авіації РФ

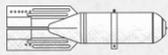
Бомби із УМПК

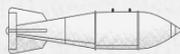
 Універсальний модуль планування і корекції перетворює некеровані бомби на планерні – точніші боєприпаси зі збільшеним радіусом дії.

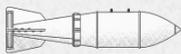
Дальність польоту: до 80 км

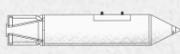
Заявлене кругове відхилення: до 15 м

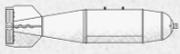
Маса бойової частини залежить від виду бомби:

250 кг

ОФАБ-250-270

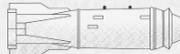
500 кг

ФАБ-500 М-62

ФАБ-500 Т

ОДАБ-500 ОФ

ОФЗАБ-500

РБК-500

1500 кг

ФАБ-1500 М-54

ОДАБ-1500

3000 кг

ФАБ-3000 М-54

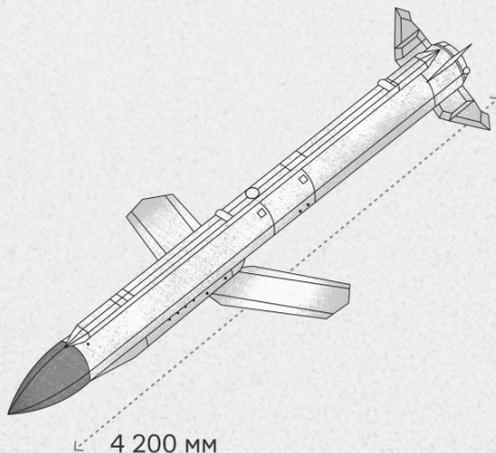
Гром-Є

Гібрид планерувальної бомби та ракети

Дальність польоту: 120 км

Маса бойової частини: 315-480 кг

Кругове відхилення: відомості відсутні

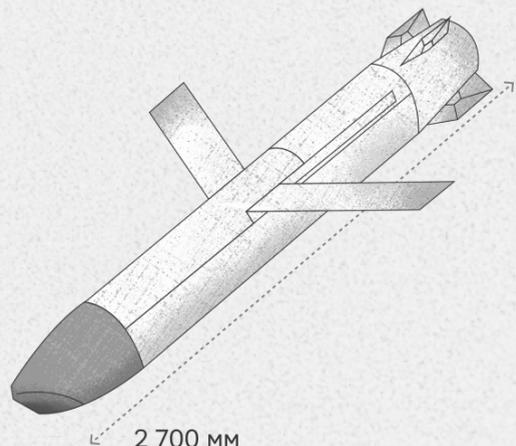
УМПК Д-30СН

Універсальний міжвидовий планерувальний боєприпас

Дальність польоту: до 90 км

Маса бойової частини: 100 кг

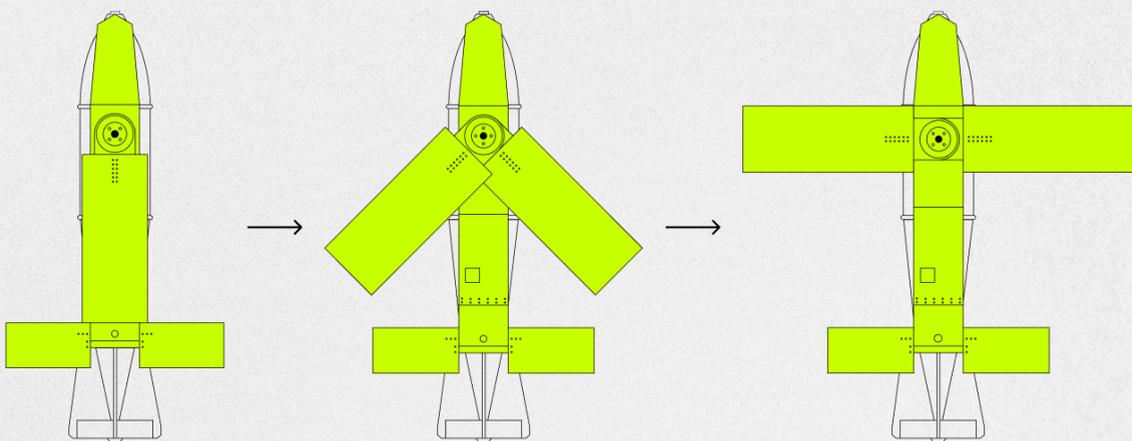
Заявлене кругове відхилення: до 15 м

Авіабомби з УМПК

Російська авіація почала використовувати перші модернізовані версії «крилатих» авіабомб на початку 2023 року, зокрема у Бахмуті.⁴⁶ Особливість конструкції такої модернізованої авіабомби полягає в тому, що до неї прикріплюється **універсальний модуль планування і корекції (УМПК)**, який завдяки розкладним крилам дозволяє боєприпасу долати більші відстані та підвищує точність ураження. Це дає змогу російській тактичній авіації уникати близького підльоту до лінії фронту і зменшує ризик ураження літаків системами українських ППО.

Поступове розкриття крил на модулі УМПК

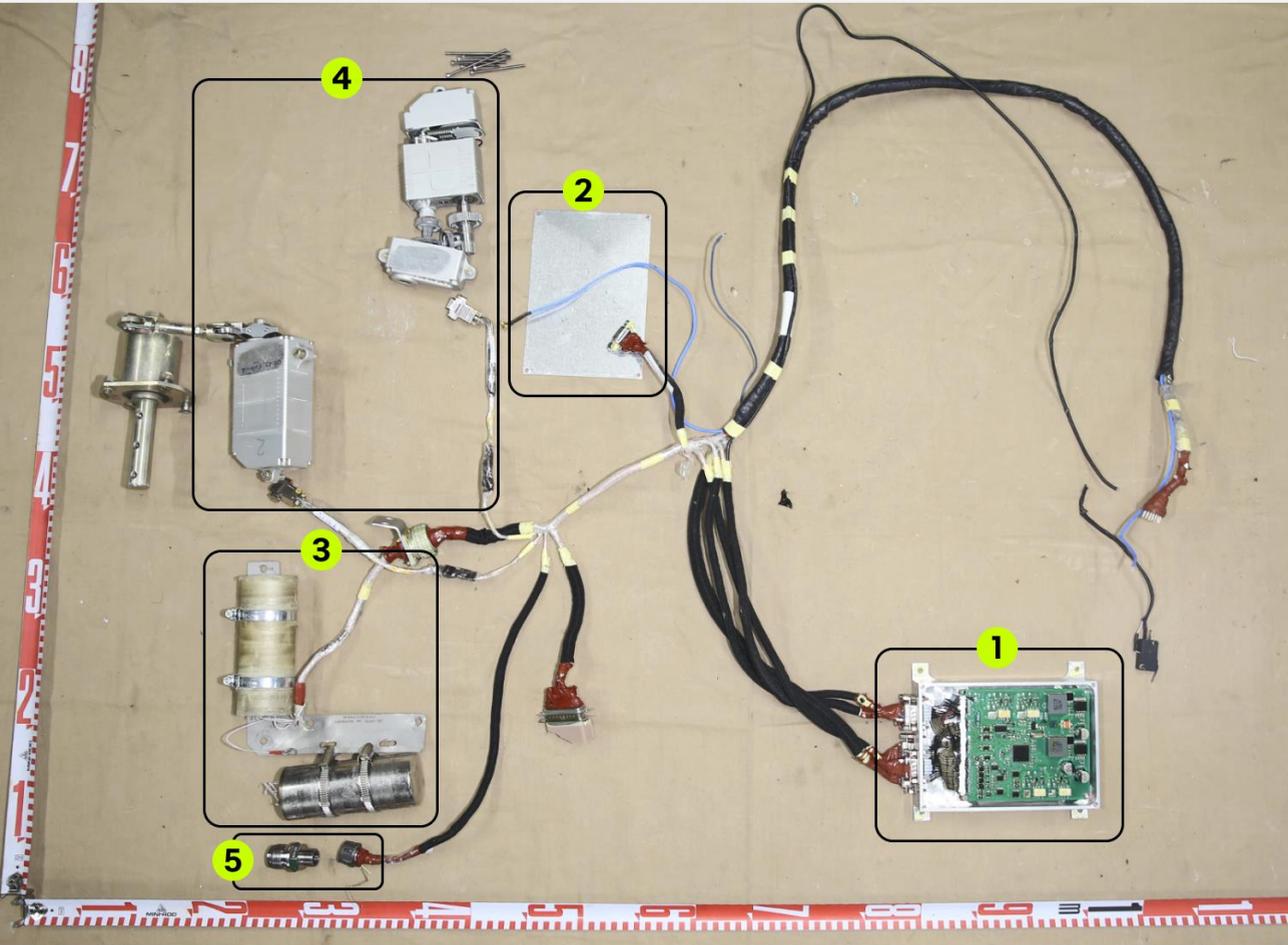

TRUTH HOUNDS

Згідно з дослідженнями уламків, проведеними спеціалістами з Conflict Armament Research, універсальний модуль планування і корекції (УМПК) складається з наступних компонентів, позначених на фото нижче: навігаційного модуля «СМАРТ», супутникового модуля «Комета», термобатарей, серводвигунів та піропатрона, що розгортає крила.⁴⁷

Уламки модуля УМПК з позначенням деталей

Джерело: Conflict Armament Research

1 Навігаційний модуль «СМАРТ»

2 Супутниковий модуль «Комета»

3 Термобатарей

4 Серводвигуни

5 Піропатрон для розгортання крил

Уламки модуля УМПК з умовними позначками деталей.
Джерело: Conflict Armament Research, грудень 2023 р.⁴⁸

Механізм скидання авіабомб з УМПК продемонстровано на стоп-кадрі нижче.

Процес скидання бомб з УМПК на відео Міноборони РФ.

Джерело: @mod_russia, 1 квітня 2024 р.⁴⁹

Протягом кількох секунд після скидання бомби з літака в модулі спрацьовує пружина, яка розправляє крила, що дозволяє боеприпасу коригувати напрямок. Окрім крил, більш точне влучання бомби в ціль забезпечує навігаційна система модуля УМПК, яка живиться від термобатарей.

Військовослужбовець ЗСУ тримає універсальний модуль планування і корекції (УМПК).

Джерело: @war_home, 4 листопада 2023 р.⁵⁰

За умови правильного функціонування модуля дальність польоту авіабомби може збільшуватися до 70 км. Як вказувалось вище, це дозволяє літаку уникати прифронтових систем протиповітряної оборони та знижує ризик ураження.⁵¹ До недавнього часу російська авіація застосовувала такі бомби лише на відстані 0-10 км від лінії фронту,⁵² проте зараз бомби ФАБ-500 з УМПК можуть досягати навіть Харкова (~80км).⁵³ З початку вересня 2024 року російські ЗМІ почали публікувати фото модернізованої версії УМПК, яка

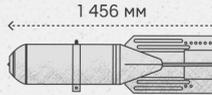
дозволяє авіабомбі долати відстань до 80 км завдяки збільшеній довжині модуля та покращеній аеродинаміці.⁵⁴ За деякими джерелами, точність бомб з УМПК, яку ще називають круговим відхиленням, становить до 15 метрів за умови постійного супутникового наведення.⁵⁵ Проте в разі відриву УМПК або впливу засобів РЕБ, точність таких бомб значно знижується. Що стосується маси бойової частини, то вона залежить від типу бомби.

З початку 2024 року Росія значно збільшила виробництво УМПК, що призвело до значного зростання кількості авіабомб, які використовуються щодня.⁵⁶ Важливим є те, що дані модулі виробляються до авіабомб різних типів та номенклатур. Проаналізувавши відео з кількох джерел, розслідувачі Truth Hounds визначили дев'ять видів бомб, для яких розроблено УМПК (на зображенні нижче).

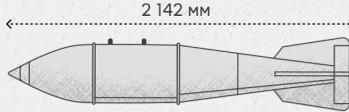

Типи бомб ЗС РФ, для яких розроблено УМПК

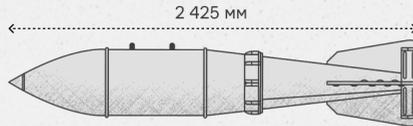
ФАБ-250-270
Осколково-фугасна
авіабомба

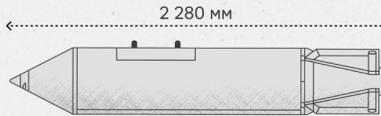
ФАБ-500 М-62
Фугасна авіабомба
1962 року

ФАБ-500Т
Фугасна авіабомба
термостійка

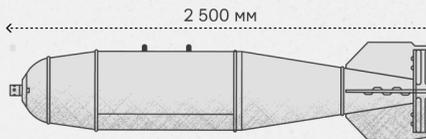
ОДАБ-500 ОФ
Об'ємно-детонуюча
авіабомба

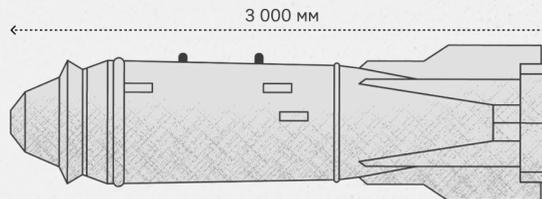
РБК-500
Разова бомбова
касета

ОФЗАБ-500
Осколково-фугасно-
запальна авіаційна бомба

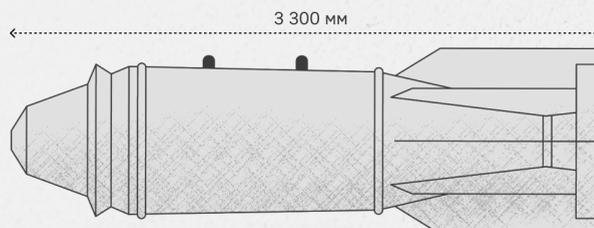
ФАБ-1500 М-54
Фугасна авіабомба
1954 року

ОДАБ-1500
Об'ємно-детонуюча
авіабомба

ФАБ-3000 М-54
Фугасна авіабомба
1954 року

Модулі УМПК загалом поділяються на чотири основні групи відповідно до ваги авіабомб, до яких вони кріпляться: 250 кг,⁵⁷ 500 кг,⁵⁸ 1500 кг⁵⁹ та 3000 кг.⁶⁰ Найбільш руйнівними є бомби масою 1500 кг та 3000 кг. Одним із прикладів застосування бомби ОДАБ-1500 стало бомбардування населеного пункту Велика Писарівка Сумської області наприкінці березня 2024 року.⁶¹ А бомбу ФАБ-3000 М-54 Міноборони РФ продемонструвало на своїх офіційних сторінках, опублікувавши відео її скидання на позиції українських військових у північній частині Харківської області.⁶²

Стоп-кадр з першого зафіксованого на відео скидання ФАБ-3000 з модулем УМПК.
Джерело: @mod_russia, 14 липня 2024 р.⁶³

УМПК для ФАБ-250⁶⁴

УМПК для ФАБ-500⁶⁵

УМПК для ФАБ-1500⁶⁶

УМПК для ФАБ-3000⁶⁷

Одним із найбільш поширених видів боєприпасів, які російські війська застосовують на лінії зіткнення, є касетні бомби РБК-500 різних класів з УМПК.⁶⁸ Однак використання таких боєприпасів по великих тилових містах досі не було задокументоване.

УМПК для РБК-500 (у повітрі після скидання з літака Су-34).
Джерело: @war_home, 18 березня 2024 р.⁶⁹

Боєприпас УМПБ Д-30СН

Окрім керованих авіаційних бомб на базі УМПК, росіяни почали застосовувати **універсальний міжвидовий плануючий боєприпас (УМПБ) Д-30СН**, який дещо нагадує крилату ракету.⁷⁰ За характеристиками він схожий на бомби з УМПК, однак боєприпас покращено за допомогою системи елеронів та рулів у хвостовій частині УМПБ. Цей боєприпас запускається з Су-34, але він також може використовуватися за схемою «земля-земля» в наземних пускових установках, таких як Торнадо-С.⁷¹

Найчастіше УМПБ застосовують для ударів по Харкову,⁷² оскільки дальність цього боєприпасу становить до 90 км, що перевищує дальність бомб з УМПК. Це дозволяє російським силам уникати загрози з боку протиповітряної оборони під час запуску.⁷³ Щодо кругового відхилення, то УМПБ Д-30СН, як і бомби з УМПК, оснащений супутниковим наведенням, відтак похибка точності становить до 15 метрів в ідеальних умовах.⁷⁴ Однак засоби РЕБ або технічні несправності можуть суттєво знижувати точність цього боєприпасу. Це питання буде детально розглянуто у дослідженні на основі конкретних прикладів атак на місто Харків.

Боєприпас УМПБ Д-30СН.

Джерело: @war_home, 8 березня 2024 р.⁷⁵

Боєприпас «Гром-Є»

Схожим за функціонуванням є боєприпас «Гром-Є», який має дальність до 120 км.⁷⁶ Він також оснащений бічними та хвостовими крилами для підвищеного маневрування і супутниковим наведенням. Маса бойової частини складає 315 кілограмів.⁷⁷ За своїми характеристиками «Гром-Є» більше схожий на УМПБ Д-30СН, ніж на бомби з УМПК. Зазвичай його носієм виступає Су-35. Використовується цей боєприпас рідше,⁷⁸ оскільки призначений для інших цілей.

Боєприпас «Гром-Є1» з ракетним двигуном.
Джерело: @war_home, 26 квітня 2024 р.⁷⁹

Висновок аналізу засобів РФ для нанесення авіаударів по території України

Бомби з УМПК залишаються найбільш поширеними у використанні завдяки значним запасам звичайних бомб з радянських часів. Це дозволяє РФ виробляти лише дешеві модулі УМПК та економити на виробництві самих боєприпасів.

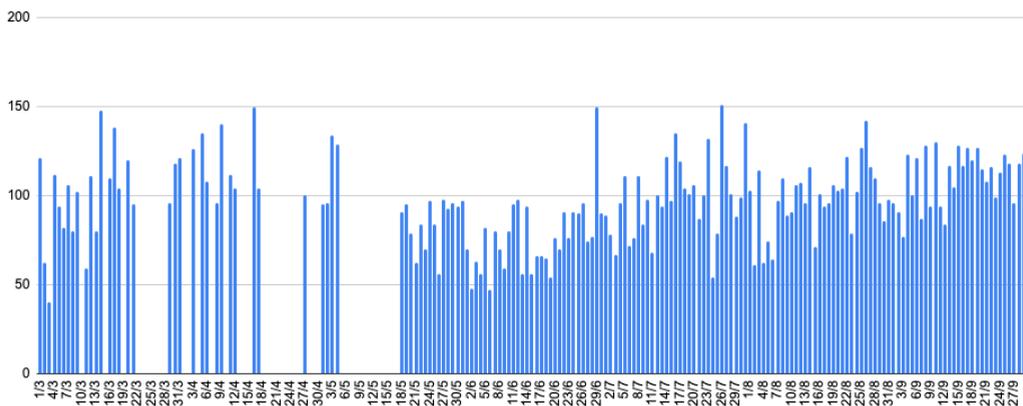
Згідно з інформацією речника Повітряних сил ЗСУ Іллі Євлаша, в арсеналі Росії наразі «надзвичайно багато»⁸⁰ авіаційних бомб. Слід зазначити, що серійне виробництво звичайних фугасних некерованих авіабомб почалося ще в 1954 році,⁸¹ відтак з того часу РФ мала змогу накопичити значні запаси. Вони стали основою для відносно недорогої модернізації, що розширила можливості їх використання, зокрема, в збройній агресії проти України.

Разом з тим, Росія активно нарощує виробництво бомб з УМПБ Д-30СН, про що свідчать маркування на уламках боєприпасів з місць влучань, опубліковані профільним Telegram-каналом «Соняшник», присвяченим Повітряним силам України. За його даними, якщо взимку 2024 року країна-агресор випустила 110 таких боєприпасів, то навесні цей показник зріс до 160 одиниць, а влітку становив понад 600 на місяць.⁸² Ці факти, а також динаміка завдання ударів авіабомбами з керованими модулями управління свідчать про те, що військове керівництво РФ має достатні ресурси для масованого здійснення таких атак і здатне збільшити їх кількість у майбутньому.

III. Загальний патерн завдавання ударів керованими авіаційними бомбами

Станом на вересень 2024 року російські військові щодня в середньому використовували до 100 керованих авіабомб.⁸³ За окремими джерелами, у серпні 2024 року РФ застосувала по Україні 2998 керованих авіабомб, а у вересні ця кількість зросла на 10% – до 3342.⁸⁴ Ці дані збігаються з інформацією, наведеною у зверненні президента України Володимира Зеленського у квітні 2024 року, де він озвучив цифру в 3000 керованих авіабомб, які Росія застосувала на території України у березні 2024 року.⁸⁵

Guided bombs

Статистика застосування Росією керованих авіаційних бомб з березня по вересень 2024 року в Україні.

Джерело: @M0nstas, 30 вересня 2024 р.⁸⁶

Ймовірною причиною такого частого використання є відносна дешевизна цих авіабомб та сприятлива безпекова ситуація для російської бомбардувальної авіації, яка може здійснювати такі атаки з мінімальним ризиком для себе.

Важливо зазначити, що наведені вище цифри охоплюють всі випадки атак керованими авіабомбами, зокрема удари по військових позиціях уздовж лінії фронту. Разом з тим, значна частина бомб була спрямована на цивільні об'єкти, розташовані далеко від зон активних бойових дій, зокрема у таких містах, як Харків⁸⁷ та Суми⁸⁸.

Водночас спостерігається чітка тенденція: після кожної української атаки на аеродроми базування літаків Су-34 кількість випущених керованих авіабомб по Україні зменшується.⁸⁹ До прикладу, внаслідок атаки по аеродрому «Морозовськ» 3 серпня 2024 року,⁹⁰ за інформацією ЗМІ, було знищено від 100

до 500 одиниць різних видів керованих авіабомб,⁹¹ а через тиждень, 9 серпня 2024 року, на аеродромі «Липецьк» було знищено до 700 таких бомб.⁹² Це значно послабило можливості російської авіації підтримувати високий темп скидання бомб на території України протягом певного часу. Однак, аналізуючи вищенаведену статистику використання керованих авіабомб, стає очевидним, що ефект таких атак має короткостроковий характер, їх вплив зазвичай триває від кількох днів до тижня між інтенсивними атаками.

Це припущення підтверджується даними моніторингового відділу Truth Hounds, який з початку березня по кінець вересня 2024 року зафіксував щонайменше 951 випадок застосування керованих авіабомб проти цивільних об'єктів. Внаслідок цих атак загинуло 250 осіб, серед яких 16 дітей, понад 1300 людей отримали поранення, зокрема 58 дітей. Важливо підкреслити, що ці цифри відображають лише задокументовані випадки, і реальна кількість жертв, ймовірно, значно більша. Загалом географія та інтенсивність атак по Україні за вказаний період виглядають так, як показано нижче.

У період з березня по вересень 2024 року зафіксовано

🔴 951 випадок застосування керованих авіаційних бомб по цивільних об'єктах в Україні

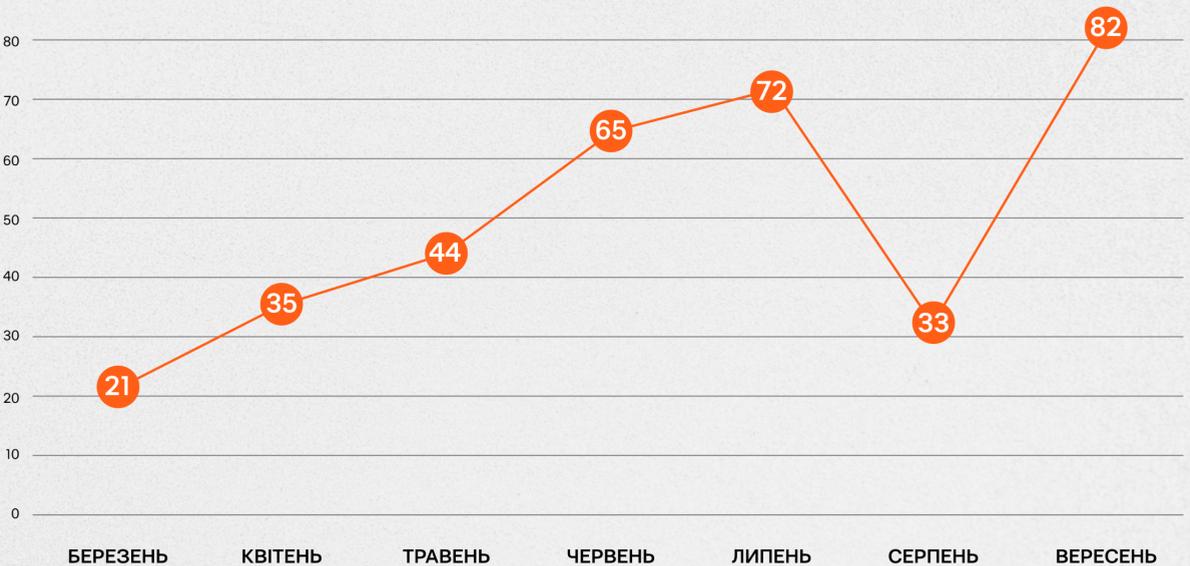
TRUTH HOUNDS

Якщо розглянути динаміку атак по Україні в цілому та в регіонах, які найбільше потерпають від авіаударів з використанням керованих авіабомб, то ці дані корелюють із вищезгаданим твердженням про певний тимчасовий спад інтенсивності атак після ударів Сил оборони України по російських авіабазах, а також знищення одиниць льотного складу і зброї.

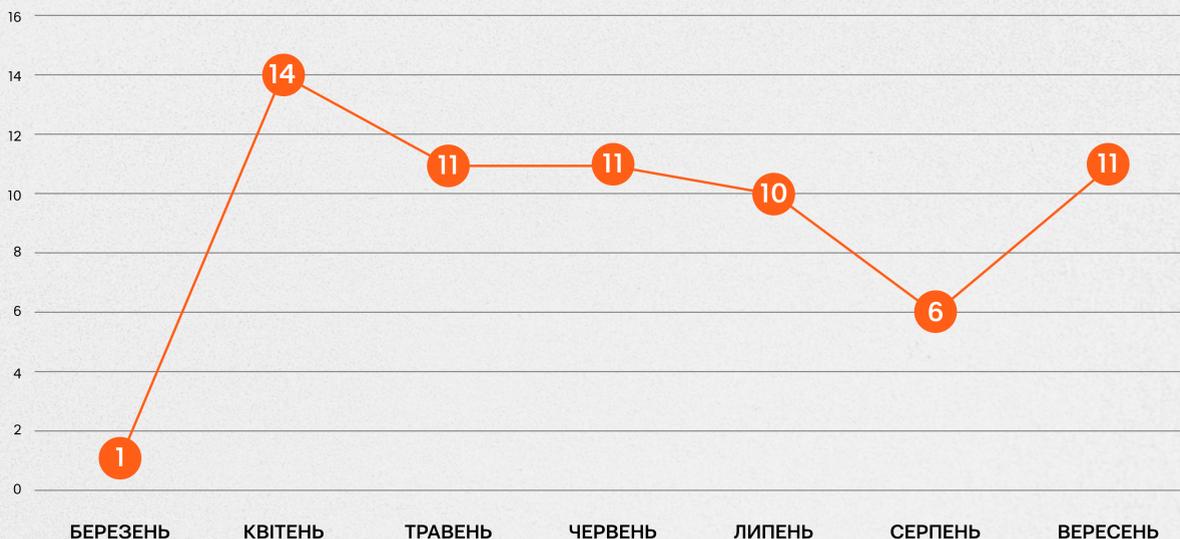
Застосування керованих авіаційних бомб у Харківській області, 2024 рік

Застосування керованих авіаційних бомб у Донецькій області, 2024 рік

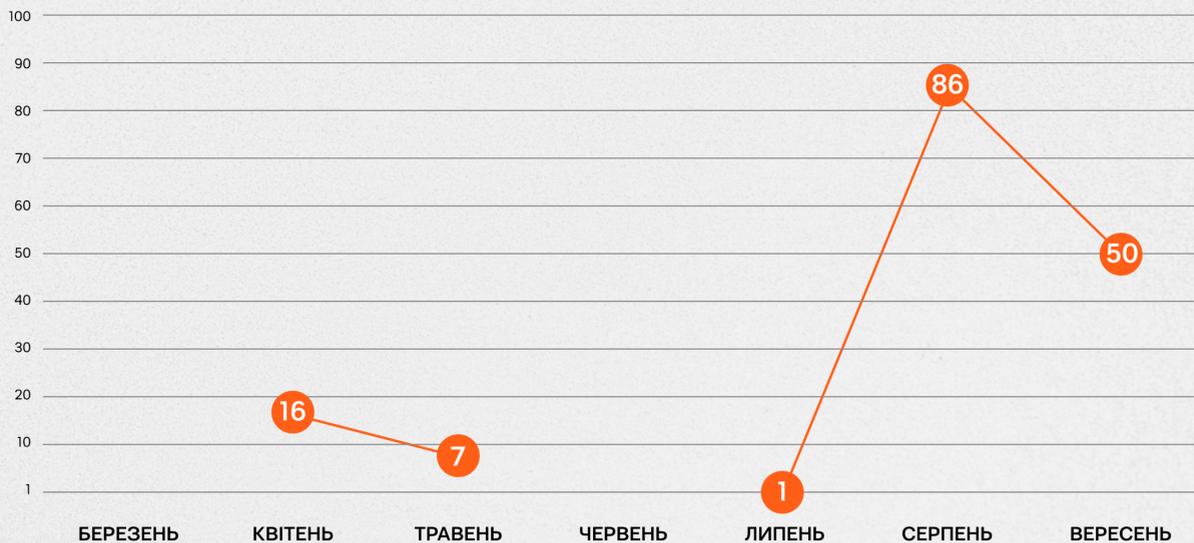

Застосування керованих авіаційних бомб у Херсонській області, 2024 рік

Разом з тим, спостерігаються й інші закономірності. По-перше, після атак на російські авіабази в серпні у кілька разів зросла інтенсивність ударів по регіонах, де раніше не було такої щільності атак (наприклад, у Сумській та Херсонській областях). По-друге, вже наступного місяця у всіх регіонах спостерігається значне зростання кількості атак, що створює експонентну динаміку атак авіабомбами з УМПК по Україні в цілому. Okремо варто відзначити Запоріжжя, яке російська армія почала бомбардувати саме у вересні 2024 року у зв'язку з модифікацією УМПК та збільшення дальності польоту авіабомб. До цього часу моніторинговим відділом Truth Hounds подібні атаки не фіксувалися.

Застосування керованих авіаційних бомб у Сумській області, 2024 рік

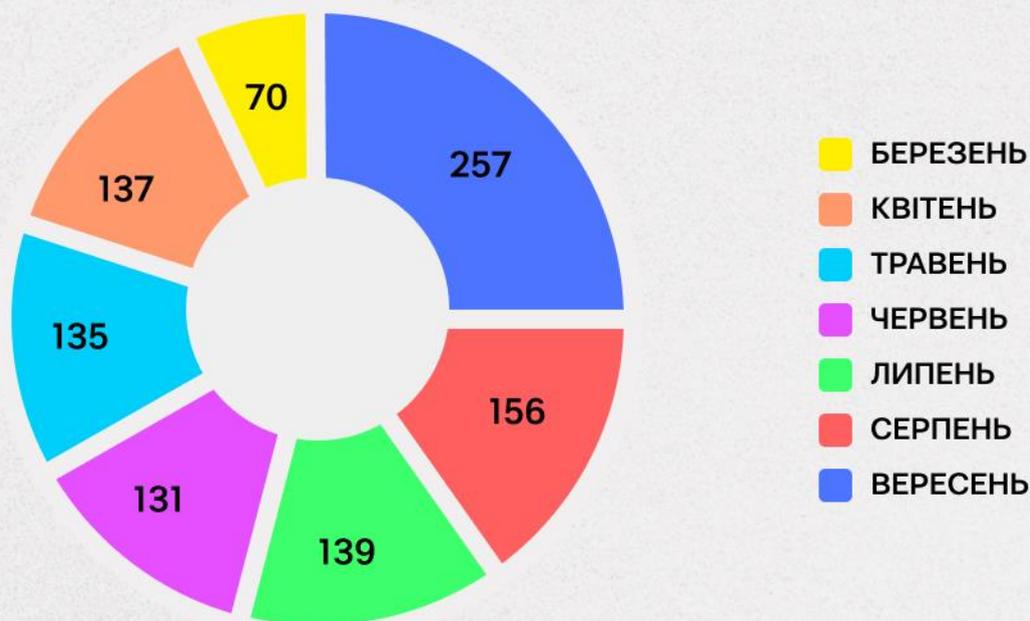

Застосування керованих авіаційних бомб, 2024 рік

- в цілому в Запорізькій області
- у м. Запоріжжя

Застосування керованих авіаційних бомб в Україні, 2024 рік

Під час досліджуваного періоду інтенсивних ударів авіаційними бомбами постійно зазнавали великі міста з багатотисячним населенням, такі як Суми, Запоріжжя, Харків і Херсон – всього 78 атак. Детальніше зі статистикою та коротким описом інцидентів можна ознайомитись за посиланнями – [Харків](#), [Херсон](#), [Запоріжжя](#), [Суми](#).

Це яскраве свідчення того, що попри успішні удари по арсеналах зберігання авіабомб з УМПК, зменшення кількості атак цим типом зброї є тимчасовим та короткостроковим (до одного тижня). Натомість, з плином часу, ВКС РФ не лише не припинили, а й збільшили кількість атак керованими авіабомбами з УМПК у зв'язку зі збільшенням потужностей виробництва УМПК та значними

запасами звичайних авіабомб з часів СРСР. Практика безперервного нанесення таких авіаударів по населених пунктах та їх висока інтенсивність підтверджують умисний, цілеспрямований і системний характер цих атак.

Враховуючи, що ВС РФ має більш точні балістичні та крилаті ракети оперативно-тактичного ракетного комплексу «Іскандер», вибір використання зброї з низькою точністю, якими є вищезазначені авіабомби, у густонаселених районах призводить до значних втрат серед цивільного населення, що є свідченням політики терору, яка методично проводиться військовим командуванням РФ. У реальних умовах керовані авіабомби ВКС РФ не мають заявленої точності у 15 метрів через низку факторів, зокрема дешеві комплектуючі та дію РЕБ у містах, тому застосування такої зброї створює ризики для цивільного населення.

Для ілюстрації патерну цього явища розслідувачі Truth Hounds проаналізували шість ударів керованими авіаційними бомбами по цивільних об'єктах, чотири з яких сталися в Харкові, а два – в Херсоні. Далі ми детально розглянемо кожен інцидент, визначимо ймовірних відповідальних осіб, а потім окреслимо юридичні рамки, що застосовуються до таких випадків.

IV. Атаки на цивільну інфраструктуру керованими авіаційними бомбами у Харкові

З кінця березня 2024 року ПКС РФ активно використовують керовані авіаційні бомби для ударів по Харкову, що призводить до численних жертв серед цивільного населення та значних пошкоджень інфраструктури. Харків став єдиним містом-мільйонником, яке потерпає від постійних атак керованими авіабомбами. Розслідувачі Truth Hounds проаналізували чотири такі атаки, визначили наявність або відсутність легітимних цілей і встановили підрозділи, відповідальні за бомбардування міста Харкова та Харківської області.

🔥 I. Харків, 27 березня 2024 року

27 березня 2024 року⁹³ близько 15:45 російська авіація вперше запустила керовані авіабомби у напрямку Харкова. Вони вдарили по території Шевченківського району за 9 хвилин після пуску, о 15:54.⁹⁴

Одна з випущених авіабомб влучила у дитячий майданчик поруч із житловими будинками по вулиці 23-го Серпня, 20, а інша – у школу.⁹⁵ Внаслідок інциденту загинула одна людина, 19 отримали поранення, зокрема четверо дітей.⁹⁶ Також було пошкоджено 18 житлових будинків.⁹⁷ Свідки, які проживали у сусідній будівлі, повідомили, що вирва від удару була дуже маленькою. На їхню думку, бомба розірвалась у повітрі.⁹⁸

За даними Харківської обласної прокуратури, бомби були запущені із Белгородської області. За уточненням Telegram-каналів, які спеціалізуються на моніторингу повітряного простору Росії та України, пуски відбулись з району міста Белгород.⁹⁹

Момент влучання бомби між будинками у Харкові.

Джерело: @nakipelovo, 27 березня 2024 р.¹⁰⁰

Влучання
між будинками

Фото наслідків влучання у Харкові між будинками по вул. 23-го Серпня, 20 та 22 б, накладене на карту мікрорайону

На місці влучання співробітники Національної поліції знайшли уламки від снаряду.¹⁰¹ За попередніми даними, росіяни використали боєприпас УМПБ Д-30СН.¹⁰² Це стало першим його зафіксованим використанням по Харкову.

Порівнявши зображення уламків УМПБ Д-30СН на місці влучання 27 березня 2024 року та зображення уламків від пізніших атак, розслідувачі Truth Hounds також дійшли до висновку, що росіяни застосували саме УМПБ Д-30СН.

Уламки боєприпасу, що влучив у Харкові по вул. 23-го Серпня. Розслідувачі Truth Hounds порівняли залишки зброї на цьому знімку та інших (внизу). Різними кольорами позначені певні види уламків, а однаковими кольорами виділені ідентичні уламки на знімках. Їх конфігурація свідчить про використання боєприпасу УМПБ Д-30СН.

Джерело: @police_kh_region, 27 березня 2024 р.¹⁰³

Уламки УМПБ Д-30СН на місці іншого влучання в Харкові, що трапилося 2 травня 2024 р.

Джерело: @police_kh_region, 2 травня 2024 р.¹⁰⁴

Уламки УМПБ Д-30СН на місці влучання в Харкові, що трапилось 27 травня 2024 р.
Джерело: @police_kh_region, 27 травня 2024 р.¹⁰⁵

Виділені елементи на всіх трьох фото між собою співпадають, що вказує на те, що 27 березня 2024 року росіяни застосували саме УМПБ Д-30СН для атаки по Харкову. Частіше за все можна знайти уламки хвостової частини ракети (синій та помаранчевий колір), а також деталей, які з'єднують бойову та ракетну частину (яскраво-зелений колір)

Визначивши тип боєприпасу, команда Truth Hounds одразу розпочала пошук ймовірних цілей, на які міг бути скерований цей боєприпас. Встановлення цілі атаки дозволяє оцінити точність УМПБ Д-30СН у реальних умовах. Завдяки додатковій OSINT-розвідці та документаційній місії в Харкові, розслідувачі та документатори Truth Hounds зібрали дані про ймовірні цілі для цього удару. Їх аналіз показав, що об'єкти, на які могли бути спрямовані удари ПКС

РФ, знаходились на відстані приблизно 200 метрів від точки влучання. У будь-якому випадку, якщо керована авіабомба летіла в один з цих об'єктів, вона схибила, оскільки влучила щонайменше на 200 метрів від кожного з них. Попри заяви про невелике кругове відхилення УМПБ (до 15 м),¹⁰⁶ цей випадок свідчить, що точність такого боєприпасу в реальних умовах значно нижча, ніж заявлена, за умови націлення на зазначені об'єкти.

Перше застосування боєприпасу УМПБ Д-30СН є знаковим, оскільки більшість подальших бомбардувань цією зброєю будуть слідувати тому ж самому патерну атаки, демонструючи навмисну невибірковість та нехтування безпекою цивільних осіб, а також ігнорування факту наявності лише цивільних об'єктів.

II. Харків, 14 травня 2024 року

14 травня о 16:10 російська авіація знову завдала повітряно-бомбового удару по житлових мікрорайонах у Шевченківському районі Харкова, внаслідок чого 26 людей зазнали поранень різних ступенів тяжкості.¹⁰⁷ Під удар потрапив житловий комплекс «Аксиома», що розташований за адресою проспект Науки 9Д,¹⁰⁸ а також житлові будинки по проспекту Перемоги, 64.¹⁰⁹ Загалом було використано три авіабомби, одна з яких влучила в житловий комплекс «Аксиома», а дві інші – у будинки на проспекті Перемоги, 64.

Ці дві точки влучань знаходяться на відстані близько шести кілометрів одна від одної.¹¹⁰ Пуск усіх трьох авіабомб був здійснений з одного носія, що вказує на одноактну атаку із запрограмованою траєкторією однієї з бомб на окрему ціль. Щодо типу застосованої зброї, то, за повідомленням представників місцевої поліції, усі три були керованими авіаційними бомбами УМПБ Д-30СН.¹¹¹

Фото влучань у ЖК «Аксиома».
Джерело: @StroyObzorKh,
14 травня 2024 р.¹¹²

Фото влучань по проспекту
Перемоги, 64.
Джерело: @StroyObzorKh,
14 травня 2024 р.¹¹³

Більшість пусків керованих авіабомб з УМПК по Харкову відбуваються з району міста Белгород та прилеглих населених пунктів Белгородської області й мають північно-східний напрямок польоту. На відео польоту дрона представників правоохоронних органів видно, що влучання бомби по ЖК «Аксиома» відбулося з північно-західної сторони,¹¹⁴ що виглядає дивно з точки зору «стандартної» траєкторії польоту боєприпасів, оскільки складається враження, ніби бомба облетіла будинок перед влучанням.

Нижче наведено геолоковане підтвердження того, що влучання в будинок ЖК «Аксиома» дійсно сталося з північно-західної сторони.

Фіксація пошкоджень ЖК «Аксиома» з безпілотною. На задньому плані зеленою лінією позначена дорога, а червоним квадратом виділений знак «МакДональдз». Джерело: @prokuratura_kharkiv, 14 травня 2024 р.¹¹⁵

Підтвердження траєкторії бомби за допомогою знімку Google Earth. За будинком бачимо дорогу, позначену зеленою лінією та знак «МакДональдз» у червоному квадраті. У правому нижньому куті вказаний напрямок на північ.

У такому випадку існують дві можливі версії розвитку події: авіаційний снаряд міг бути запрограмований для обльоту будівлі із західної сторони, або пуски здійснювались із західної частини Белгородської області РФ.

Перше припущення можна одразу відкинути, оскільки снаряди УМПБ Д-30СН не оснащені двигуном для корекції маршруту,¹¹⁶ тому такий снаряд не міг облетіти будівлю та влучити з її західної сторони. Щодо другої версії, то вона є більш ймовірною, оскільки перші снаряди влучили в будинки по проспекту Перемоги, 64 з того ж північно-західного боку. Це свідчить, що вони летіли однією траєкторією з ймовірним місцем пуску у західній частині Белгородської області.

Ймовірна траєкторія польоту боеприпасів з позначеними місцями їх влучання в будинки по проспекту Перемоги та в ЖК «Аксіома» у Харкові

Як уже зазначалося, авіація РФ зазвичай пускає УМПБ Д-30СН з району міста Белгород, зокрема пуски були геолоковані з району населеного пункту Гоститщево, Белгородська область.¹¹⁷ Однак цього разу було обрано дещо іншу локацію для пуску. Такий вибір може пояснюватись ціллю цієї атаки. Для її

з'ясування розслідувачі Truth Hounds проаналізували територію навколо ЖК «Аксиома».

Судячи із супутникових знімків, ЖК «Аксиома» розташований у щільно забудованому районі. Поруч із будинком знаходяться Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, лікарня, екологічна та податкова інспекція, а також управління Державної прикордонної служби. Інформацію про відсутність військових об'єктів підтвердили мешканці ЖК «Аксиома», опитані командою Truth Hounds під час документаційної місії у Харкові.¹¹⁸ Документатори також оглянули місцевість і не виявили жодних об'єктів, що могли б слугувати військовими цілями, за винятком будівлі «Східного регіонального управління державної прикордонної служби України», розташованої за 150 метрів від ЖК «Аксиома».¹¹⁹ Однак ця будівля не виглядала такою, що активно використовується.

Втім, російські війська все ж поцілили в цей об'єкт, обравши його ціллю для атаки 6 серпня 2024 року, застосувавши цього разу більш точну балістичну ракету «Іскандер-М».¹²⁰ Ракета влучила у будівлю «Східного регіонального управління державної прикордонної служби України»,¹²¹ одночасно пошкодивши вищий навчальний заклад, гуртожиток та лікарню.¹²² Цілком ймовірно, що саме цей об'єкт був початковою ціллю для авіабомби під час травневої атаки. Це наочно доводить, що маючи в арсеналі більш точні балістичні ракети, російські військові свідомо обирають неточні авіабомби для застосування в умовах щільної забудови.

Що ж до військових цілей в районі проспекту Перемоги, 67, то окрім щільних рядів багатоквартирних житлових будинків та гаражів у ближньому радіусі від місця влучання інших об'єктів немає.

Місце влучання боєприпасу у житловому масиві по проспекту Перемоги, 67

Ця атака знову призвела до поранень людей та завдала шкоди цивільній інфраструктурі через умисне невибіркове застосування боєприпасів УМПБ Д-30СН по густонаселеному району міста, вкотре демонструючи, що неточні боєприпаси є поганим вибором навіть для ураження легітимних військових цілей у таких умовах через значне кругове відхилення.¹²³

🔥 III. Харків, 25 травня 2024 року

25 травня 2024 року о 16:02 три керовані авіаційні бомби влучили у торговельний гіпермаркет «Епіцентр» в Харкові, що розташований по вул. Героїв Праці, буд. 9-А. На момент удару там перебувало понад 200 людей, більшість з яких була цивільними.¹²⁴ Після чотирьох днів рятувально-пошукових робіт місцева влада повідомила, що внаслідок удару загинуло 19 осіб, а 54 отримали поранення різного ступеня тяжкості.¹²⁵ Удар по «Епіцентру» спричинив значне забруднення повітря і земельних ресурсів, про що йдеться у висновках дослідження Державної екологічної інспекції у Харківській області.¹²⁶ Збитки доквілля оцінюються приблизно у 860 млн грн.¹²⁷

Пожежа в торговельному гіпермаркеті «Епіцентр» після влучання двох керованих авіаційних бомб.

Джерело: @nakipelovo, 25 травня 2024 р.¹²⁸

По «Епіцентру» було випущено щонайменше три керовані авіаційні боєприпаси, з яких два влучили у приміщення гіпермаркету, а третій нерозірваний боєприпас було знайдено за 80 м від будівлі. Завдяки цьому можна з абсолютною впевненістю стверджувати, що у якості боєприпасів були використані керовані авіабомби з УМПБ Д-30СН.¹²⁹

Фото нерозірваного боєприпасу неподалік «Епіцентру».

Джерело: @prokuratura_kharkiv, 27 травня 2024 р.¹³⁰

На відеозаписах з камер спостереження, розташованих поблизу «Епіцентру», зафіксовано момент прямого влучання двох бомб у гіпермаркет.

Момент влучання двох УМПБ Д-30СН у «Епіцентр», зафіксований камерами спостереження.

Джерело: @prokuratura_kharkiv, 25 травня 2024 р.¹³¹

Гіпермаркет як такий не є військовою ціллю, тому документатори Truth Hounds зосередили свою увагу на можливому розташуванні військових об'єктів поблизу або всередині «Епіцентру» чи проведенні заходів військового характеру на момент атаки. Під час перебування у Харкові та дослідження прилеглих до місця атаки територій документатори не виявили жодних військових об'єктів поруч. Опитані очевидці підтвердили, що навколо «Епіцентру» не було і немає жодних військових об'єктів чи скупчень представників ЗСУ,¹³² а всередині або поруч із будівлею не відбувалося і не планувалося жодних військових заходів.¹³³ Свідки також зазначили, що удар припав на частину складських приміщень, відведених під зберігання сантехніки та фарб,¹³⁴ що виключає будь-яку військову необхідність у знищенні таких матеріалів. Крім того, на камерах спостереження, розташованих всередині «Епіцентру», також не зафіксовано ймовірних військових об'єктів, які могли б перетворити його на військову ціль.

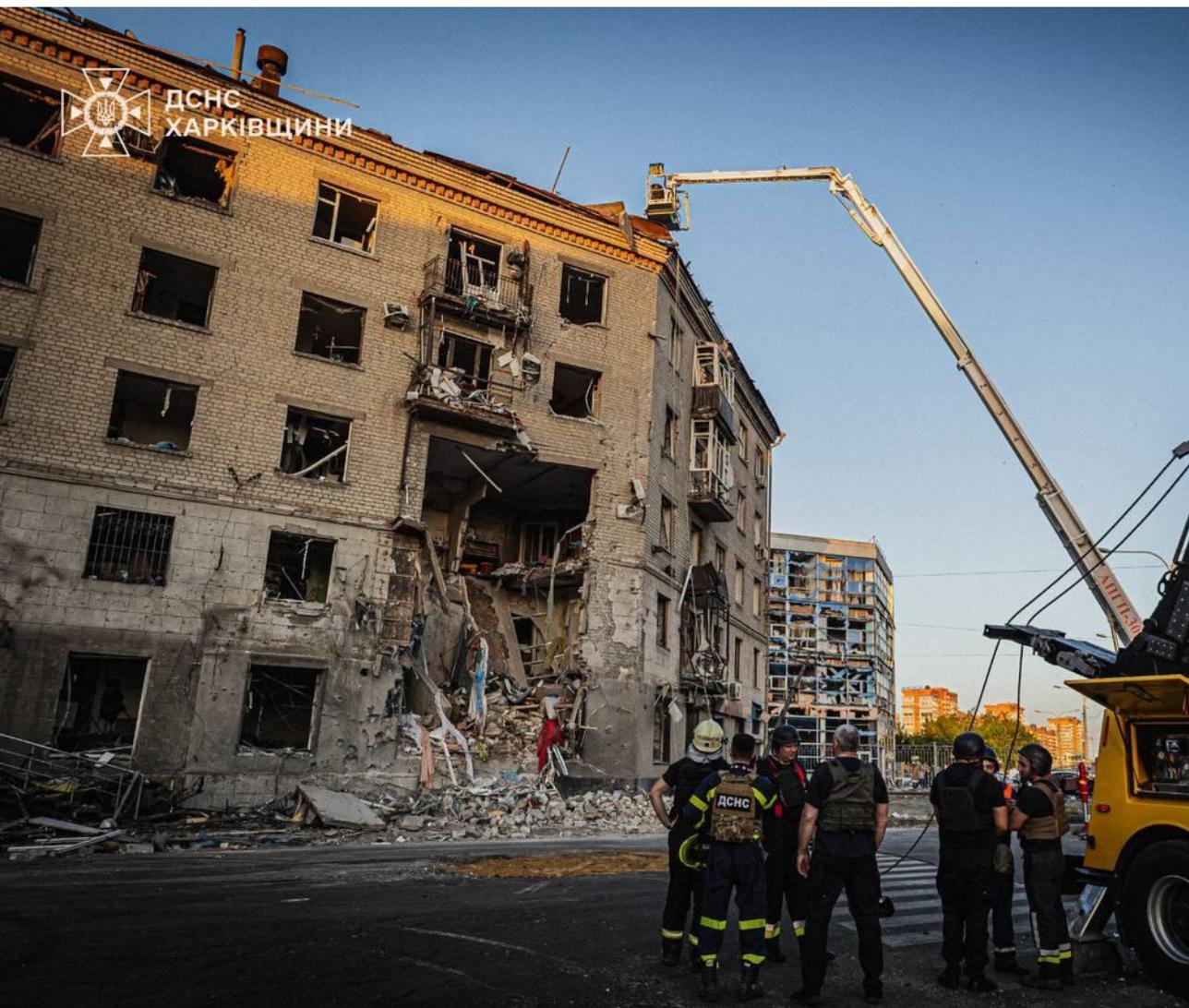
Момент удару бомб по «Епіцентру», зафіксований зсередини приміщення.
Джерело: Сергій Болвінов, 26 травня 2024 р.¹³⁵

Так само жодного військового об'єкту не помітно на відео, що було опубліковане Харківською обласною прокуратурою.¹³⁶

За інформацією начальника поліції у Харківській області, росіяни знали про присутність великої кількості цивільних та відсутність військового об'єкта в «Епіцентрі», оскільки над Харковом постійно літають безпілотники, які все фіксують.¹³⁷ Це знову свідчить про те, що росіяни б'ють по цивільній інфраструктурі Харкова умисно.

🔥 IV. Харків, 22 червня 2024 року

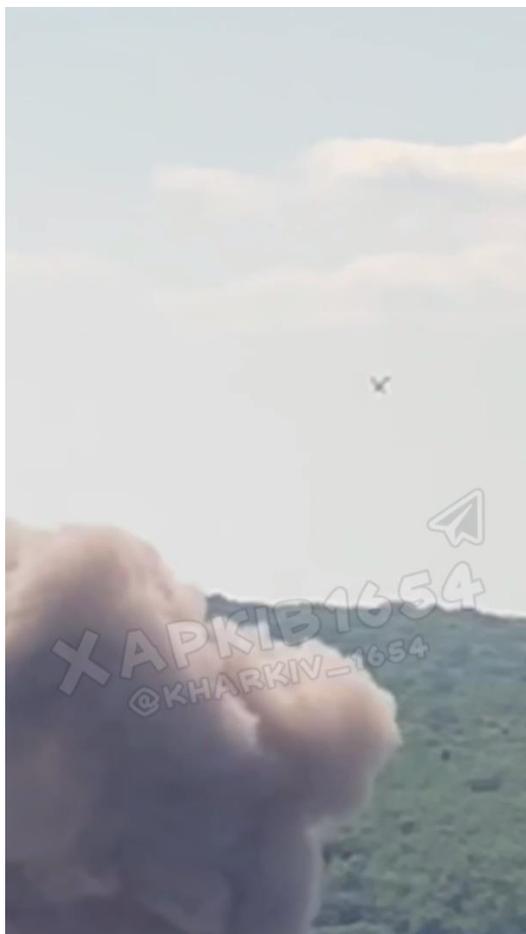
22 червня 2024 року о 15:18 росіяни здійснили авіаудар по Харкову, скинувши чотири керовані авіабомби.¹³⁸ Одна з них влучила у житловий будинок за адресою проспект Гагаріна, 21. За офіційними даними Харківської ОДА, внаслідок влучання загинули дві особи, і щонайменше 52 отримали поранення, серед яких троє дітей.¹³⁹ Інші три бомби влучили у виробниче підприємство, де загинула одна людина та троє отримали поранення.¹⁴⁰ Пуски відбувались з району населеного пункту Строїтель Белгородської області.¹⁴¹

Наслідки влучання по житловому будинку в Харкові, розташованому за адресою проспект Гагаріна, 21.

Джерело: @dsns_telegram, 23 червня 2024 р.¹⁴²

Мешканці Харкова зафіксували на відео політ трьох керованих авіаційних бомб за мить до влучання.

Стоп-кадр з відео, на якому зафіксовано момент удару керованих авіаційних бомб по цілі в Харкові.

Джерело: @kharkiv_1654, 22 червня 2024 р.¹⁴³

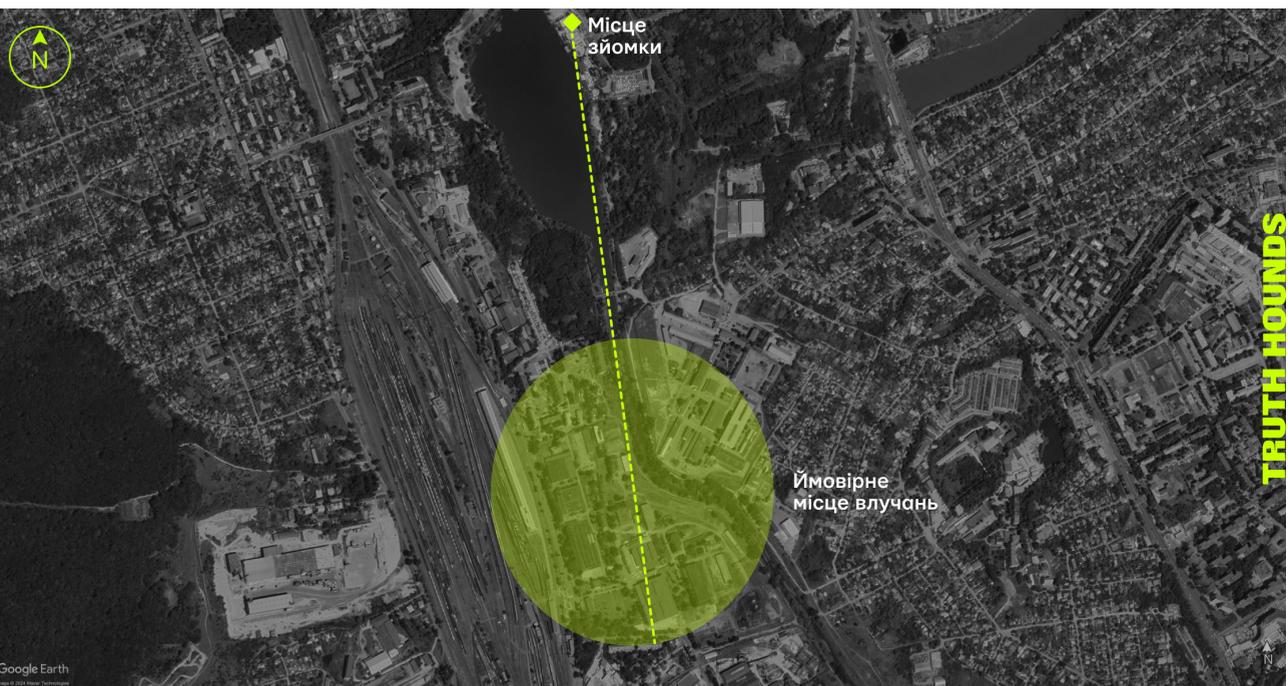
Ймовірно, на відео вгорі були зафіксовані влучання у виробничі підприємства. Ці удари також були зняті з іншого ракурсу відвідувачами місця відпочинку «Arizona» (на фото внизу).¹⁴⁴

Стоп-кадр з відео, на якому помітно задимлення після влучання бомби.

Джерело: @kharkiv_1654, 22 червня 2024 р.¹⁴⁵

Розслідувачам Truth Hounds вдалось геолокувати приблизне місце влучання, яким виявилась територія виробничих підприємств у районі Харківської вагонної дільниці №1.

На супутниковому знімку Google Earth позначена ймовірна зона влучань трьох із чотирьох авіабомб, використаних російською авіацією для атаки по Харкову 22 червня 2024 року. Пунктирна лінія показує напрямок зйомки відео, стоп-кадр з якого розміщений у тексті вище.

Найімовірніше, одна з керованих авіаційних бомб зійшла з курсу та влучила у житлову будівлю за адресою проспект Гагаріна, 21, оскільки три інших боеприпаси вдарили по території невеликого радіуса. Однак, можливо, це була окрема запрограмована ціль, оскільки дистанція між влучаннями однієї та трьох інших бомб перевищує шість кілометрів.

На стоп-кадрі з відео, яке фіксує момент влучання у дорогу біля будинку, чітко видно тип боеприпасу, що використали ПКС РФ.

Стоп-кадр, на якому видно момент влучання боеприпасу у дорогу поруч із житловим будинком.

Джерело: @kharkiv_1654, 22 червня 2024 р.¹⁴⁶

Правоохоронці стверджують, що на стоп-кадрі зображено УМПБ Д-30СН,¹⁴⁷ але розслідувачі з Truth Hounds вважають, що авіація РФ застосувала новий снаряд по Харкову – ФАБ з УМПК. Боеприпас УМПБ Д-30СН має іншу форму, а також бічне, а не хвостове оперення корпусу. Для порівняння розміру та форми боеприпасів нижче наведено стоп-кадр моменту від'єднання УМПБ Д-30СН від носія, на якому чітко видно розміщення крил на боеприпасі.

Скидання чотирьох УМПБ Д-30СН з літака Су-34.

Джерело: @warhistoryalconafter, 24 травня 2024 р.¹⁴⁸

Найімовірніше, під час атаки на Харків 22 червня 2024 року було вперше застосовано бомбу ФАБ-500 М-62, про що свідчить форма боєприпасу. Для порівняння можна використати стоп-кадр із відеосюжету, де видно цей тип бомби. Хоча форма обох боєприпасів збігається, на «харківській» відсутній елемент керованого модуля. Ймовірно, керований модуль (УМПК) від цієї бомби від'єднався через високу швидкість, що могло призвести до значного відхилення від початкової цілі. Це й пояснює розбіжність у шість кілометрів між точками влучання. У такому випадку російські війська використали неякісний боєприпас, що призвело до невибіркового нападу і численних людських жертв.

Офіційно про використання цих бомб правоохоронні органи повідомили 27 червня 2024 року, коли сталася друга атака з їх застосуванням.¹⁴⁹ За інформацією представників місцевої влади, пуск був здійснений з населеного пункту Майський Белгородської області РФ.¹⁵⁰

Так виглядає ФАБ-500 М-62 з УМПК на підвісі Су-34.
Джерело: Факти, 20 травня 2024 р.¹⁵¹

Як і в попередніх випадках, розслідувачі Truth Hounds проаналізували наявність військових об'єктів поруч із точкою влучання, а також опитали свідків цієї атаки у Харкові. Безпосередньо в будинку, біля якого влучила авіабомба, не було жодного військового об'єкту. За 120 метрів на схід розташований госпіталь Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в Харківській області, що можна побачити на будь-яких відкритих картах.¹⁵² Водночас лікарні не є військовими об'єктами чи легітимними цілями відповідно до норм міжнародного гуманітарного права.¹⁵³ Навпаки, лікарням та госпіталям надається посилений захист за МГП.¹⁵⁴ Очевидці розповіли документаторам Truth Hounds, що в будинку, поруч з яким влучила авіабомба, раніше був розташований штаб військових ЗСУ, однак його діяльність була припинена приблизно за місяць до удару.¹⁵⁵ Отже, на момент атаки будівля за адресою Гагаріна, 21 вже не була військовим об'єктом, а також поблизу не знаходилося інших легітимних цілей.

Загалом, тактика застосування керованих авіаційних бомб ПКС РФ по Харкову свідчить про те, що Росія надає перевагу неточним боєприпасам над точними, такими як балістичні ракети «Іскандер-М». У досліджених чотирьох атаках по Харкову російські військові здійснили удари, які призвели до загибелі щонайменше 23 осіб та поранення щонайменше 154 осіб. У жодній з атак не було влучено в об'єкт, що можна було б визнати легітимною ціллю або таким, що знаходиться в радіусі кругової похибки боєприпасу. Це вказує на те, що кінцева мета таких ударів – терор цивільного населення, а не досягнення військових цілей.

Відповідальні за бомбардування Харкова

У всіх чотирьох випадках бомбардувань Харкова, які ми проаналізували, скидання бомб здійснювали літаки Су-34, які є найбільш стандартними носіями керованих авіаційних бомб на даний момент. Оперативний простір півночі України контролюється кількома аеродромами РФ, на яких базуються Су-34: «Балтімор» (Воронеж), «Бутурліновка» (Воронезька область), «Липецьк» (Липецька область).¹⁵⁶ Аналіз даних аеропортів проводиться максимально наближено до дат усіх атак на Харків керованими авіабомбами, описаних вище.

✦ Аеродром «Балтімор»

Станом на березень-травень 2024 року на аеродромі «Балтімор» у Воронезькій області базувались щонайменше три авіаційних підрозділи, а саме:

- 47-й винищувальний авіаційний полк (Су-34), який належить до 6-ї армії ВПС та ППО,¹⁵⁷
- 159-й винищувальний авіаційний полк (Су-35С), який належить до 6-ї армії ВПС та ППО,¹⁵⁸
- 23-й винищувальний авіаційний полк (Су-35С), який належить до 11-ї армії ВПС та ППО.¹⁵⁹

Загалом на супутникових знімках аеродрому «Балтімор» від 22 березня 2022 року (п'ять днів до першого удару УМПБ Д-30СН по Харкову) було зафіксовано щонайменше 15 Су-34 та 10 Су-35С.

На супутниковому знімку західної частини аеродрому «Балтімор» видно щонайменше п'ять Су-34 та два Су-24 (позначені лініями).
Джерело: Planet, 22 березня 2024 р.

На супутниковому знімку східної частини аеродрому «Балтімор» видно щонайменше вісім Су-35С та п'ять Су-34 (позначені лініями).
Джерело: Planet, 22 березня 2024 р.

На супутниковому знімку північної частини аеродрому «Балтімор» видно щонайменше п'ять Су-34 (позначені лініями).
Джерело: Planet, 22 березня 2024 р.

На супутниковому знімку центральної частини аеродрому «Балтімор» видно щонайменше два Су-35С (позначені лініями).
Джерело: Planet, 22 березня 2024 р.

Відповідно до повідомлень Міноборони РФ на своїх офіційних сторінках, літаки з цього летовища виконують свої завдання на «Куп'янському напрямку»,¹⁶⁰ який входить до зони відповідальності російського угруповання «Запад», що також відповідає за дії щодо Харкова.¹⁶¹ З середини квітня 2024 року операції у напрямку міста взяло на себе новостворене російське угруповання «Север».¹⁶²

Проаналізувавши російські медіа, розслідувачам Truth Hounds вдалось визначити конкретні борти, що причетні до скидання авіабомб як на лінії зіткнення, так і по цивільній інфраструктурі Харкова та інших населених пунктів області.

Щодо Су-34 вдалось ідентифікувати щонайменше сім із п'ятнадцяти Су-34, що базуються на цьому аеродромі. Також на летовищі помічено один Су-30СМ з 14-го винищувального авіаційного полку, який дислокується на аеродромі «Халіно» (Курська область).¹⁶³ Ймовірно, для нього аеродром «Балтімор» є одним з оперативних аеродромів.

Саме на аеродромі «Балтімор» російські військові регулярно фотографують підвішені на пілони авіабомби УМПБ Д-30СН,¹⁶⁴ після чого публікують відео їх скидання у напрямку Харкова.¹⁶⁵

Водночас на аеродромах також дислокуються літаки Су-35, які забезпечують супровід Су-34. Як було зазначено вище, Су-35 застосовують протирадіолокаційне озброєння та ракети класу «повітря-повітря», щоб забезпечити відносно безпечний проліт Су-34 до точки скидання керованих авіаційних бомб. Фактично пілоти Су-35 можуть бути визнані співучасниками воєнних злочинів, оскільки їхнє прикриття безпосередньо сприяє здійсненню злочинних дій пілотами Су-34, які здійснюють бомбардування цивільних міст.

Розслідувачам Truth Hounds вдалося ідентифікувати дев'ять Су-35С із десяти на аеродромі «Балтімор».

Аеродром «Липецьк»

ПКС РФ активно використовують Су-34 з аеродрому «Липецьк» для бомбових ударів, у тому числі по Харкову.¹⁶⁶ Станом на 25 квітня 2024 року на аеродромі «Липецьк» перебувало щонайменше шість Су-34, два Су-35С та сім Су-30СМ.

На супутниковому знімку північної частини аеродрому «Липецьк» видно щонайменше сім Су-30СМ, один МіГ-31, п'ять Су-34 та два Су-35С (позначені лініями).
Джерело: Planet, 25 квітня 2024 р.

На супутниковому знімку південної частини аеродрому «Липецьк» видно щонайменше один Су-34 та шість Су-24 (позначені лініями).
Джерело: Planet, 25 квітня 2024 р.

Як вказано в [Додатку](#) до цього дослідження, на аеродромі «Липецьк» дислокується 968-й дослідно-інструкторський змішаний авіаполк, що входить до структури 4-го центру бойового застосування та перенавчання льотного складу Міністерства оборони РФ.¹⁶⁷

Як ми вже зазначали, штатна кількість Су-34 у 968-му авіаполку становить близько десяти Су-34, проте на супутниковому знімку можемо бачити лише сім Су-34. Хоча деякі з них під час знімання супутником могли бути в ангарах або на бойовому вильоті, ймовірніше, частину літаків перекинули на інший аеродром для виконання бойових завдань на території України, як це вже траплялося раніше.¹⁶⁸

У більшості випадків для бомбардувань Харкова літаки злітають з аеродромів «Балтімор» або «Липецьк». Командний та особовий склад авіаційних підрозділів було повністю або частково визначено за допомогою Головного управління розвідки та/або OSINT-дослідників. Нижче наведені ідентифіковані командири та посилання на оприлюднені списки решти особового складу авіаполків, які можуть бути причетними до авіаударів по Харкову у березні-травні 2024 року.

Особовий склад 47-го бомбардувального авіаційного полку

Командир полку – Лобода Алексей Геннадієвіч (Лобода Олексій Геннадійович).¹⁶⁹

Розслідувачі Molnar ідентифікували велику частину військовослужбовців, які, ймовірно, належать до складу 47-го бомбардувального авіаційного полку.¹⁷⁰

Особовий склад 159-го винищувального авіаційного полку

Командир полку – Панченко Іван Александровіч (Панченко Іван Олександрович).¹⁷¹

Особовий склад 23-го винищувального авіаційного полку

Командир полку – Лобинцев Александр Анатолієвіч (Лобинцев Олександр Анатолійович).¹⁷²

Особовий склад цього полку було опубліковано Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України у 2022 році.¹⁷³

✈ Аеродром «Бутурліновка»

Водночас «Балтімор» та «Липецьк» не є єдиними аеродромами, які можуть використовуватися для бомбардувань Харкова. У Воронежській області також є аеродром «Бутурліновка», на якому дислокується 2-й змішаний авіаційний полк, оснащений літаками Су-34.¹⁷⁴

Попри заяви Мініборони РФ та військових кореспондентів РФ, що літаки з цього летовища виконують завдання на «Красноліманському» напрямку,¹⁷⁵ не можна виключити їх використання в зонах відповідальності угруповань «Запад» та «Север». Зокрема, в українських Telegram-каналах поширювалась інформація про те, що військовослужбовець, який проходить службу на аеродромі «Бутурліновка», відповідальний за бомбардування гіпермаркету «Епіцентр» у Харкові 25 травня 2024.¹⁷⁶ За інформацією з власних джерел, які мають доступ до моніторингу повітряного простору РФ та України, Truth Hounds стало відомо, що того дня літак дійсно вилетів з аеродрому «Бутурліновка».

Як повідомляли українські військові кореспонденти, на цьому аеродромі може бути розташовано до шести Су-34.¹⁷⁷ Згідно із супутниковим знімком від 22 березня 2024 року, на летовищі перебувало щонайменше п'ять таких літаків.

На супутниковому знімку аеродрома «Бутурліновка» видно щонайменше п'ять Су-34 та два Су-24 (позначені лініями).

Джерело: Planet, 22 березня 2024 р.

Розслідувачам Truth Hounds вдалось ідентифікувати більшість Су-34 на цьому аеродромі, зокрема шість літаків Су-34.

Особовий склад 2-го змішаного авіаційного полку

Командир полку – Карнаухов Дмитрій Юрієвіч.¹⁷⁸

Що стосується особового складу, то ще у 2022 році в інтернет потрапив список першої ескадрильї та командування полку.¹⁷⁹

Висновок аналізу авіаударів по Харкову із застосуванням авіабомб з УМПК

На основі аналізу супутникових знімків та оперативної ситуації на півночі України ми встановили, що до бомбардувань Харкова та Харківської області можуть бути причетні щонайменше п'ять авіаційних підрозділів РФ – три з них працюють на Су-34 та два - на Су-35. Однак через обмеження OSINT-розслідування, наразі неможливо точно визначити, з якого аеродрому злітав літак у конкретний день для ударів по Харкову, окрім випадку з атакою на «Епіцентр». Тому першочерговим завданням є встановлення усіх можливих відповідальних підрозділів, що дозволить, у разі отримання конкретних доказів або додаткової інформації, довести участь певного підрозділу, включаючи його командира, в тому чи іншому інциденті. Визначення бортового номера літака дасть можливість встановити відповідальність конкретних пілотів, які здійснювали удари керованими авіаційними бомбами.

V. Атаки на цивільну інфраструктуру керованими авіаційними бомбами у Херсоні

Окрім Харкова, багато інших населених пунктів в Україні також стали мішенями для атак керованими авіаційними бомбами, більшість з яких має ознаки воєнних злочинів. Розслідувачі Truth Hounds проаналізували два удари по Херсону та визначили авіаційні підрозділи російських військ, ймовірно, причетні до цих атак.

✦ Херсон, 8 березня 2024 року

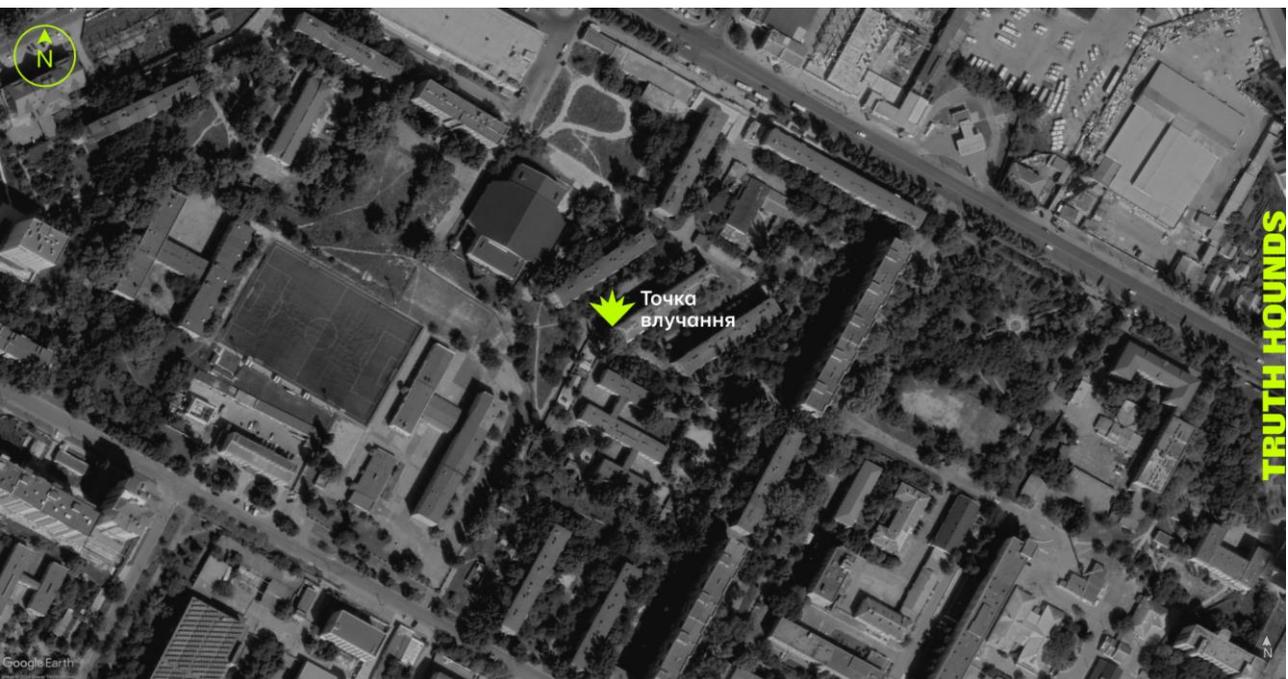
8 березня 2024 року близько 21:33 керована авіаційна бомба влучила у житловий будинок у Корабельному районі Херсону. Внаслідок удару була зруйнована стіна та частина першого поверху одного з під'їздів будинку.¹⁸⁰ Семирічна дитина отримала поранення.¹⁸¹

Фото місця влучання біля житлового будинку у Херсоні та наслідків руйнувань.
Джерело: ІРС-Південь, 09 березня 2024 р.¹⁸²

На фотографіях наслідків видно, що снаряд влучив безпосередньо біля будинку, утворивши вирву розмірами приблизно 7х5 метрів і зруйнувавши майже весь під'їзд. Зважаючи на масштаби руйнувань, ймовірно, для атаки була використана бомба ФАБ-500. Для вивчення обставин інциденту на місце влучання вирушила група документаторів Truth Hounds.

Проаналізувавши супутникові знімки, провівши опитування і та вивчення місцевості, розслідувачі дійшли висновку, що в радіусі 250 метрів від місця влучання немає жодної легітимної цілі для удару. Це підтверджується численними інтерв'ю постраждалих та очевидців удару.¹⁸³

Місце розташування будинку у Херсоні на Google Maps з відміткою місця влучання

На супутниковому зображенні вище видно, що будинок розташований поруч із загальноосвітньою школою №47 та дитсадком №65, а також оточений іншими багатоквартирними житловими будинками. Документатори Truth Hounds поспілкувалися з місцевими жителями та оглянули місцевість. В результаті з'ясували, що на відстані приблизно 200 метрів на південь розташована будівля районного відділу поліції, а на відстані 230 метрів – суд, який не

працює з початку повномасштабного вторгнення. За 300 метрів на південь знаходяться складські приміщення, які видно на супутникових знімках Google Earth Pro.

Важливо зазначити, що поліцейські можуть вважатися легітимною військовою ціллю лише тоді, коли вони є частиною збройних сил воюючої держави або безпосередньо беруть участь у бойових діях. У всіх інших випадках поліцейські та інші працівники органів правопорядку є цивільними особами.¹⁸⁴ Аналогічно відділки поліцейських, що не беруть безпосередньої участі в збройному конфлікті, вважаються цивільними об'єктами. Таким чином, будівля районного відділу поліції, розташована поруч, не може вважатися військовою ціллю в цьому контексті.

На супутникових знімках від 30 березня 2024 року видно, що цей район неодноразово піддавався обстрілам, про що свідчать пошкодження на даху складських приміщень і будівлі районного відділу поліції. Також на фото видно руйнування житлового будинку, поруч із яким 8 березня 2024 року влучила авіабомба. Однак сама вирва від удару знаходиться у тіні, що робить її малопомітною на зображенні.

Супутниковий знімок з позначеними місцями влучання у Херсоні.
Джерело: Planet, 30 березня 2024 р.

Фото наслідків влучання в житловий будинок 8 березня 2024 року, зроблене документаторами під час польової місії у Херсоні.

Джерело: Truth Hounds, 26 липня 2024 р.

Зі слів місцевих жителів, у районі не було жодних військових підрозділів.¹⁸⁵ Оскільки будівлі поліції та суду не є легітимними цілями, така атака має ознаки воєнного злочину у формі нападу на цивільні об'єкти.

🔥 II. Херсон, 15 травня 2024 року

Близько 14:36 15 травня 2024 року¹⁸⁶ щонайменше три керовані авіаційні бомби влучили в центральну частину Херсону,¹⁸⁷ внаслідок чого щонайменше 19 осіб зазнали поранень різного характеру.¹⁸⁸ Усі постраждали були цивільними.¹⁸⁹

ДСНС повідомляло щонайменше про дві пожежі у багатоквартирних будинках внаслідок удару.¹⁹⁰ За інформацією Херсонської обласної військової адміністрації, загалом було пошкоджено вісім багатопверхових та п'ять приватних будинків, дві школи та медичний заклад.¹⁹¹

Наслідки влучання одного зі снарядів у дах будівлі в Херсоні.
Джерело: ІРС-Південь, 15 травня 2024 р.¹⁹²

У відкритому доступі немає фотографій уламків снаряда, що використовувався для удару по Херсону. Моніторингові канали повідомляли про запуск керованих авіаційних снарядів у напрямку Херсонщини, проте не уточнювали їх тип.¹⁹³

З огляду на масштаби руйнувань, найімовірніше, ПКС РФ застосували 250-кілограмові авіабомби з УМПК або УМПБ Д-30СН того дня. Вирва та руйнування від 500-кілограмової авіабомби були б значно більшими, як можна побачити на прикладі попереднього удару, що стався 8 березня 2024 року.

Наслідки влучання в інший багатоповерховий будинок у Херсоні.
Джерело: @olexandrprokudin, 15 травня 2024 р.¹⁹⁴

Оскільки руйнування були меншими порівняно з ударом 8 березня 2024 року, ймовірність застосування того ж виду снарядів в досліджуваній атаці снарядів є низькою. Якщо ж порівняти цей удар з атаками по Харкову, то за своїми наслідками він найбільше відповідає характеристикам снаряда УМПБ Д-

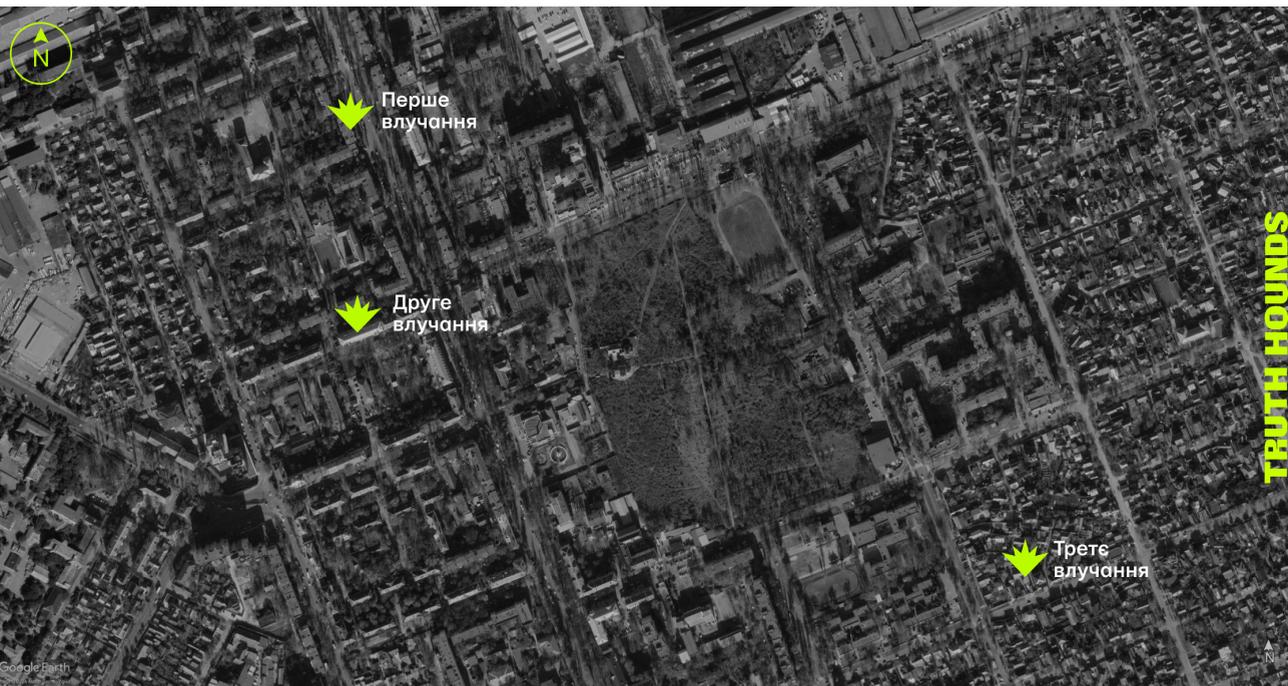
30СН. Зокрема, майже ідентичним за характером руйнувань є перший випадок влучання УМПБ Д-30СН у Харкові 27 березня 2024 року. Основна відмінність полягає в тому, що в Херсоні снаряд влучив у будівлю, тоді як у Харкові він вибухнув над землею. Однак загальний ступінь руйнувань відповідає руйнуванням бомби, яка має 100 кг бойову частину (УМПБ Д-30СН), а не 200 кг, яку мають ФАБ-500 з УМПК.

Ймовірно, саме цей тип зброї застосували по Херсону 15 травня 2024 року.

Наслідки влучання біля багатоповерхового будинку у Харкові.
Джерело, Суспільне Харків, 27 березня 2024.¹⁹⁵

Відповідно до свідчень очевидців, вибухи пролунали з інтервалом в 30-60 секунд.¹⁹⁶ Усі три снаряди влучили за різними адресами, де не було жодних військових об'єктів.

Місця влучання трьох снарядів у Херсоні 15 травня 2024 року

У школі №31, розташованій між першим і другим місцем влучання, знаходився «Центр незламності» для видачі гуманітарної допомоги.¹⁹⁷

Третє влучання по вул. Українська, 39, відбулося в приватний будинок, у якому на момент удару ніхто не проживав. За словами свідків, поруч з місцем влучання мешкали виключно літні цивільні особи.¹⁹⁸

Документатори Truth Hounds, оглянувши місцевість та опитавши свідків, не виявили жодних ймовірних військових об'єктів, по яких могли б цілитись ПКС РФ.

Обидва бомбові удари по Херсону свідчать про те, що їхньою метою не було ураження конкретних військових цілей. Влучання сталися в цивільні об'єкти, поблизу яких не було жодних легітимних військових цілей, що могли б виправдати такі дії.

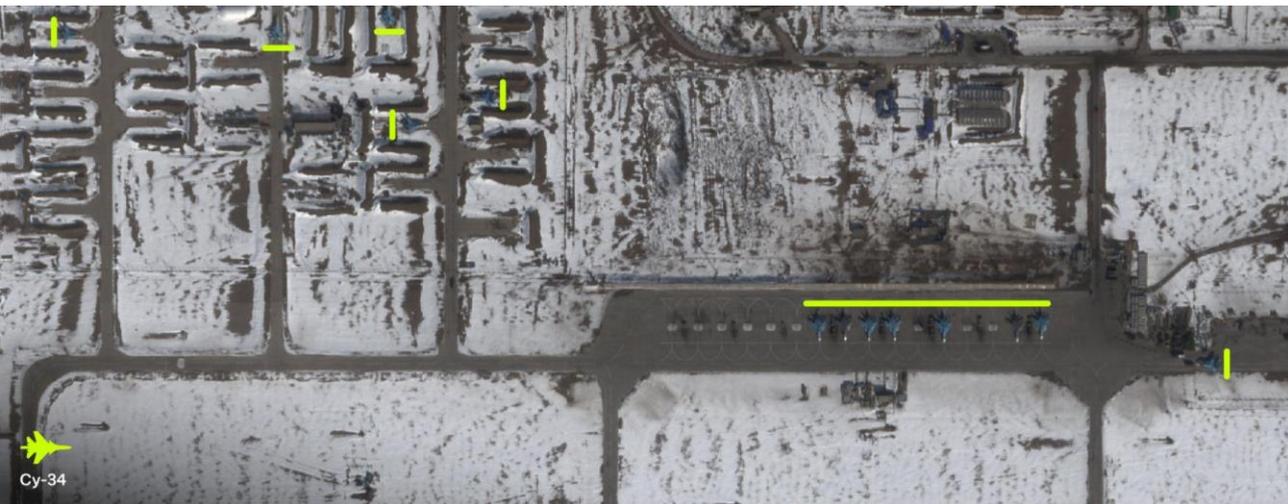
Відповідальні за бомбардування Херсона

Оскільки Херсон розташований на півдні України, важливо проаналізувати аеродроми, з яких авіація виконує завдання саме на південному напрямку (Запорізька і Херсонська області). За інформацією, отриманою завдяки моніторингу повітряного простору України та РФ Telegram-каналами, що повідомляють про об'єкти у небі України, російські військові залучають щонайменше три аеродроми для ударів по півдню України: «Морозовськ»,¹⁹⁹ «Маріновка»²⁰⁰ та «Кущевська»²⁰¹.

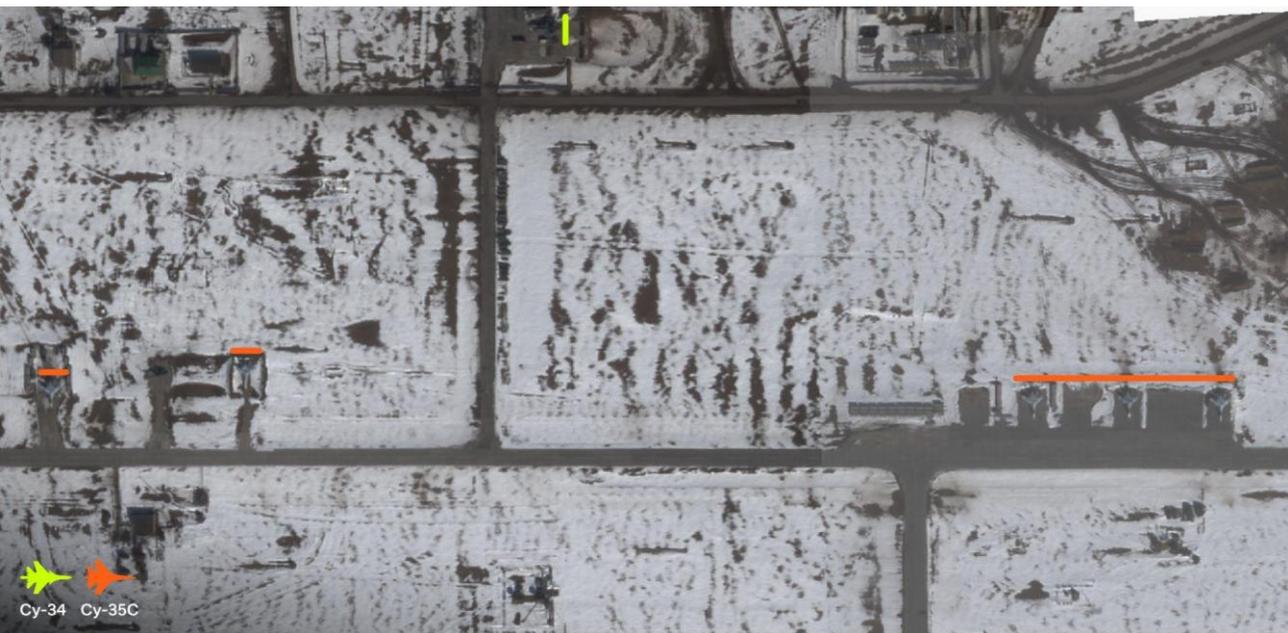
Truth Hounds не володіє оперативними даними про зліт літаків з конкретних аеродромів для атак на місто Херсон того дня. Тому ми надаємо інформацію про всі аеродроми, з яких могли злітати літаки для скидання бомб на Херсон.

Аеродром «Морозовськ»

Відповідно до супутникових знімків від 2 березня 2024 року, на аеродромі перебувало щонайменше 15 Су-34. Найімовірніше, у той час більша частина Су-34 на аеродромі належала до 559-го бомбардувального полку, оскільки можна побачити щонайменше три Су-34 у чорному камуфляжі, який характерний лише для 559-го і 47-го (Воронезького) авіаційних полків, останній з яких тоді дислокувався на аеродромі «Балтімор».²⁰²

На супутниковому знімку західної частини аеродрому «Морозовськ» видно щонайменше 14 літаків Су-34 (стоянки позначено лініями).
Джерело: Planet, 02 березня 2024 р.

На супутниковому знімку східної частини аеродрому «Морозовськ» видно щонайменше один Су-24 та п'ять Су-35С (позначені лініями).
Джерело: Planet, 02 березня 2024 р.

У 2023 році на цьому аеродромі вже фіксували присутність літаків 559-го полку.²⁰³

Truth Hounds також виявили щонайменше сім Су-34, що належали до 277-го бомбардувального авіаційного полку та базувались на аеродромі «Морозовськ». Перші публікації про ці літаки з'явилися на початку березня 2024 року, що свідчить про їхнє перебування на аеродромі щонайменше з лютого 2024 року. Отже вони також можуть бути причетні до атаки на Херсон 8 березня 2024 року.

Таким чином, на аеродромі «Морозовськ» разом з літаками 559-го бомбардувального полку перебували щонайменше вісім літаків Су-34, які належать до 277-го бомбардувального полку, тому обидва підрозділи можуть бути причетні до атаки на Херсон 8 березня 2024 року.

На супутникових знімках аеродрому від 1 травня 2024 року видно щонайменше 20 Су-34, що свідчить про зростання кількості літаків на аеродромі порівняно з березнем того ж року. Можливо, між березнем та травнем на аеродром «Морозовськ» були перекинуті додаткові літаки 277-го бомбардувального полку.

На супутниковому знімку західної частини аеродрому «Морозовськ» видно щонайменше дев'ять Су-34 (позначені лініями).

Джерело: Planet, 01 квітня 2024 р.

На супутниковому знімку центральної частини аеродрому «Морозовськ» видно щонайменше десять Су-34 (позначені лініями).

Джерело: Planet, 01 травня 2024 р.

На супутниковому знімку східної частини аеродрому «Морозовськ» видно щонайменше один Су-34 та п'ять Су-35С (позначені лініями).

Джерело: Planet, 01 травня 2024 р.

Що стосується атаки на Херсон 15 травня 2024 року, наразі невідомо, чи брали участь у ній Су-34 з аеродрому «Морозовськ», оскільки є висока ймовірність, що для цього удару було використано специфічне озброєння – УМПБ Д-30СН, слідів якого розслідувачі Truth Hounds на «Морозовську» не виявили. Зокрема, на знімках ураженого складу боєприпасів на цьому аеродромі не зафіксовано УМПБ Д-30СН.²⁰⁴ Натомість такі снаряди були помічені на наступних аеродромах: «Липецьк» (Липецька область),²⁰⁵ «Балтімор» (Воронезька область),²⁰⁶ «Бутурліновка» (Воронезька область)²⁰⁷ та «Маріновка» (Волгоградська область).²⁰⁸ Серед перелічених лише літаки з аеродрому «Маріновка» виконують завдання на півдні та сході України, тому саме вони могли здійснити цей удар.²⁰⁹

✈ Аеродром «Маріновка»

Як зазначено у [Додатку](#) про аеродроми, використані Росією у війні проти України, аеродром «Маріновка» у Волгоградській області є базою для літаків Су-34 під час повномасштабного вторгнення. Літаки, розміщені на ньому, виконують завдання, зокрема, на південному напрямку.²¹⁰

Нам вдалося підтвердити наявність УМПБ на цьому аеродромі завдяки фотографіям льотчиків РФ. Зокрема, бомби УМПБ Д-30СН дуже часто зустрічаються на фото з російського Telegram-каналу «Кирилл Фёдоров/Война История Оружие».²¹¹ Характерні елементи – розмітка на дорозі та металева конструкція на задньому плані – дозволяють провести геолокацію і вказують, що літаки на знімках знаходяться саме на аеродромі «Маріновка».

Су-34 з УМПБ Д-30СН на аеродромі «Маріновка». На знімку нами спеціально позначено ідентифікуючі елементи.

Джерело: @warhistoryalconafter, 29 червня 2024 р.²¹²

На супутниковому знімку західної частини аеродрому «Маріновка» позначено ті самі елементи, що присутні на фото зверху.

Джерело: Махаг, 25 квітня 2024 р.

У травні-квітні на аеродромі «Маріновка» дислокувались близько восьми Су-34,²¹³ що підтверджується супутниковими знімками. На жаль, у відкритому доступі немає конкретних відомостей про Су-34 на цьому аеродромі, що ускладнює визначення авіаційного полку, який може там базуватись. Проте варто зазначити, що відео з першим використанням УМПК з ФАБ-3000 було знято саме на аеродромі «Маріновка».²¹⁴

За відсутності точних даних про авіаційний підрозділ на аеродромі «Маріновка», розслідувачі Truth Hounds вдалися до аналізу відео та фотографій в мережі. Вони геолокували одну з фотографій, що дозволило визначити підрозділ, до якого належить літак на знімку, а також ідентифікувати підрозділ літака на відео.

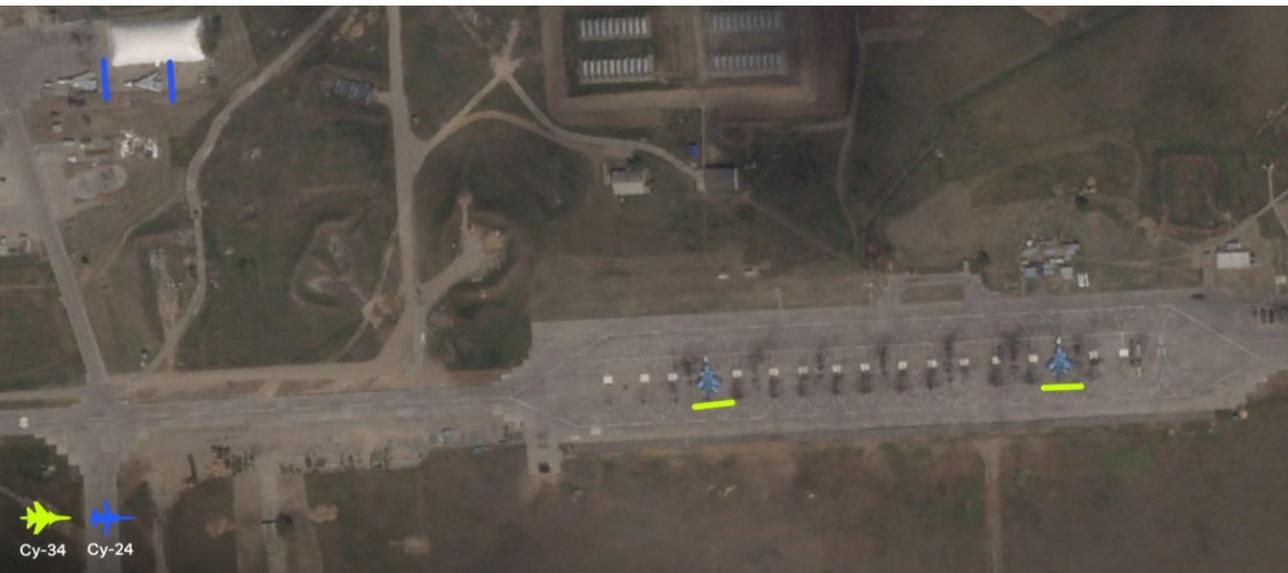
Розслідувачі Truth Hounds дійшли висновку, що цей літак належить до 559-го бомбардувального авіаційного полку.

Також цей аеродром у 2022 році використовували літаки 277-го бомбардувального полку, згідно з повідомленнями Головного управління розвідки України.²¹⁵

Водночас, точно можна підтвердити передислокацію літаків 2-го змішаного полку на цей аеродром.²¹⁶

Загалом, можна зробити висновок, що аеродром «Маріновка» використовується багатьма підрозділами РФ, оскільки майже усі полки Су-34 у той чи інший час перебували на цьому аеродромі.

На знімку від 18 травня 2024 видно лише чотири літаки Су-34, вірогідно, решта бортів перебувала у повітрі, виконуючи бойовий чи тренувальний політ.

На супутниковому знімку західної частини аеродрому «Маріновка» видно щонайменше два Су-34 та два Су-24 (позначені лініями).
Джерело: Planet, 18 травня 2024 р.

На супутниковому знімку східної частини аеродрому «Маріновка» видно щонайменше два Су-34 та два Су-24 (позначені лініями).
Джерело: Planet, 18 травня 2024 р.

На знімках від кінця квітня вже помітно, що літаків на аеродромі щонайменше сім, більшість з яких стоїть у тому місці, де зазвичай робиться фотозйомка для каналу «Кирилл Фёдоров / Война История Оружие».

На супутниковому знімку західної частини аеродрому «Маріновка» видно щонайменше п'ять Су-34 та шість Су-24 (позначені лініями).
Джерело: Махаг, 25 квітня 2024 р.

На супутниковому знімку східної частини аеродрому «Маріновка» видно щонайменше два Су-34 та шість Су-24 (позначені лініями).
Джерело: Махаг, 25 квітня 2024 р.

Існує велика ймовірність, що Херсон 15 травня 2024 року атакували з аеродрому «Маріновка», оскільки боеприпаси УМПБ Д-30СН, з аеродромів Південної операційної зони, були візуально зафіксовані тільки там. У такому разі, 559-й та 277-й бомбардувальні полки, або ж 2-й змішаний авіаційний полк можуть бути ймовірними винуватцями атаки, адже їх присутність на цьому аеродромі підтверджена.

Однак варто розглянути й інші можливі аеродроми, з яких могли злітати літаки для атак на Херсон у березні та травні 2024 року.

✦ Аеродром «Кущевська»

Ще одним аеродромом у південній операційній зоні у березні-травні 2024 року був аеродром «Кущевська». На ньому протягом березня-травня 2024 базувалися літаки Су-34 та Су-35. Підтверджено випадки використання цих літаків в операціях угруповань «Запад», «Центр», «Юг» та «Восток».²¹⁷

На супутниковому знімку аеродрому «Кущевська» видно щонайменше вісім Су-34, вісім Су-35С та чотири Су-27/35 (позначені лініями).

Джерело: Planet, 19 березня 2024 р.

Як вже згадувалося у розділі про тактичну авіацію, на цьому аеродромі базуються 277-й бомбардувальний полк (Су-34),²¹⁸ 968-й дослідно-інструкторський змішаний авіаполк (Су-34),²¹⁹ а також літаки Су-35С з 23-го винищувального авіаційного полку.²²⁰

Літаки на цьому аеродромі розташовані найближче до Херсону порівняно з аеродромами «Морозовськ» та «Маріновка», тому в разі застосування авіабомб з УМПК для атак на місто найбільш логічно використовувати саме це летовище. Щодо удару 15 травня 2024 року з використанням УМПБ, розслідувачі Truth Hounds не виявили інформації про застосування для цього літаків з аеродрому «Кущевська».

Відповідно, є три аеродроми, з яких могли завдати удар по Херсону, а також три підрозділи Су-34, що дислокуються на цих аеродромах:

- ✦ «Морозовськ» – 559-й та 277-й бомбардувальні полки;
- ✦ «Маріновка» – 559-й та невідомий полк, вірогідно, 277-й або 2-й;
- ✦ «Кущевська» – 277-й бомбардувальний та, можливо, 968-й змішаний полк.

Повний особовий склад 559-го бомбардувального полку було опубліковано Головним управлінням розвідки України у березні 2022 року.²²¹ Командир – Шишкін Віталій Андреевич.

Особовий склад 277-го бомбардувального полку було оприлюднено Головним управлінням розвідки України у травні 2022.²²² Командир – Гребеньков Деніс Борисович.

VI. Напади керованими авіаційними бомбами у контексті міжнародного права

Ведення будь-якого збройного конфлікту (війни) регулює спеціальна галузь міжнародного права – міжнародне гуманітарне право (МГП). Воно встановлює правила, спрямовані на мінімізацію шкоди для цивільних осіб і об'єктів, а також на захист військових, які вибули зі строю, військовополонених тощо. За серйозні порушення МГП, як-от цілеспрямовані (умисні) напади на цивільних осіб та цивільні об'єкти, невідбиркові або ж непропорційні напади, повинна наставати відповідальність відповідно до міжнародного кримінального права (МКП).

У нашому іншому дослідженні щодо російського ракетного нападу на кафе «Ria Lounge» в Краматорську ми відзначали,²²³ що хоча МГП та МКП не враховують, хто розпочав збройний конфлікт (вони встановлюють симетричні вимоги до сторін конфлікту), ця «байдужість» не поширюється на міжнародне право загалом. Комітет з прав людини ООН визначив, що будь-яке позбавлення життя, що випливає з акту агресії, за визначенням порушує Міжнародний пакт про громадянські та політичні права.²²⁴ Інакше кажучи, держава-агресорка є відповідальною за усі випадки смерті, пов'язані з розпочатим нею збройним конфліктом.

На сьогодні майже всі держави світу визнають Росію стороною, яка неспровоковано застосувала збройну силу проти України. Це дає обґрунтовані підстави стверджувати, що РФ є відповідальною за загибель будь-якої особи у зв'язку зі збройним конфліктом. Зокрема, це стосується українців, які загинули внаслідок ударів керованими авіаційними бомбами з боку держави-агресорки. Отже, відповідальність за втрачені життя повністю лежить на Росії через сам факт здійснення агресії.

У будь-якому разі, проаналізовані вище випадки застосування керованих авіаційних бомб у Харкові та Херсоні дають вагомі підстави ще й додатково вважати, що ці напади порушують положення МГП та можуть бути схарактеризовані як воєнні злочини. Відповідно, російські військові, причетні до таких незаконних атак, повинні бути притягнуті до кримінальної відповідальності.

Принцип розрізнення в МГП

Один з основоположних принципів міжнародного гуманітарного права – принцип розрізнення. Він вимагає, щоб сторони збройного конфлікту розрізняли цивільне населення і комбатантів, а також цивільні об'єкти й військові цілі.²²⁵ Цей принцип передбачає, що цивільні особи та об'єкти повинні бути захищені під час бойових дій, зокрема, не ставати об'єктами нападів. Винятком є випадки, коли цивільні особи беруть безпосередню участь у бойових діях або цивільні об'єкти використовуються для військових цілей.²²⁶

«Цивільне населення як таке, а також окремі цивільні особи не повинні бути об'єктом нападу» (ч. 2 ст. 51 ДП I).

«Цивільні об'єкти не можуть бути об'єктом нападу або репресалій» (ч. 1 ст. 52 ДП I).

Дотримання принципу розрізнення ускладнюється, коли воєнні дії відбуваються у великих містах чи густонаселених районах.²²⁷ Невиконання цього принципу і встановлення відповідного умислу підозрюваних може кваліфікуватися як воєнний злочин.²²⁸

Тероризування цивільного населення

МГП також забороняє тероризування цивільного населення. Так, стаття 51(2) ДП I передбачає, що під час міжнародних збройних конфліктів заборонені *«акти насильства або погрози насильства, основною метою яких є поширення терору серед цивільного населення»*.²²⁹ Міжнародні кримінальні трибунали також визнавали тероризування цивільного населення воєнним злочином.²³⁰

Це положення забороняє не стільки сам факт терору, скільки умисні атаки на цивільних осіб із метою досягнення такого ефекту. У реальних умовах цивільне населення відчуватиме страх і паніку від ведення бойових дій як таких. Однак без наявності спеціального наміру такі дії не будуть кваліфіковані як злочин.

Для встановлення порушення заборони тероризувати цивільне населення враховується низка чинників, серед яких невибірковість нападу, умисність атак на цивільні об'єкти тощо. У справі Прліч та ін. Апеляційна палата МКТЮ постановила, що:

*«Невибірковий характер нападу був чинником, який Судова палата обґрунтовано взяла до уваги під час визначення конкретного наміру поширити терор. Судова палата також розглянула, зокрема, умисний обстріл і знищення з боку ХРО десяти мечетей у східному Мостарі. Наразті, вона прямо пов'язала обстріли та снайперський вогонь як фактори, що сприяють тероризуванню населення східного Мостара. Апеляційна палата вважає, що будь-яка розумна особа, що розглядає питання факту, могла б зробити висновок, що дії ХРО вчинялися з обов'язковим конкретним наміром поширити терор на цій основі».*²³¹

МКЧХ серед прикладів діянь, заборонених цією нормою, також згадує «невибірковий і широкомасштабний обстріл та регулярні обстріли міст».²³²

Проаналізовані випадки застосування російськими військовослужбовцями «КАБів» та наведена статистика інтенсивності атак по Харкову, Херсону й Запоріжжю свідчать про невибірковий, широкомасштабний і систематичний характер нападів на густонаселені райони українських міст.

У звіті Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні вказано, що «ракетні атаки по території всієї країни та використання авіаційних бомб, особливо у Харкові та Запоріжжі, призвели до великої кількості жертв».²³³ Окрім цього, Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні зазначала, що навіть деякі атаки на об'єкти енергоінфраструктури як на об'єкти подвійного призначення могли мати на меті залякування та поширення паніки серед цивільних осіб, послаблення морального духу чи поширення терору серед цивільного населення.²³⁴ Такі висновки будуть ще більш актуальними щодо цілеспрямованих нападів на суто цивільні об'єкти, як-от житлові будинки чи заклади навчання для дітей.

Таким чином, як окремі напади керованими авіабомбами, так і їх сукупний ефект, а також смертельні наслідки цих ударів, мали передбачуваний результат – тероризування українського населення.

Авіабомбардування та невибіркові напади

Чи не перше застосування авіабомб на полі бою відбулося під час Першої світової війни. Тоді ще не існували ані Женевські конвенції, ані Додаткові протоколи до них. Чинними були лише Гаазькі конвенції та декларації 1899 і 1907 років.²³⁵ Проте вже в 1923 році Комісія юристів різних народів розробила Гаазькі правила ведення повітряної війни. Хоча ці правила ніколи не були офіційно прийняті, вони містили одне з перших формулювань щодо незаконності певних авіабомбардувань:

*«Стаття 24(3): Бомбардування міст, селищ, сіл, житлових будинків або будівель, що не знаходяться в безпосередній близькості від операцій сухопутних військ, забороняється. У випадках, коли [військові об'єкти] розташовані таким чином, що їхнє бомбардування не може бути здійснене без невибіркового бомбардування цивільного населення, літаки повинні утримуватися від бомбардування».*²³⁶

Тобто пропонувалось: (1) абсолютно заборонити бомбардування тих населених пунктів, які знаходилися на відстані від лінії зіткнення, а також (2) заборонити бомбардування будь-яких районів, заселених цивільним населенням, якщо неможливо обмежити таке бомбардування виключно військовими об'єктами.

У сучасному МГП питання бомбардувань регулюється п. (а) ч. 5 ст. 51 Першого додаткового протоколу до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (ДП I):

«5. Серед іншого, невибірковими слід вважати такі види нападів:

(а) напад шляхом бомбардування будь-якими методами або засобами, при якому як єдиний воєнний об'єкт розглядається низка чітко відокремлених і відмінних один від одного військових об'єктів, розташованих у місті, селищі, селі або іншому районі з подібною концентрацією цивільного населення або цивільних об'єктів».

Це правило, хоча і вужче за змістом, сутнісно повторює другу частину вищезгаданої ст. 24(3) Гаазьких правил ведення повітряної війни. Адже вказується, що бомбардування декількох чітко відокремлених і відмінних один від

одного військових об'єктів неможливе без невибіркового бомбардування цивільного населення чи цивільних об'єктів, що знаходяться між або поруч з цими військовими об'єктами.

Окрім цього, ДП I містить низку положень, які стосуються невибіркових нападів, і які можуть застосовуватися до випадків російських ударів по українських містах керованими авіаційними бомбами (ч. 4 ст. 51 ДП I):

«4. Невибіркові напади заборонені. Невибірковими нападами вважаються:

(a) ті, що не спрямовані на конкретний військовий об'єкт;

(b) ті, що застосовують метод або засоби ведення бойових дій, які не можуть бути спрямовані проти конкретного військового об'єкта; або

(c) ті, що застосовують метод або засоби ведення війни, вплив яких не може бути обмежений, як того вимагає цей Протокол і, отже, в кожному такому випадку мають характер ураження військових об'єктів і цивільних осіб або цивільних об'єктів без розрізнення».

Перші авіаційні бомби були некерованими, що вже тоді ставило під сумнів законність їхнього застосування у густонаселених районах. Водночас з появою високоточної або ж керованої зброї поширилась думка, що повітряна війна значно удосконалилась, адже замість того, щоб використовувати сотні некерованих бомб для ураження конкретної цілі, один удар високоточною зброєю може ефективно вразити ту саму ціль, мінімізуючи при цьому супутню шкоду.²³⁷ Однак реальність сучасних війн – і збройного конфлікту в Україні зокрема – демонструє, що навіть високоточна або керована зброя не є панацеєю. Військові все ще стикаються з труднощами у застосуванні принципу розрізнення, часто не здатні забезпечити достатній захист цивільного населення.²³⁸ Це особливо актуально, оскільки деякі типи керованої зброї мають значний радіус похибки, може мати критичні наслідки при використанні в густонаселених районах.

Відтак хибно вважати, що керована бомба, навіть якщо вона спрямована на конкретну військову ціль, автоматично робить напад законним. Все буде залежати від обставин нападу та певних характеристик зброї.

Аналіз російських атак керованими авіаційними бомбами в контексті МГП

Існує низка важливих критеріїв, які допомагають визначити законність нападу певною бомбою чи боеприпасом: **радіус похибки, час**, а також **місце здійснення нападу**. Нижче ми проаналізуємо відповідність цим критеріям російських керованих авіаційних бомб, що застосовуються проти українських густонаселених міст.

○ Радіус похибки

Як ми згадували раніше, радіус похибки в російських бомбах з УМПК та у боеприпасі УМПБ доволі значний за визначенням (до 15 метрів в ідеальних умовах) і може збільшуватися в рази через вплив засобів РЕБ або технічні несправності самих боеприпасів.

Видання Defence Express зазначало, що при створенні свого УМПБ Д-30СН РФ, вочевидь, надихались американськими GBU-39 SDB (Small Diameter Bomb).²³⁹ *«Але, якщо останній має відповідну точність, то російський наразі демонструє лише удари по житлових масивах»*, – пише видання.²⁴⁰ Та й загалом УМПБ не є класичною керованою ракетою за своїми характеристиками, адже він не може розвернутися на 180 градусів у польоті, як керована ракета, хоч він здатен до певного маневрування та коригування траєкторії.²⁴¹

З проаналізованих нами випадків у Харкові та Херсоні похибка російських керованих авіаційних бомб зазвичай коливалася в межах 150-200 метрів від ймовірних об'єктів, в які ЗС РФ могло цілитися (див. таблиці нижче). Проте часом військові об'єкти були відсутні в радіусі понад 250 метрів від місць влучань.

Принагідно варто відзначити, що застосування боеприпасів з похибкою у 50-100 метрів вже кваліфікувалося як незаконне у випадку обстрілів міста Ракка на півночі Сирії. Тоді в Amnesty International зазначали, що *«зважаючи, що стандартні артилерійські снаряди [...] мають середню похибку понад 100 м, запуск такої кількості таких снарядів по місту [...] становив неприйнятний ризик для цивільного населення»*,²⁴² а також що *«у житлових районах, де відстань між будинками не перевищує кількох метрів, такі неточності майже напевно коштуватимуть життя цивільному населенню»*.²⁴³

Отже, через значний радіус похибки російські керовані авіаційні бомби не можуть вважатися високоточними та не є придатними для використання у густонаселених містах і селищах. Застосування таких бомб у цій ситуації може підпадати під поняття невибіркового нападу, що визначене у п. (b) ч. 4 ст. 51 ДП І: «застосовують [...] засоби ведення бойових дій, які не можуть бути спрямовані проти конкретного військового об'єкта».

Подальший аналіз російських нападів керованими авіаційними бомбами за іншими критеріями також свідчить про незаконність їхнього застосування у густонаселених українських населених пунктах.

Час здійснення нападу

Критерій часу здійснення нападу також відіграє певну роль у визначенні його законності. Так, напад на військовий об'єкт вдень потенційно може виявитися непропорційним чи взагалі невибірковим, якщо аналогічний напад вночі призводив би до меншої кількості жертв серед цивільного населення.²⁴⁴

Промовистим є той факт, що всі чотири проаналізовані атаки по Харкову сталися по обіді (15-16 години), коли місто переповнене цивільними. Відтак жертвами часто ставали діти, які могли перебувати на ігрових майданчиках або повертатися зі шкіл додому. Удари по Херсону також не здійснювались пізно вночі, коли діє комендантська година, а мали місце вдень або ввечері (14 та 21 години).

Місце здійснення нападу

Насамкінець, усі шість проаналізованих нападів російськими керованими авіаційними бомбами на Харків і Херсон сталися у межах щільної цивільної забудови.

Місце використання певної зброї відіграє чи не вирішальну роль в контексті дотримання принципу розрізнення. Неточні та великі авіабомби, використані вдень у полях на лініях бойового зіткнення, де цивільних осіб немає, найімовірніше, не порушуватимуть принцип розрізнення. Натомість навіть застосування вночі доволі точної та невеликої авіабомби, але у густонаселеному районі – може призвести до порушення цього принципу. Відтак, певні

авіабомби можуть використовуватися у відкритих місцевостях, але не в густонаселених районах міст та селищ.

Про важливість розрізнення місця застосування авіабомб згадувала кореспондентка Хейді Чжоу-Кастро у контексті війни у секторі Газа: *«Це [BLU-109] великі бомби, які США використовували в минулому у своїх війнах в Афганістані, Іраку та Сирії, але переважно на відкритій місцевості... Зараз Ізраїль використовує ці бомби в зовсім інших умовах в Газі, по густонаселених районах, по цивільному населенню».*²⁴⁵ Хоча ці бомби могли бути використані для ураження тунелів, які Хамас використовує для переміщення особового складу і боєприпасів, питання щодо законності їхнього застосування все одно виникають. Адже тунелі розташовані під густонаселеними міськими районами, а це означає, що використання бомб призведе до набагато більшої кількості жертв серед цивільного населення.²⁴⁶ Тому експерти з МГП відзначали, що *«неможливо бомбардувати підземні тунелі боєголовками GBU-31 без свідомого зрівнювання з землею густонаселених районів з сотнями мирних жителів, які неодмінно загинуть».*²⁴⁷

У кожному проаналізованому випадку дослідники Truth Hounds перевіряли наявність військових об'єктів поруч із влучаннями.

Наприклад, у випадку обох проаналізованих ударів по Херсону було встановлено, що в радіусі 200–250 метрів від місця влучання не було жодних військових об'єктів, на які ЗС РФ могли б націлюватися.²⁴⁸ Така тактика ще більше свідчить про незаконність російських атак, що підпадатимуть або під поняття нападу на цивільних осіб чи на цивільний об'єкт (ч. 2 ст. 51 ДП I, ч. 1 ст. 52 ДП I), або ж під поняття невибіркового нападу, що визначене у п. (а) ч. 4 ст. 51 ДП I: *ті [напади], що не спрямовані на конкретний військовий об'єкт.*

Нижче наводимо зведену таблицю, що містить інформацію щодо проаналізованих випадків ударів у Херсоні та ключові критерії, що дозволяють визначити законність таких нападів.

Таблиця застосування керованих авіаційних бомб у Херсоні відповідно до критеріїв, які дозволяють оцінити законність чи незаконність нападу

ДАТА ТА ЧАС ІНЦИДЕНТУ	МІСЦЕ ВЛУЧАННЯ	ЖЕРТВИ ТА ПОШКОДЖЕННЯ	ТИП БОМБИ ТА ЇЇ ВАГА	РАДІУС ПОХИБКИ ВІД НАЙБЛИЖЧОЇ ЙМОВІРНОЇ ЦІЛІ
 08.03.2024 21:33	 житловий будинок, розташований між дитсадком № 65 та ЗОШ № 47	<ul style="list-style-type: none"> ✗ 7-річна дитина отримала поранення; ✗ зруйновано стіну та частину першого поверху під'їзду житлового будинку 	 ФАБ-500 500 кг	немає військових об'єктів поруч (в радіусі 250 м)
 15.05.2024 14:36	 центральна частина Херсону: <ul style="list-style-type: none"> • два житлових будинки поруч з ЗОШ № 31, яка діяла як «Центр незламності» для видачі гуманітарної допомоги (2 бомби); • приватний будинок (1 бомба) 	<ul style="list-style-type: none"> ✗ 19 людей отримали ушкодження різного ступеня тяжкості; ✗ пошкоджено щонайменше 2 школи, медичний заклад, 8 багатоповерхових та 5 приватних будинків 	 УМПБ Д-30СН 3 x 250 кг	немає військових об'єктів поруч (в радіусі 200 м)

Щодо проаналізованих атак на Харків також встановлено, що у деяких випадках російські військові, схоже, навмисно спрямовували свої напади проти цивільних осіб чи цивільних об'єктів. Наприклад, 25 травня 2024 року у Харкові ЗС РФ спрямувала три авіабомби на торговий центр «Епіцентр», де не було ані військової техніки, ані подій військового характеру.²⁴⁹ Це підпадає під поняття нападу на цивільний об'єкт, що визначене у ч. 1 ст. 52 ДП І: *цивільні об'єкти не повинні бути об'єктом нападу або репресалій.*

У проаналізованому нападі від 22 червня 2024 року встановлено, що три авіабомби влучили у виробниче підприємство (характер діяльності невідомий, відтак законність нападу за МГП залежатиме від того, чи об'єкт був цивільним, чи військовим на момент здійснення нападу). У будь-якому разі одна з авіабомб влучила у житловий комплекс неподалік станції метро, за шість кілометрів від виробничого підприємства, куди потрапили три інші бомби. Така значна похибка може свідчити лише про те, що ЗС РФ використала *засоби ведення бойових дій, які не можуть бути спрямовані проти конкретного військового об'єкта* (п. (б) ч. 4 ст. 51 ДП І).

У проаналізованому нападі на Харків від 27 березня 2024 року було встановлено, що найближчі ймовірні об'єкти, в які могли цілитися ЗС РФ, перебували за 200 метрів від місця влучання. Під час атаки від 14 травня 2024 року найближча ймовірна ціль перебувала за 150 метрів від місця влучання (будівля «Східного регіонального управління державної прикордонної служби України»).

Хоча кругове відхилення боєприпасу, що становить близько 150–200 метрів, може вважатися прийнятним у застосуванні на самій лінії бойового зіткнення, де цивільних осіб чи об'єктів у такому радіусі попросту немає, то застосування таких боєприпасів в умовах щільної цивільної забудови не гарантує влучання точно в ціль та досягнення бодай якоїсь військової переваги. Водночас шанс влучити у цивільний об'єкт значно більший. Оскільки Харків є містом з доволі щільною цивільною забудовою, то майже кожен такий удар може ставитись під сумнів з погляду його відповідності до МГП.

Також у контексті нападу від 14 травня 2024 року слід врахувати, що ЗС РФ пізніше використали більш точний «Іскандер-М» для атаки в цьому районі.²⁵⁰ 6 серпня 2024 року снаряд влучив у будівлю «Східного регіонального управління державної прикордонної служби України»,²⁵¹ одночасно пошкодивши вищий навчальний заклад, гуртожиток та лікарню.²⁵² Офіційні особи не коментували влучання по будівлі прикордонників.²⁵³ Попри наявність у військовослужбовців ЗС РФ більш точних видів зброї, для нападу 14 травня 2024 року вони свідомо обрали неточні керовані авіаційні бомби й спрямували їх у густонаселені райони міста-мільйонника. Це додатково свідчить про умисність дій військовослужбовців ЗС РФ та усвідомлення ними наслідків своїх дій, зокрема того факту, що снаряди УМПБ є неточними та мають значне кругове відхилення в реальних умовах.

Нижче наводимо зведену таблицю, що містить інформацію щодо проаналізованих випадків ударів у Харкові та ключові критерії, що дозволяють визначити законність таких нападів.

Таблиця застосування керованих авіаційних бомб у Харкові відповідно до критеріїв, які дозволяють оцінити законність/незаконність нападу

ДАТА ТА ЧАС ІНЦИДЕНТУ	МІСЦЕ ВЛУЧАННЯ	ЖЕРТВИ ТА ПОШКОДЖЕННЯ	ТИП БОМБИ ТА ЇЇ ВАГА	РАДІУС ПОХИБКИ ВІД НАЙБЛИЖЧОЇ ЙМОВІРНОЇ ЦІЛІ
<p>📅 27.03.2024</p> <p>🕒 15:54</p>	<p>📍 дитячий майданчик поруч із житловими будинками у густонаселеному районі Харкова зі станцією метро</p>	<p>✖ 1 особа загинула, 19 людей поранено, серед яких 4 дитини;</p> <p>✖ 18 житлових будинків пошкоджено</p>	<p>✂</p> <p>УМПБ Д-30СН 250 кг</p>	<p>+/- 200 м</p>
<p>📅 14.05.2024</p> <p>🕒 16:10</p>	<p>📍 ЖК «Аксіома», житловий кооператив у густонаселеному районі Харкова зі станцією метро</p>	<p>✖ 26 людей отримали ушкодження різного ступеня тяжкості;</p> <p>✖ пошкоджено ЖК «Аксіома» та житловий кооператив</p>	<p>✂✂✂</p> <p>УМПБ Д-30СН 3 x 250 кг</p>	<p>150 м – будівля Східного регіонального управління ДПСУ</p>
<p>📅 25.05.2024</p> <p>🕒 16:20</p>	<p>📍 ТЦ «Епіцентр»</p>	<p>✖ 19 осіб загинуло, 54 людини отримали ушкодження різного ступеня тяжкості;</p> <p>✖ екологічні збитки – 860 млн грн</p>	<p>✂✂✂</p> <p>УМПБ Д-30СН 3 x 250 кг</p>	<p>немає військових об'єктів поруч</p>
<p>📅 22.06.2024</p> <p>🕒 15:18</p>	<p>📍 виробниче підприємство (3 бомби);</p> <p>📍 ЖК за 6 км від виробничого підприємства та неподалік від станції метро (1 бомба)</p>	<p>✖ 3 особи загинуло, щонайменше 55 людей поранено, серед яких 3 дитини</p>	<p>✂✂✂✂✂</p> <p>ФАБ-500 М-62 з УМПК 4 x 500 кг</p>	<p>6 км до виробничого підприємства (характер діяльності невідомий)</p>

Воєнний злочин нападу на цивільні об'єкти та/або цивільних осіб

Для того, щоб довести не лише те, що напади керованими авіабомбами з боку ЗС РФ є невибірковими та порушують МГП, але й те, що вони є воєнними злочинами, необхідно додатково встановити злочинний умисел військовослужбовців, залучених до цих нападів.

Міжнародний кримінальний суд (МКС) у своєму рішенні від 7 березня 2014 року у справі «Прокурор проти Катанги» зазначив:

*«Палата вважає, що [воєнний] злочин [умисного спрямування нападів проти цивільного населення ...] може бути встановлений, навіть якщо військова операція також була спрямована на законну військову мету. Важливо, однак, встановити, що основним об'єктом нападу було цивільне населення або окремі цивільні особи. [...] Слід зазначити, що невибіркові напади, заборонені нормами звичаєвого права, можуть кваліфікуватися як умисні напади на цивільне населення або окремих цивільних осіб, особливо якщо шкода, завдана цивільним особам, настільки велика, що Палата вважає, що злочинець мав намір атакувати цивільні об'єкти. Застосування зброї невибіркової дії може, серед іншого, свідчити про те, що напад був спрямований проти цивільного населення або окремих цивільних осіб».*²⁵⁴

Насамкінець, хоча МКС вказав, що невибірковий напад не є автоматично нападом на цивільне населення [як воєнний злочин], адже суб'єктивний елемент є вирішальним у другому випадку, Суд окреслив, яким чином такий умисел можна встановити:

*«Цей специфічний ментальний елемент [умисел] може бути виведений з різних факторів, які встановлюють, що цивільні особи, які не беруть участі у воєнних діях, були об'єктом нападу, як-от засоби і методи, використані під час нападу, кількість і статус жертв, дискримінаційний характер нападу або, залежно від обставин, характер діяння, що становить напад».*²⁵⁵

Експерти з МГП також відзначали важливість таких обставин під час встановлення умислу:

«Шкода цивільному населенню, як очікується, з об'єктивної точки зору, є неспівмірно переважаючим результатом нападу в порівнянні з вторинним (побічним) впливом на легітимні військові об'єкти, а також передбачуваність основного результату впливу на цивільне населення настільки висока, що є віртуальною або абсолютною визначеністю, то

*можна сказати, що цей переважний вплив атаки на цивільне населення та/або цивільні об'єкти підпадає під поняття непрямого умислу [спрямування нападу на цивільних осіб та/або цивільних об'єктів], з тієї простої причини, що він більше не є «супутнім/побічним», і — на додаток — він очікується з упевненістю і оцінюється силами, що здійснюють напад».*²⁵⁶

Справді, шкода цивільним особам та цивільним об'єктам у всіх шести проаналізованих нападах є значною, тоді як шкода військовим об'єктам загалом не простежується. Зважаючи на всі характеристики керованих авіаційних бомб як зброї невибіркової дії, обставини їх застосування (час і місце) та наслідки, можна зробити висновок, що ЗС РФ, ймовірно, мали намір атакувати саме цивільні об'єкти.

Військовослужбовці ЗС РФ цілком усвідомлювали густонаселеність районів, на які вони спрямовували бомби, а також можливу присутність значної кількості цивільних осіб, у тому числі дітей, під час денних нападів. Тому російські військові з упевненістю очікували, що атаки матимуть переважний вплив на цивільне населення та/або цивільні об'єкти.

До того ж російські військові прекрасно обізнані про значний радіус похибки своїх керованих авіабомб та їхню неефективність на території України, зокрема в Херсоні та Харкові. Fighterbomber, один із найвідоміших російських Telegram-каналів, що пише про авіацію та авіабомбардування, неодноразово визнавав неточність керованих авіаційних бомб у своїх дописах.²⁵⁷ Зокрема, зазначалося:

*«Вік УМПК з дешевою супутниковою системою наведення закінчується. РЕБ перемагає. Точність падає. Можливо, якийсь час точність можна буде компенсувати потужністю і кількістю бомб у залпі, ляканням РЕБ, але це шлях в нікуди («в очко»)*²⁵⁸».

Також підкреслювалась вразливість російських керованих авіаційних бомб перед засобами радіоелектронної боротьби та значне прикриття українських територій РЕБ:

*«І на відміну від позицій в Україні, позиції у Курській області прикриті РЕБ слабо, в основному від FPV дронів. Тобто УМПК можуть потрапляти набагато точніше».*²⁵⁹

Очевидно, що вже до початку ударів по Харкову та Херсону пілоти та їхнє вище командування на основі численних застосувань керованих авіабомб добре розуміли їхню значну неточність.

Важливим також є висвітлення наслідків застосування неточних авіабомб. Так, у справі «Прокурор проти Мартіча» Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії зазначив, що вже до нападу 2 травня 1995 року на Загреб із застосуванням М-87 «Оркан» наслідки такого обстрілу були добре відомі всім причетним особам. Трибунал також підкреслив подальшу важливість доказів у медіа для доведення умислу:

*«Щобільше, до того, як 3 травня 1995 року було прийнято рішення про повторне використання цієї зброї в Загребі, всі наслідки застосування такої зброї невибіркової дії були відомі поза сумнівом завдяки широкому висвітленню наслідків нападу на Загреб у засобах масової інформації, яке відбулося 2 травня 1995 року».*²⁶⁰

Тому висвітлення подій у медіа допомагає встановити, що підозрювані були обізнані про наслідки застосування зброї у певному середовищі, а також про умисел конкретних осіб.

Насамкінець, до кола відповідальних осіб будуть включені не лише ті, хто безпосередньо здійснював²⁶¹ або віддавав накази²⁶² щодо ударів по Харкову та Херсону. Як Римський Статут,²⁶³ так і Кримінальний кодекс України²⁶⁴ визначають, що співучасниками вчиненого злочину є також і пособники – особи, які сприяють вчиненню злочину шляхом допомоги, підбурювання або іншим чином, включаючи надання засобів для його вчинення чи замаху на нього.²⁶⁵ Загалом міжнародне кримінальне право вимагає, щоб пособництво було «прямим та істотним», тобто сприяння повинно полегшити вчинення злочину «якимось істотним чином».²⁶⁶

Літаки Су-34, які скидають керовані авіаційні бомби, не можуть ефективно виконувати бойові завдання без супроводу літаків Су-35, які прикривають їх

під час запуску керованих авіабомб. Су-35 оснащені протирадіолокаційним озброєнням і ракетами класу «повітря-повітря», що дозволяє їм нейтралізувати загрози з боку української авіації та ППО. У такому разі особи, відповідальні за здійснення такого прикриття, прямо та істотним чином полегшують вчинення пілотами та командирами Су-34 воєнного злочину спрямування нападів на цивільні об'єкти та/або цивільне населення.

Отже, застосовуючи керовані авіабомби в Україні, збройні сили РФ неодноразово порушували норми міжнародного гуманітарного права. Невисока точність зброї, її використання в густонаселених районах у денний час, відсутність видимих військових цілей у місцях влучань свідчать про невідбиркові напади та умисне спрямування атак на цивільне населення. Такі дії можуть кваліфікуватися як воєнні злочини.

Висновки та перспективи розслідування

Це розслідування надає детальну інформацію щодо кількості літаків Су-34 РФ, які брали участь у бойових діях проти України, їхнього базування та підрозділів, відповідальних за бомбардування українських населених пунктів. Отримані дані сприятимуть ідентифікації конкретних пілотів та командирів, що здійснювали удари керованими авіабомбами по цивільній інфраструктурі або віддавали відповідні накази. Дослідження також підтверджує, що використання Росією керованих авіабомб у війні проти України є системним воєнним злочином, що призводить до масштабних руйнувань цивільної інфраструктури та численних жертв серед мирного населення. Зафіксовані атаки, зокрема в Харкові та Херсоні, свідчать про нехтування нормами міжнародного гуманітарного права, зокрема принципами розрізнення та пропорційності. Зібрані докази вказують на цілеспрямовані удари по цивільних об'єктах, які не мають військового значення, що свідчить про навмисні дії Росії, спрямовані на залякування та терор.

Про свідоме застосування тактики тероризування цивільного населення свідчать невибірковість, широкомасштабність та систематичність ударів по густонаселених районах українських міст і сіл. Лише з березня по жовтень 2024 року російська армія здійснила 951 атаку на українські населені пункти некерованими авіабомбами, з яких 64 – на багатотисячні міста із щільною цивільною забудовою, такі як Харків, Херсон, Запоріжжя, Суми. Відповідно до норм міжнародного гуманітарного права подібні дії з використанням неточної зброї та їх висока інтенсивність вказують на чіткий намір посіяти страх і паніку серед цивільного населення, підірвати моральний дух українців та створити атмосферу постійної загрози, що в сукупності визначає терор.

Дослідження показало, що в цих атаках задіяно до 70 винищувачів Су-34, що базуються на семи аеродромах і здатні здійснювати бойові вильоти з високою періодичністю та взаємозамінюваністю. Доповнення самої авіаційної бомби модулем планування і корекції вплинуло не стільки на точність ударів, скільки забезпечило можливість здійснювати їх дистанційно, поза повітряним простором України, з мінімальним ризиком бути ураженими системами ППО. Завдяки можливості вражати цілі на відстані до 80 км, ці модифіковані боеприпаси стали досягати великих міст, які до активного використання УМПК залишались поза зоною ураження авіаційними бомбами. Відносна дешевизна, простота модифікації снарядів на керовані, а також величезні запаси вже вироблених авіабомб дають змогу російській армії тривалий час використовувати керовані авіабомби для ударів по Україні. Методи ведення бойових дій, описані в цьому звіті, надають підстави вважати, що кількість невибіркових атак і жертв серед мирного населення зростатиме пропорційно.

Попри успішні атаки українських дронів на російські військові летовища, що призвели до знищення боєприпасів та пошкодження літаків, інтенсивність ударів по Україні не знизилася. Це свідчить про те, що ці атаки не мали значного впливу на стратегічне рішення Росії використовувати авіацію як засіб здійснення терору.

Дослідження містить перелік ідентифікованих військових літаків, докази їх належності до конкретних підрозділів авіації, а також інформацію про їх присутність на летовищах у дні атак або дати, наближені до них. Цю інформацію можна використати в ході подальшого розслідування для встановлення осіб, відповідальних за атаки – від пілотів літаків-носіїв авіабомб та літаків технічного супроводу, що можуть бути причетні до злочину у формі пособництва, до командирів підрозділів, що підпадають під принцип командної відповідальності. Патерн атак керованими авіабомбами – їх інтенсивність, невибірковість, довготривалість та широке висвітлення цих інцидентів у медіа та на рівні офіційних заяв перших осіб держави – свідчить про методичне втілення цієї тактики як частини військової операції, затвердженої на найвищому рівні командування. Відтак, неможливо уявити, щоб такі рішення не було схвалено на рівні генерального командування Повітряно-космічних сил Росії.

Команда Truth Hounds переконана, що цей матеріал стане основою для подальших розслідувань воєнних злочинів, пов'язаних із застосуванням керованих авіаційних бомб та літаків Су-34 проти цивільної інфраструктури України. Дослідження містить важливу інформацію для правоохоронних органів, міжнародних акторів та громадських організацій, сприяючи глибшому вивченню конкретних випадків використання керованих авіабомб літаками Повітряно-космічних сил Росії проти України, що мають ознаки воєнних злочинів.

Список учасників дослідження

Координація дослідження

Марина Слободянюк та Владислав Чирик	координація проєкту
Ярослав Сусоєв	координація польових досліджень
Дмитро Коваль	координація юридичних досліджень
Оля Кулик та Сергій Мельникович	координація моніторингу

Автори

Владислав Чирик	розділи 1-5
Марина Слободянюк	розділи 3
Володимир Гришко	розділ 6

Польові дослідники

Марина Слободянюк
Наталія Топчій
Оксана Орел
Павло Шваб
Ніккор*
Метін*
Дідо*

Монітори

Ольга Кулик

Такса*

Васабі*

Кирило Самоздра

Рецензування та вичитування

Марина Слободянюк	рецензування звіту
Оксана Покальчук	рецензування звіту
Володимир Гришко	редагування юридичного розділу
Оксана Рябчун	вичитування (українською мовою)
Маргарита Стафійчук	переклад (з української на англійську)
Василина Полянська	редагування приміток та архівування

Дизайн та верстка

Валерія Резанова

* Позивні документаторів, які хочуть лишитись інкогніто

Список використаних джерел

- [1] *Методологія документування*, (2014). Truth Hounds, URL: <https://truth-hounds.org/document/methodology/> (Дата звернення: 31.08.2024)
- [2] *Етичний кодекс документатора*, (2014). Truth Hounds, URL: <https://truth-hounds.org/document/code/> (Дата звернення: 31.08.2024)
- [3] Butowski P., *Inside Russia's Failure To Control Ukrainian Airspace*, (2022). Aviation Week. URL: <https://aviationweek.com/defense-space/inside-russias-failure-control-ukrainian-airspace> (Дата звернення: 31.08.2024); Riabikh V., *Day 24th of Ukraine's Resistance: russia Failed to Control Ukrainian Airspace, Lost 3 Helicopters, Aircraft, 4 UAV's*, (2022); Defense Express. URL: https://en.defence-ua.com/weapon_and_tech/day_24th_of_ukraines_resistance_russia_failed_to_control_ukrainian_airspace3_helicopters_aircraft_4_uavs-2329.html (Дата звернення: 31.08.2024).
- [4] *Су-35С. Екстремально опасный*, (2024). Звезда, URL: <https://tvzvezda.ru/video/programs/201412231323-1tccc.htm/2024891521-dae8x.html> (Дата звернення: 31.08.2024); *Су-34. Работа в зоне СВО*, (2024). Звезда, URL: <https://tvzvezda.ru/video/programs/201412231323-1tccc.htm/20248161233-Z261R.html> (Дата звернення: 31.08.2024); monitor / Су-34 лишає Крим [@war_monitor], (26.06.2024), Telegram, URL: https://t.me/war_monitor/18249 (Дата звернення: 31.08.2024); monitor / Активність тактичної авіації на Півдні [@war_monitor], (19.04.2024), Telegram, URL: https://t.me/war_monitor/16561 (Дата звернення: 31.08.2024); monitor / Активність тактичної авіації на Північному Сході [@war_monitor], (31.03.2024), Telegram, URL: https://t.me/war_monitor/15982 (Дата звернення: 31.08.2024); monitor / Зведення про діяльність ворожої авіації та флоту за 28.12 — 30.12.23 за даними monitor. [@war_monitor], (30.12.2023), Telegram, URL: https://t.me/war_monitor/13428 (Дата звернення: 31.08.2024); Козацький С., *Російський бомбардувальник Су-34: небезпека для України*, (2024). Militarymy, URL: <https://mil.in.ua/uk/articles/rosijskiy-bombarduvalnyk-su-34-nebezpeka-dlya-ukraviny/> (Дата звернення: 03.09.2024).
- [5] Володимир Б., *Х-59 «Овод»: ракета, яка боїться дощу*, (2024). Militarymy, URL: <https://mil.in.ua/uk/articles/n-59-ovod-raketa-yak-boitsya-doshu/> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [6] Бадюк О., *Нова загроза для фронту – модернізовані КАБІ РФ: як протидіяти?*, (2024). Радіо Свобода, URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novnyy-pryazovyya-modernizovani-kabiny-nova-zahroza-dlya-fonu-yak-protidyvaty/32860352.html> (Дата звернення: 31.08.2024); Солонько О., *Погляд з околу на російські авіабомби*, (2023). Militarymy, URL: <https://mil.in.ua/uk/blogs/poglyad-z-okoru-na-rosijski-aviabomby/> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [7] Звиздец Мангусту / Обзор категория "разное" [@zvizdecmanhust], (16.03.2024), Telegram, URL: <https://t.me/zvizdecmanhust/1709> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [8] Aviahub / Су-35С ВКС РФ отгоняет разведывательный самолет НАТО Р-8 Poseidon [@Aviahub34], (28.06.2024), Telegram, URL: <https://t.me/Aviahub34/3245> (Дата звернення: 31.08.2024); Guy Plopsy / A still image from a newly released Russian MoD video showing a Su-35S multirole fighter (B/N "51" Red) taxiing at Voronezh Baltirom air base [@GuyPlopsy], (16.06.2024), X (Twitter), URL: <https://x.com/GuyPlopsy/status/1802245185692201079> (Дата звернення: 31.08.2024); Guy Plopsy / A photo posted on the Fighterbomber UK page today showing a Su-35S equipped [@GuyPlopsy], (07.06.2024), X (Twitter), URL: <https://x.com/GuyPlopsy/status/1799091570622570711> (Дата звернення: 31.08.2024); Guy Plopsy / Worth adding that the loadout seen here is typical for such sorties [@GuyPlopsy], (18.05.2024), X (Twitter), URL: <https://x.com/GuyPlopsy/status/1791780314089693265> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [9] monitoring / Су-34 (з Ахтубінська) у Воронежській області курсом на Старий Оскіл [@monitorwarr], (02.07.2024), Telegram, URL: <https://t.me/monitorwarr/22111> (Дата звернення: 31.08.2024); monitoring / Звіт про ворожій діяльності за добу 01.07.24 [@monitorwarr], (01.07.2024), Telegram, URL: <https://t.me/monitorwarr/22106> (Дата звернення: 31.08.2024); monitoring / Звіт про ворожій діяльності за добу 27.06.24 [@monitorwarr], (27.06.2024), Telegram, URL: <https://t.me/monitorwarr/22005> (Дата звернення: 31.08.2024); monitoring / Вночі 27.06.2024 ворогом було zastosовано [@monitorwarr], (27.06.2024), Telegram, URL: <https://t.me/monitorwarr/21993> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [10] monitor / Активність тактичної авіації на Півдні [@war_monitor], (24.06.2024), Telegram, URL: https://t.me/war_monitor/18217 (Дата звернення: 31.08.2024); monitor / Активність тактичної авіації вздовж лінії фронту на Півдні [@war_monitor], (21.04.2024), Telegram, URL: https://t.me/war_monitor/16646 (Дата звернення: 31.08.2024); monitor / Активність тактичної авіації на Північному Сході [@war_monitor], (13.04.2024), Telegram, URL: https://t.me/war_monitor/16416 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [11] КАБ-500Кр. Рособоронэкспорт, URL: <http://roe.ru/catalog/vozdušno-kosmicheskie-sily/aviatsionnye-bomby/kab-500kr/> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [12] monitor / Пек «Схід»: Знищено керувану авіаційну ракету Х-69 в межах Синельниківського району Дніпропетровської області [@war_monitor], (24.04.2024), Telegram, URL: https://t.me/war_monitor/16720 (Дата звернення: 31.08.2024); Полковник ГШ / Евакуація на знищення бойової частини подальшої ребом крилатої ракети Х-69 підрозділом ДГСХ [@war_home], (06.05.2024), Telegram, URL: https://t.me/war_home/1247 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [13] Су-30СМ2. Работа в зоне СВО, (2024). Звезда, URL: <https://tvzvezda.ru/video/programs/201412231323-1tccc.htm/2024721633-LY3Z3.html> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [14] Military Database, URL: <https://scramble.nl/database/military/> (Дата звернення: 31.08.2024); *Посилена російських авіапопків Су-34 третіми ескадрильями: загроза з повітря зростає*-5631.html (Дата звернення: 31.08.2024).
- [15] Звиздец Мангусту / К началу ширококомасштабного вторжения РФ в Украину [@zvizdecmanhust], (26.12.2023), Telegram, URL: <https://t.me/zvizdecmanhust/1520> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [16] Досьє Шпюна / Относительно крушения Су-34 [@dosyie_shpiona], (12.06.2024), Telegram, URL: https://t.me/dosyie_shpiona/546 (Дата звернення: 31.08.2024); JR2 / Su-34 [@JanR210], (02.03.2024), X (Twitter), URL: <https://x.com/JanR210/status/1763853366101254460> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [17] Svingaivska S., *russia Boosts Su-34 Fleet Despite Production Questions*, (2024). Defense Express, URL: https://en.defence-ua.com/industries/russia_boosts_su_34_fleet_despite_production_questions-10085.html (Дата звернення: 31.08.2024); Guy Plopsy / 1/ UAC delivered a batch of new-production Su-34 NVO strike fighters to the Russian MoD (specifically, to the VKS) [@GuyPlopsy], (17.06.2024), X (Twitter), URL: <https://x.com/GuyPlopsy/status/1802596372824420674> (Дата звернення: 31.08.2024); Guy Plopsy / 1/ UAC delivered a batch of new-production Su-34 NVO strike fighters to the Russian MoD (specifically, to the VKS) [@GuyPlopsy], (02.09.2024), X (Twitter), URL: <https://x.com/GuyPlopsy/status/1830474475919581406> (Дата звернення: 02.09.2024).
- [18] a2 (01.03.2022), Postimage, URL: <https://postimg.cc/yWx6mmYB> (Дата звернення: 31.08.2024); *Падение бомбардировщика Су-34 на жилой дом в Ейске: число жертв выросло до 15*, (2022). BBC NEWS. Русская служба, URL: <https://www.bbc.com/russian/news-63255779> (Дата звернення: 31.08.2024); *10П1-3х-су34-дестр-22-12-23* (22.12.2023), Postimage, URL: <https://postimg.cc/3yW3FzKX> (Дата звернення: 31.08.2024); Evergreen Intel / RF-95890 would also be called "51 RED" [@vcgdg555], (18.07.2024), X (Twitter), URL: <https://x.com/vcgdg555/status/1549018272447602689> (Дата звернення: 31.08.2024); Necro Mancer / Командир звена Су-34 старший лейтенант Фетисов Владимир Николаевич 1995 г.р. из Железногорска отлетался где-то в Украине [@666_mancer], (28.05.2022), X (Twitter), URL: https://x.com/666_mancer/status/1530558007439933440 (Дата звернення: 31.08.2024); Федоров М., *Вдова погибшего летчика Фетисова: «Он был настоящим человеком»*, (2022). Аргументы недели, URL: <https://argumenti.ru/society/2022/12/804281> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [19] a1 (03.03.2022), Postimage, URL: <https://postimg.cc/K31Zm2s4> (Дата звернення: 31.08.2024); *Sukhoi Su-34*, (2022). Aviation Safety Network. URL: <https://aviation.safety-net.wikibase/276094> (Дата звернення: 31.08.2024); b8 (05.03.2022), Postimage, URL: <https://postimg.cc/s14W5cvx> (Дата звернення: 31.08.2024); Necro Mancer / Собственно сам самолёт #фаттаров а Су-34 "RF-81864" [@666_mancer], (26.06.2022), X (Twitter), URL: https://x.com/666_mancer/status/154115527041975968?lang=uk (Дата звернення: 31.08.2024); Відео Мілітарний портал, (2022). *Перемови російських пілотів*. YouTube, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=JC0tmManyE> (Дата звернення: 31.08.2024); Ukraine Weapons Tracker / #UKraine: The previously unseen wreckage of a Russian Su-34 fighter-bomber (RF-81852, 09 Red) [@UAWeapons], (02.10.2022), X (Twitter), URL: <https://x.com/UAWeapons/status/1576565672838303745> (Дата звернення: 31.08.2024).

- [20] 5gh (06.03.2022), Postimage, URL: <https://postimg.cc/tq65tpBK> (Дата звернення: 31.08.2024); Negro Mancer / Изюмский р-н, Харьковская обл., 21/04/22 [@666_mancer], (24.03.2023), X (Twitter), URL: https://x.com/666_mancer/status/1639153198677073923 (Дата звернення: 31.08.2024); Ukraine Weapons Tracker / #Ukraine: A Su-34 fighter-bomber (20 "Red"/RF-95004) [@UAWeapons], (11.09.2022), X (Twitter), URL: <https://x.com/UAWeapons/status/1568710616868704258> (Дата звернення: 31.08.2024); *Росіяни та OSINT-дослідники підтвердили втрату двох Су-34 ПКС РФ*, (2022), Militaryny, URL: <https://mil.in.ua/uk/news/rosiiany-ta-osint-doslidnyky-pidtvrdyly-vtratu-dvoh-su-34-pks-rf/> (Дата звернення: 31.08.2024); MVA78UA, (2024). *Су-34 Каштанов — Коптилов 2022-09-24 RF-95005 (22 RED) Su-34*, YouTube, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=xWXPoJqRSSA> (Дата звернення: 31.08.2024); *У районі Балаклії знайшли уламки російського Су-34*, (2022), Militaryny, URL: <https://mil.in.ua/uk/news/u-raionii-balaklii-znajshly-ulamky-rosijskogo-su-34/> (Дата звернення: 31.08.2024); Ukraine Weapons Tracker / One of the worst days ever for the Russian Air Force [@UAWeapons], (13.05.2023), X (Twitter), URL: <https://x.com/UAWeapons/status/1657368124788809728> (Дата звернення: 31.08.2024); Duke BG / Known b/n's for 47 ar bent on 31 [@duke_garland.2], (17.05.2024), X (Twitter), URL: https://x.com/duke_garland.2/status/1791505612129419430 (Дата звернення: 31.08.2024); 3116 (20.09.2023), Postimage, URL: <https://postimg.cc/3WPtTFk> (Дата звернення: 31.08.2024); 1047 su34 destr 06 05 24 (06.05.2024), Postimage, URL: <https://postimg.cc/CRFgbgY0> (Дата звернення: 31.08.2024); Fighter bomber / Су-34 потерпел аварию в воронезской области [@fighter_bomber], (20.09.2023), Telegram, URL: https://t.me/fighter_bomber/14059 (Дата звернення: 31.08.2024); *Самолет Су-34 потерпел крушение в Воронежской области*, (2023), NEWS.RU, URL: <https://news.ru/amp/vlast/samolet-su-34-potepel-krushenie-v-voronezhskoj-oblasti/> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [21] 790 (16.03.2022), Postimage, URL: <https://postimg.cc/2qvdc25N> (Дата звернення: 31.08.2024); Ukraine Weapons Tracker / #Ukraine: Another Su-34 strike aircraft was shot down approx 4-5 days ago in #Zaporizhzhia Oblast [@UAWeapons], (26.04.2022), X (Twitter), URL: <https://x.com/UAWeapons/status/1519020714937962497> (Дата звернення: 31.08.2024); 1011-3x-su34-destr-22-12-23 (22.12.2023), Postimage, URL: <https://postimg.cc/3yW3FzKX> (Дата звернення: 31.08.2024); 1096 su34 destr 11 06 24 (11.06.2024), Postimage, URL: <https://postimg.cc/9RmfJKY> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [22] Белгородский Осведомитель / Ещё фото самолёта [@belgorod_informant], (23.02.2023), Telegram, URL: https://t.me/belgorod_informant/3222 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [23] Belarusian Hajun project / Russian Su-34 fighter crashed near Luninets, in the area of Kazhan-Haradok (Brest region, Belarus) [@Hajun_BY], (20.04.2022), X (Twitter), URL: https://x.com/Hajun_BY/status/1516815396552200200 (Дата звернення: 31.08.2024); Военный Осведомитель / Обломки истребителя-бомбардировщика Су-34 ВКС РФ [@militaryolive], (12.09.2022), Telegram, URL: <https://t.me/militaryolive/90349> (Дата звернення: 31.08.2024); Ukraine Weapons Tracker / #Ukraine: Ukrainian forces discovered the wreckage of a previously unseen Russian Su-34 strike aircraft [@UAWeapons], (04.12.2022), X (Twitter), URL: <https://x.com/UAWeapons/status/1599166678909510657> (Дата звернення: 31.08.2024); Ukraine Weapons Tracker / #Ukraine: The remains of another Russian aircraft: this time a Su-34 fighter-bomber, presumably in #Kharkiv Oblast [@UAWeapons], (08.02.2023), X (Twitter), URL: <https://x.com/UAWeapons/status/1623377921065816111> (Дата звернення: 31.08.2024); Status-6 (Military & Conflict News) / Photos from the crash site of a Russian Sukhoi Su-34 fighter-bomber [@Archer83Able], (03.03.2023), X (Twitter), URL: <https://x.com/Archer83Able/status/1631682339624321024> (Дата звернення: 31.08.2024); 1059 Su-34 strike aircraft destr 06 10 22 (06.10.2022), Postimage, URL: <https://postimg.cc/sM2QnVxy> (Дата звернення: 31.08.2024); 1006 su34 destr 27 07 24 (27.07.2024), Postimage, URL: <https://postimg.cc/gwDpm0j> (Дата звернення: 31.08.2024); 1026 su-34 destr 22 08 24 (22.08.2024), Postimage, URL: <https://postimg.cc/1BzStW38> (Дата звернення: 31.08.2024); 1011-3x-su34-destr-22-12-23 (22.12.2023), Postimage, URL: <https://postimg.cc/3yW3FzKX> (Дата звернення: 31.08.2024); *Росіяни та OSINT-дослідники підтвердили втрату двох Су-34 ПКС РФ*, (2022), Militaryny, URL: <https://mil.in.ua/uk/news/rosiiany-ta-osint-doslidnyky-pidtvrdyly-vtratu-dvoh-su-34-pks-rf/> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [24] *Скільки бойових літаків має РФ та якими є перспективи російської військової авіації*, (2021), Defense Express, URL: https://defence.ua.com/army_and_war/skiki-bojovih-litakiv-maje_rf_ta_jakimi_je_perspektivi_rosijskoji_vijskovoji_aviaciji-5654.html (Дата звернення: 31.08.2024).
- [25] Status-6 / Sukhoi family: Su-30SM, Su-35S and Su-34. ARMY-2020 expo. Patriot Park, Kubinka, Moscow Oblast, August 2020 [@Archer83Able], (19.02.2021), X (Twitter), URL: <https://web.archive.org/web/20230822135231/https://twitter.com/Archer83Able/status/1362561683806429189> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [26] Мужская территория / Для чего Су-33 спереди нужны маленькие крылья?, (06.07.2018), Дзен, URL: <https://web.archive.org/web/20230822135746/https://dzen.ru/a/W9z5tUfACp7Bto> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [27] Су-34 "Утёнок", (2018), ЯПЛАКАЛЬ, URL: <https://www.yapla-kal.com/forum2/topic1735350.html> (Дата звернення: 31.08.2024); uacrossia / Воздушный камуфляж: окраска самолетов — когда обеспечение малозаметности обретает символический смысл [@uacrossia], (16.06.2016), LiveJournal, URL: <https://uacrossia.livejournal.com/46032.html> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [28] Модернизация бомбардировщика Су-34 в версии «НВО» и «М», (2021), Авиация и вентиляция, URL: <https://aviavent476.ru/%d0%bc%d0%be%d0%b4%d0%b5%d1%80%d0%bd%d0%b8%d0%b7%d0%b0%d1%86%d0%b8%d1%8f-%d0%b1%d0%be%d0%bc%d0%b1%d0%b0%d1%80%d0%b4%d0%b8%d1%80%d0%be%d0%b2%d1%89%d0%b8%d0%ba%d0%b0-%d1%81%d1%83-%d0%b2-%d0%b2%d0%b5/> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [29] Назаров Р., «Утиный ключ» для бомбардировщика: удивительная особенность Су-34, (2024), Technisder, URL: <https://www.technisder.ru/weapon/1592657-zachem-su-34-nujen-uti-nyj-kljuy-udivitel'naya-osobennost-rossijskogo-bombardirovshchika/> (Дата звернення: 31.08.2024); *Фронтовой бомбардировщик Су-34*, (2016), Авиация России, URL: <https://aviation21.ru/su-34/> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [30] Russia — Air Force Sukhoi Su-34 Fullback RF-95847 Photo, (2019), AIRFIGHTERS, URL: <https://airfighters.com/photo/271325/M/Russia-Air-Force/Sukhoi-Su-34-Fullback/RF-95847/> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [31] BMPD / ВКС России получили еще три фронтowych бомбардировщика Су-34М [@bmpd], (01.01.2023), LiveJournal, URL: <https://bmpd.livejournal.com/4637843.html> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [32] BMPD / ВКС России получили еще три фронтowych бомбардировщика Су-34М [@bmpd], (01.01.2023), LiveJournal, URL: <https://bmpd.livejournal.com/4637843.html> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [33] BMPD / ВКС России получили еще три фронтowych бомбардировщика Су-34М [@bmpd], (01.01.2023), LiveJournal, URL: <https://bmpd.livejournal.com/4637843.html> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [34] BMPD / ВКС России получили еще три фронтowych бомбардировщика Су-34М [@bmpd], (01.01.2023), LiveJournal, URL: <https://bmpd.livejournal.com/4637843.html> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [35] BMPD / ВКС России получили еще три фронтowych бомбардировщика Су-34М [@bmpd], (01.01.2023), LiveJournal, URL: <https://bmpd.livejournal.com/4637843.html> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [36] Massimo Frantarelli / JSC Novosibirsk Aircraft Production Association Plant Named after V.P. Chkalov. [@MrFrantarelli], (06.10.2023), X (Twitter), URL: <https://x.com/MrFrantarelli/status/1710175196701769856> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [37] Massimo Frantarelli / Sukhoi Su-34 fighter-bomber [@MrFrantarelli], (08.11.2023), X (Twitter), URL: <https://x.com/MrFrantarelli/status/1722242588391137416> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [38] Горбатенко С., HIMARS без АТАСМС (поки що): куди насправді США дозволили бити в Росії вєвє зброєю?, (2024), Радіо Свобода, URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zbroia-america-udary-uf-himars-atacms/33014089.html> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [39] Russia. Hours Later, HIMARS Opened Fire, (01.06.2024), Forbes, URL: <https://www.forbes.com/sites/davidaxe/2024/06/01/on-friday-ukraine-got-permission-to-launch-american-rockets-at-targets-inside-russia-hours-later-ukraines-himars-opened-fire/?sh=341e752c1104> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [40] Russians Don't Wait for Western Approval: Valuable Military Assets Shifted Deeper into Russia, (25.07.2024), Frontelligence Insight, URL: https://frontelligence.substack.com/p/russians-dont-wait-for-western-approval?utm_source=substack&publication_id=1565454&post_id=146980654&utm_medium=email&utm_content=share&utm_campaign=email-share&triggerShare=true&fReemail=false&f=7jgcU8triedRedirect=true (Дата звернення: 31.08.2024); Axe D., On Friday, Ukraine Had A Chance To Blow Up Russia's Best Warplanes On The Tarmac. The White House Said No—And Now It's Too Late, (05.08.2024), Forbes, URL: <https://www.forbes.com/sites/davidaxe/2024/08/05/ukraine-had-a-chance-to-blow-up-russias-best-warplanes-on-the-tarmac-the-white-house-said-no-and-now-its-too-late/> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [41] Fornusek M., Updated: Ukraine hits 4 Russian airbases in largest such attack, source says, (14.08.2024), Kyiv Independent, URL: <https://kyiv-independent.com/ukraine-hit-4-russian-airbases/> (Дата звернення: 31.08.2024).

- 31.08.2024); *Ukraine targets Russia's Marinovka air base: UK intelligence shows satellite images*, (09.09.2024), Espresso, URL: <https://global.espresso.tv/russia-ukraine-war-british-intelligence-releases-satellite-images-of-damage-from-ukraines-strike-on-marinovka-air-base-voilograd-region> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [42] Горбатенко С., *НИМАРС без АТАСМС (поки що): куди насправді США дозволили бити в Росії своєю зброєю?*, (2024), Радіо Свобода, URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zbroia-america-udary-ff-himars-atacms/33014089.html> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [43] *1096 su34 destr 11 06 24* (11.06.2024), Postimage, URL: <https://postimg.cc/9RmfJKY> (Дата звернення: 31.08.2024); *1006 su34 destr 27 07 24* (27.07.2024), Postimage, URL: <https://postimg.cc/qwDpm03j> (Дата звернення: 31.08.2024); *1037 su34 destr 02 08 24* (02.08.2024), Postimage, URL: <https://postimg.cc/BXhMRNQC> (Дата звернення: 31.08.2024); *1026 su-34 destr 22 08 24* (22.08.2024), Postimage, URL: <https://postimg.cc/18stW38> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [44] Guy Plopsy / I UAC delivered a batch of new-production Su-34 NVO strike fighters to the Russian MoD (specifically, to the VKS) [@GuyPlopsy], (02.09.2024), X (Twitter), URL: <https://x.com/GuyPlopsy/status/1830474475919581406> (Дата звернення: 02.09.2024).
- [45] Звиздец Мангусту / К началу широкомасштабного вторжения рф в Украину (@zvizdecmanhustu), (26.12.2023), Telegram, URL: <https://t.me/zvizdecmanhustu/1520> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [46] *Ігнат повідомив, скільки керованих авіаційних бомб на добу застосує армія рф*, (2023), Рубрика, URL: <https://rubryka.com/2023/04/04/ignat-povidomyv-skilky-kerovanyh-aviatsijnyh-bomb-na-dobu-zastosovuye-armiya-rr/> (Дата звернення: 31.08.2024); *Russia develops guidance modules for air-dropped munitions*, (2023), Conflict Armament Research, URL: <https://storymaps.arcgis.com/stories/e4f09a90ddd7d4cd6b1d889704f6b2396> (Дата звернення: 31.08.2024); *Череваті: росіяни використовуват у районі Бахмута вдосконалені авіабомби ФАБ-500*, (2023), Укрінформ, URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3692159-cherovati-rosiani-vikoristovuut-na-bahmutskomu-naprjamku-vdoskonoleni-aviabombi-fab500.html> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [47] *Russia develops guidance modules for air-dropped munitions*, (2023), Conflict Armament Research, URL: <https://storymaps.arcgis.com/stories/e4f09a90ddd7d4cd6b1d889704f6b2396> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [48] *Russia develops guidance modules for air-dropped munitions*, (2023), Conflict Armament Research, URL: <https://storymaps.arcgis.com/stories/e4f09a90ddd7d4cd6b1d889704f6b2396> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [49] *Минобороны России / Экипажи Су-34 нанесли удар по командному пункту и живой силе противника (mod_russia)*, (01.04.2024), Telegram, URL: https://t.me/mod_russia/37229 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [50] *Полковник ГШ / УМПК (универсальный модуль планирования и коррекции) тепер встановлюється і на ФАБ-250 (@war_home)*, (04.11.2023), Telegram, URL: https://t.me/war_home/317 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [51] *Скільки УМПК виробляє РФ: з'явилась оцінка потужностей російського виробництва*, (2024), Defense Express, URL: https://defence-ua.com/weapon_and_tech/v_rossijskih_umpk_virobiyajie_rf_zjavilas_otinska_potuzhnostej_rossijskogo_virobnitstva-14714.html (Дата звернення: 31.08.2024).
- [52] *Флеш С., Про авіабомби з УМПК у точних цифрах*, (2023), Militaryny, URL: <https://mil.in.ua/uk/blogs/pro-aviabomby-z-umpk-u-tochnyh-tsytvrah/> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [53] *Крамаренко Д., РФ кидает на Харків рідкісні авіабомби. Звідки взялася ФАБ-500Т та в чому її небезпека*, (2024), РБК-Україна, URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/rf-kidae-harkiv-ridkisini-aviabombi-zvidki-1719842241.html> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [54] *Mash / Обновлённые российские ФАБ-ы поступают на вооружение ВКС РФ (@mash)*, (05.09.2024), Telegram, URL: <https://t.me/mash/57336> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [55] *Флеш С., Про авіабомби з УМПК у точних цифрах*, (2023), Militaryny, URL: <https://mil.in.ua/uk/blogs/pro-aviabomby-z-umpk-u-tochnyh-tsytvrah/> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [56] *Джепіра А., Буданов: РФ збільшила виробництва засобів ураження – КАБів та Іскандерів, в іншому без змін*, (15.09.2024), Liga.net, URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/budanov-rr-zbilshyla-vyrobnitstva-zasobiv-urazhennia-kabiv-ta-iskanderiv-v-inshomu-bez-zmin> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [57] *Полковник ГШ / УМПК для ФАБ-250, що не долетів та впав на території рф (@war_home)*, (06.11.2023), Telegram, URL: https://t.me/war_home/323 (Дата звернення: 31.08.2024); *Guy Plopsy / To date, I have seen photos/videos of UMPK kits used with the following munitions @GuyPlopsy*, (03.06.2024), X (Twitter), URL: <https://x.com/GuyPlopsy/status/1797680152517972199> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [58] *В російських КАБах тепер складніша електроніка, і це багато що свідчить*, (2023), Defense Express, URL: https://defence-ua.com/weapon_and_tech/v_rossijskih_kabah_teper_skladnisha_elektronika_i_tse_bagato_uro_scho_svidchit-13883.html (Дата звернення: 31.08.2024); *Полковник ГШ / РБК-500 з модулем УМПК після сходження з Су-34НВО та перероботу на 180 (в положення верхньооплан) (@war_home)*, (18.03.2024), Telegram, URL: https://t.me/war_home/818 (Дата звернення: 31.08.2024); *Guy Plopsy / To date, I have seen photos/videos of UMPK kits used with the following munitions @GuyPlopsy*, (03.06.2024), X (Twitter), URL: <https://x.com/GuyPlopsy/status/1797680152517972199> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [59] *Полковник ГШ / Авіабомба ФАБ-1500 з універсальним модулем планування та корекції (УМПК) (@war_home)*, (12.01.2024), Telegram, URL: https://t.me/war_home/452 (Дата звернення: 31.08.2024); *Rob Lee / Russian FAB-1500M54 and ODAБ-1500 with UMPK glide bomb kits [@RALee85]*, (03.06.2024), X (Twitter), URL: <https://x.com/RA-Lee85/status/1797397307232588173> (Дата звернення: 31.08.2024); *Guy Plopsy / To date, I have seen photos/videos of UMPK kits used with the following munitions @GuyPlopsy*, (03.06.2024), X (Twitter), URL: <https://x.com/GuyPlopsy/status/1797680152517972199> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [60] *Минобороны России / «С боевой мощью данной бомбы нельзя не считаться» (@mod_russia)*, (14.07.2024), Telegram, URL: https://t.me/mod_russia/41020 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [61] *Supernova+ / Великая Писаревка ... Сумщина .. прилёт ОДАБ-1500 ... [@supernova_plus]*, (28.03.2024), Telegram, URL: https://t.me/supernova_plus/29857 (Дата звернення: 31.08.2024); *Грабовська В., Влаштували щодобовий терор: яку небезпечну бомбу росіяни застосували на Сумщині*, (2024), 24 канал, URL: <https://24tv.ua/rosiyan-i-udarili-odab-1500-po-sumskiy-oblasti-chomu-nebezpechnist-n2524412> (Дата звернення: 31.08.2024); *Погоріла І., Окупанти вперше вдарили найпотужнішою бомбою по Сумській області (відео)*, (2024), УНАІАН, URL: <https://www.unaiian.ua/war/odab-1500-okupanti-zastosovali-naypotuzhnishu-bombu-po-sumskiy-oblasti-12587049.html> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [62] *Минобороны России / «С боевой мощью данной бомбы нельзя не считаться» (@mod_russia)*, (14.07.2024), Telegram, URL: https://t.me/mod_russia/41020 (Дата звернення: 31.08.2024); *Brady Africk / A new video shows Russian forces dropping a 3000-kilogram glide bomb over Ukraine [@bradyafr]*, (17.07.2024), X (Twitter), URL: <https://x.com/bradyafr/status/1813601892611858609> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [63] *Минобороны России / «С боевой мощью данной бомбы нельзя не считаться» (@mod_russia)*, (14.07.2024), Telegram, URL: https://t.me/mod_russia/41020 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [64] *Полковник ГШ / УМПК для ФАБ-250, що не долетів та впав на території рф (@war_home)*, (06.11.2023), Telegram, URL: https://t.me/war_home/323 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [65] *В російських КАБах тепер складніша електроніка, і це багато що свідчить*, (2023), Defense Express, URL: https://defence-ua.com/weapon_and_tech/v_rossijskih_kabah_teper_skladnisha_elektronika_i_tse_bagato_uro_scho_svidchit-13883.html (Дата звернення: 31.08.2024).
- [66] *Полковник ГШ / Авіабомба ФАБ-1500 з універсальним модулем планування та корекції (УМПК) (@war_home)*, (12.01.2024), Telegram, URL: https://t.me/war_home/452 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [67] *Минобороны России / «С боевой мощью данной бомбы нельзя не считаться» (@mod_russia)*, (14.07.2024), Telegram, URL: https://t.me/mod_russia/41020 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [68] *Полковник ГШ / РБК-500 з модулем УМПК після сходження з Су-34НВО та перероботу на 180 (в положення верхньооплан) (@war_home)*, (18.03.2024), Telegram, URL: https://t.me/war_home/818 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [69] *Полковник ГШ / РБК-500 з модулем УМПК після сходження з Су-34НВО та перероботу на 180 (в положення верхньооплан) (@war_home)*, (18.03.2024), Telegram, URL: https://t.me/war_home/818 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [70] *Полковник ГШ / Противник вперше застосував новий вид універсального модуля планування для нерозконованих авіабомб (@war_home)*, (08.03.2024), Telegram, URL: https://t.me/war_home/734 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [71] *Цюмків Г., Гребіндин Д., УМПК: що це за авіабомба та чому росіяни понали застосувати її? Пояснення експерта Defense Express*, (2024), Суспільне Харків, URL: <https://suspline.media/harkiv/716242-umpb-so-se-za-aviabomba-ta-comu-rosiani-pocali-zastosovuvati-ii-poaennna-eksperta-defense-express/> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [72] *Суспільне Харків*, (2024). *РФ вдарила по Харкову авіабомбою УМПК Д-30: які наслідки влучання*. YouTube, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=cr8uf-hhOek> (Дата звернення: 31.08.2024).

- 31.08.2024); Суспільне Харків, (2024). *Росіяни для удару по Харкову 27 березня застосували новий боєприпас, це міг бути УМПБ Д-30*. YouTube, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=IT44hodv3LA> (Дата звернення: 31.08.2024); Думка, (2024). *Перший удар по Харкову УМПБ-Д30*. YouTube, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=S2ouaNRcHq> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [73] Цьомкі Г., Гребінник Д., УМПБ: що це за авіабомба та чому росіяни почали застосовувати її? *Пояснення експерта Defense Express*, (2024). Суспільне Харків, URL: <https://susplnne.media/kharkiv/716242-umpb-so-ce-za-aviabomba-ta-comu-rosiani-pocali-zastosovuvati-ii-poasnenna-eksperta-defense-express/> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [74] *Дешевые и опасные. Что это за бомбы УМПБ, которыми Россия ударила по Харькову*, (2024). РБК-Україна, URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/deshevi-ta-nebezpechni-shcho-tse-bombi-upmb-1711737977.html> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [75] *Fighterbomber / Хохла оценили нашу новинку на поле боя* [@fighter_bomber], (09.03.2024), Telegram, URL: https://t.me/fighter_bomber/15936 (Дата звернення: 31.08.2024); *Полковник ГШ / Полковник вперше застосував новий вид універсального модуля планування для некерованих авіабомб* [@war_home], (08.03.2024), Telegram, URL: https://t.me/war_home/734 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [76] *Ворог почав активне застосування керованих авіаційних бомб: що це, які райони під загрозою та як боротися*, (2023). Defense Express, URL: https://defence-ua.com/weapon_and_tech/vorog_pochav_aktivne_zastosovannja_kerovanih_aviatsijnih_bomb_scho_tse_jaki_rajoni_pid_zagrozoju_ta_jak_borotitsja-11061.html (Дата звернення: 31.08.2024); *Полковник ГШ / Засіб ураження від комплексу ракетно-бомбового озброєння противника — Гром-Э* [@war_home], (26.04.2024), Telegram, URL: https://t.me/war_home/1154 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [77] *Яворський Р., Що таке "Гром-1" – російська ракета, що найбільше шкodiли завдає не ЗСУ, а цивільному населенню*, (2024). Еспресо, URL: <https://espresso.tv/povysnuemo-shcho-take-grom-1-rosijska-rocketa-shcho-naybilishe-shkodi-zavdae-ne-zsu-a-tsilivnomu-naselennyu> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [78] *РФ вперше вдарила по Харкову ракетно-бомбою "Гром-Э1" – нагадуємо, що це за зброя*, (02.09.2024). Defense Express, URL: https://defence-ua.com/weapon_and_tech/rf_vpershe_vdarila_po_harkovu_raketno_bomboju_grom_e1_nagadujemo_scho_tse_za_zbroja-16483.html (Дата звернення: 31.08.2024).
- [79] *Полковник ГШ / Засіб ураження від комплексу ракетно-бомбового озброєння противника — Гром-Э* [@war_home], (26.04.2024), Telegram, URL: https://t.me/war_home/1154 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [80] *Тихоліз О., У Повітряних силах розповіли про запаси керованих авіабомб у росіян* (01.04.2024). Hronikers, URL: <https://hronikers.com/2024/04/01/01-u-povitrianykh-sylakh-rozpovily-pro-zapasy-kerovanykh-aviabomb-u-rosilian/> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [81] *Russians have shown a 1500-kilogram guided bomb*, (2024). Military, URL: <https://mil.in.ua/en/news/russians-have-shown-a-1500-kilogram-guided-bomb/> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [82] *Сонячний / росія збільшила виробництво Д-30СН вчетверо за півроку* [@soniah_hub], (10.10.2024), Telegram, URL: https://t.me/soniah_hub/6819 (Дата звернення: 01.09.2024).
- [83] *monitor / Зведення по ворожих обстрілах за серпень 2024 року* [@war_monitor], (01.09.2024), Telegram, URL: https://t.me/war_monitor/20220 (Дата звернення: 01.09.2024); *monitor / За добу 03.04 — 04.04.24 станом на 12:00 ворог застосував для атаки по території України* [@war_monitor], (04.04.2024), Telegram, URL: https://t.me/war_monitor/16065 (Дата звернення: 01.09.2024); *monitor / За добу 05.04 — 06.04.24 станом на 12:00 ворог застосував для атаки по території України* [@war_monitor], (06.04.2024), Telegram, URL: https://t.me/war_monitor/16169 (Дата звернення: 01.09.2024); *monitor / За добу 09.04 — 10.04.24 станом на 12:00 ворог застосував для атаки по території України* [@war_monitor], (10.04.2024), Telegram, URL: https://t.me/war_monitor/16292 (Дата звернення: 01.09.2024); *monitor / За добу 12.04 — 13.04.24 станом на 12:00 ворог застосував для атаки по території України* [@war_monitor], (13.04.2024), Telegram, URL: https://t.me/war_monitor/16424 (Дата звернення: 01.09.2024).
- [84] *Vitaly / September in numbers* [@MOnstas], (30.09.2024), X (Twitter), URL: <https://x.com/MOnstas/status/1840658805782200578> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [85] *Zelenskiy / Official / Тільки за цей березень російські терористи застосували проти України понад 400 ракет різних типів, понад 600 «шахедів» і понад 3 тисячі керованих авіабомб* [@V_Zelenskiy_official], (03.04.2024), Telegram, URL: https://t.me/V_Zelenskiy_official/9965 (Дата звернення: 01.09.2024).
- [86] *Vitaly / September in numbers* [@MOnstas], (30.09.2024), X (Twitter), URL: <https://x.com/MOnstas/status/1840658805782200578> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [87] *Меньшикова Є., Російський КАБ зруйнував багатоповерхівку на Салтівці у Харкові: під'їзд склався з восьмого по третій поверх*, (25.09.2024). Суспільне Харків, URL: <https://susplnne.media/kharkiv/843497-rosijskij-kab-zrujnuvav-bagatopoverhivku-na-saltivci-u-harkovi-pidizd-sklavsja-z-vosmogogo-po-tretyj-poverh/> (Дата звернення: 31.08.2024); *«П'ятьма КАБами по місту»: наслідки авіаудару по Харкову (фотосвідчення)*, (30.08.2024). Радіо Свобода, URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/pyatma-kabamy-po-mistu-naslidky-obstrilu-kharkova/33100053.htm> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [88] *Крахматова Д., Гладенко К., Ворона К., "Все добре було, поки росіяни не прийшли". Що відомо про удар по будинку для літніх людей у Сумах*, (19.09.2024). Суспільне Суми, URL: <https://susplnne.media/sumy/8420423-vse-dobre-bulo-poki-rosiani-ne-prisili-so-vidomopro-udar-po-budinku-dia-litnih-ludej-u-sumah/> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [89] *Іщенко В., ЗСУ б'ють по аеродромах у Росії: це ефективне рішення проти авіабомб?*, (15.08.2024). Новини Донбасу, URL: <https://novosti.dn.ua/article/9207-zsu-b-yut-po-aerodromah-u-rosiyi-tse-efektyvne-rishennya-proty-aviabomb> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [90] *Досье Шпiona / Относительно удара по аэродрому Морозовск* [@dosye_shpiona], (04.09.2024), Telegram, URL: https://t.me/dosye_shpiona/578 (Дата звернення: 01.09.2024); *Досье Шпiona / Содержимое склада аэродрома Морозовск* [@dosye_shpiona], (04.09.2024), Telegram, URL: https://t.me/dosye_shpiona/580 (Дата звернення: 01.09.2024).
- [91] *Іщенко В., ЗСУ б'ють по аеродромах у Росії: це ефективне рішення проти авіабомб?*, (15.08.2024). Новини Донбасу, URL: <https://novosti.dn.ua/article/9207-zsu-b-yut-po-aerodromah-u-rosiyi-tse-efektyvne-rishennya-proty-aviabomb> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [92] *Іщенко В., ЗСУ б'ють по аеродромах у Росії: це ефективне рішення проти авіабомб?*, (15.08.2024). Новини Донбасу, URL: <https://novosti.dn.ua/article/9207-zsu-b-yut-po-aerodromah-u-rosiyi-tse-efektyvne-rishennya-proty-aviabomb> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [93] *Тотальна Зрада / Харків. Удари по житловому мікрорайону у багатоквартирні будинки, Шевченківський район* [@totalizrada], (27.03.2024), Telegram, URL: <https://t.me/totalizrada/22746> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [94] *Igor Терехов / У Харкові гучно!* [@igor_terekhov], (27.03.2024), Telegram, URL: https://t.me/igor_terekhov/1146 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [95] *РФ вдарила по Харкову УМПБ Д-30СН: що це за бомба та чи можливо з нею боротися*, (2024). Defense Express, URL: https://defence-ua.com/weapon_and_tech/rf_vdarila_po_harkovu_umpb_d_30sn_scho_tse_za_bomba_ta_chi_mozhливо_z_neu_borotitsja-14869.html (Дата звернення: 31.08.2024).
- [96] *Поліція Харківської області / один чоловік загинув, 19 громадян поранені: поліція документує наслідки авіаудару росіян* [@police_kh_region], (27.03.2024), Telegram, URL: https://t.me/police_kh_region/25852 (Дата звернення: 31.08.2024); *Медіагрупа Накіпiло. Харків / Наслідки денного удару по Харкову* [@nakipelovo], (27.03.2024), Telegram, URL: <https://t.me/nakipelovo/33355> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [97] *Медіагрупа Накіпiло. Харків / Наслідки денного удару по Харкову* [@nakipelovo], (27.03.2024), Telegram, URL: <https://t.me/nakipelovo/33355> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [98] *Свідок Kh-01.*
- [99] *Харківська обласна прокуратура / Керівник Харківської обласної прокуратури Олександр Фільчаков про наслідки обстрілу Шевченківського району Харкова* [@prokuratura_kharkiv], (14.05.2024), Telegram, URL: https://t.me/prokuratura_kharkiv/14865 (Дата звернення: 31.08.2024); *Тотальна Зрада / Харків. Удари по житловому мікрорайону у багатоквартирні будинки, Шевченківський район* [@totalizrada], (27.03.2024), Telegram, URL: <https://t.me/totalizrada/22746> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [100] *Медіагрупа Накіпiло. Харків / Кількість поранених внаслідок обстрілу Харкова збільшилась до 19 людей* [@nakipelovo], (27.03.2024), Telegram, URL: <https://t.me/nakipelovo/33353> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [101] *Поліція Харківської області / один чоловік загинув, 19 громадян поранені* [@police_kh_region], (27.03.2024), Telegram, URL: https://t.me/police_kh_region/25853 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [102] *Поліція Харківської області / один чоловік загинув, 19 громадян поранені* [@police_kh_region], (27.03.2024), Telegram, URL: https://t.me/police_kh_region/25853 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [103] *Поліція Харківської області / один чоловік загинув, 19 громадян поранені* [@police_kh_region], (27.03.2024), Telegram, URL: https://t.me/police_kh_region/25853 (Дата звернення: 31.08.2024).

- 104] Поліція Харківської області / Чотири людини загинули, ще 11 постраждали [@police_kh_region], (02.05.2024), Telegram, URL: https://t.me/police_kh_region/27075 (Дата звернення: 31.08.2024).
- 105] Поліція Харківської області / Окупанти обстріляли Харків, загинула жінка, ще 11 осіб поранені [@police_kh_region], (27.05.2024), Telegram, URL: https://t.me/police_kh_region/28097 (Дата звернення: 31.08.2024).
- 106] *Дешевые и опасные. Что это за бомбы УМПБ, которыми Россия ударила по Харькову*, (2024). РБК-Україна, URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/deshevi-ta-nebezpechni-shcho-tse-bombi-upmb-1711737977.html> (Дата звернення: 31.08.2024); *Новый универсальный межвидовой планирующий боеприпас*, (13.06.2024). Sdelanounas, URL: <https://sdelanounas.ru/blogs/160481/> (Дата звернення: 31.08.2024).
- 107] Медіагрупа Накипіло. Харків / Кількість постраждалих збільшилась до 26 [@napikpelovo], (15.05.2024), Telegram, URL: <https://t.me/napikpelovo/34578> (Дата звернення: 31.08.2024).
- 108] Медіагрупа Накипіло. Харків / Ось так виглядає понівечена багатоповерхівка у центральній частині Харкова [@napikpelovo], (14.05.2024), Telegram, URL: <https://t.me/napikpelovo/34550> (Дата звернення: 31.08.2024).
- 109] СтройОбзор Харків / Последствия прилёта по Алексеевке [@StroyObzorKh], (14.05.2024), Telegram, URL: <https://t.me/StroyObzorKh/11080> (Дата звернення: 31.08.2024).
- 110] Харківська обласна прокуратура / Наслідки обстрілу Шевченківського району Харкова [@prokuratura_kharkiv], (14.05.2024), Telegram, URL: https://t.me/prokuratura_kharkiv/16011 (Дата звернення: 31.08.2024); Харківська обласна прокуратура / Відео з коптера: наслідки влучань по Шевченківському району Харкова [@prokuratura_kharkiv], (14.05.2024), Telegram, URL: https://t.me/prokuratura_kharkiv/16012 (Дата звернення: 31.08.2024).
- 111] Поліція Харківської області / В результаті обстрілу у Харкові поранення отримали 21 особа, серед яких три дитини [@police_kh_region], (14.05.2024), Telegram, URL: https://t.me/police_kh_region/27536 (Дата звернення: 31.08.2024).
- 112] СтройОбзор Харків / Пострадала «Аксіома» на Научной [@StroyObzorKh], (14.05.2024), Telegram, URL: <https://t.me/StroyObzorKh/11074> (Дата звернення: 31.08.2024).
- 113] СтройОбзор Харків / Последствия прилёта по Алексеевке [@StroyObzorKh], (14.05.2024), Telegram, URL: <https://t.me/StroyObzorKh/11080> (Дата звернення: 31.08.2024).
- 114] Харківська обласна прокуратура / Відео з коптера: наслідки влучань по Шевченківському району Харкова [@prokuratura_kharkiv], (14.05.2024), Telegram, URL: https://t.me/prokuratura_kharkiv/16012 (Дата звернення: 31.08.2024).
- 115] Харківська обласна прокуратура / Відео з коптера: наслідки влучань по Шевченківському району Харкова [@prokuratura_kharkiv], (14.05.2024), Telegram, URL: https://t.me/prokuratura_kharkiv/16012 (Дата звернення: 31.08.2024).
- 116] Кирилл Фёдоров / Война История Ружье / Уникальное и эксклюзивное видео применения новейших русских авиабомб УМПБ! [@warhistoryalconafter], (22.05.2024), Telegram, URL: <https://t.me/warhistoryalconafter/165139> (Дата звернення: 31.08.2024); Полковник ГШ / Фото зеренди хвостової частини, вона «глуха» і там тільки приводи рулі, отже вдигну там дійсно немає [@war_home], (22.05.2024), Telegram, URL: https://t.me/war_home/1409 (Дата звернення: 31.08.2024).
- 117] Dnipro | OSINT з Гарбузом / Кацпальський Су-34 скидає 4 авіабомби УМПБ над Гостичевим під Белгородом [@DniproOfficial], (24.05.2024), Telegram, URL: <https://t.me/DniproOfficial/3548> (Дата звернення: 31.08.2024).
- 118] Свідок Kh-02.
- 119] Свідок Kh-02.
- 120] Медіагрупа Накипіло. Харків / Попередньо, росіяни поцілили ракетно-то комплексу «іксандер» по Харкову, повідомив Олег Синегубов [@napikpelovo], (06.08.2024), Telegram, URL: <https://t.me/napikpelovo/36513> (Дата звернення: 31.08.2024); Бабель / У Харкові щонайменше 5 людей постраждали від ранкового обстрілу росіян [@babel], (06.08.2024), Telegram, URL: <https://t.me/babel/54579> (Дата звернення: 31.08.2024).
- 121] Де у Харкові | Харків / Курська область. Пишуть про сіру зону [@place_kharkiv], (06.08.2024), Telegram, URL: https://t.me/place_kharkiv/79019 (Дата звернення: 31.08.2024); СтройОбзор Харків / Третій приліт в этом районе [@StroyObzorKh], (06.08.2024), Telegram, URL: <https://t.me/StroyObzorKh/11828> (Дата звернення: 31.08.2024).
- 122] Медіагрупа Накипіло. Харків / У Харкові постраждали десятки житлових будинків, адмінбудівлі, знищені десятки цивільних авто [@napikpelovo], (06.08.2024), Telegram, URL: <https://t.me/napikpelovo/36514> (Дата звернення: 31.08.2024).
- 123] *РФ вдарил по Харкову УМПБ Д-30СН: що це за бомба та чи можливо з нею боротись*, (2024). Defense Express, URL: https://defence-ua.com/weapon_and_tech/rf_vdarila_po_harkovu_umpb_d_30sn_scho_tse_za_bomba_ta_chi_mozhливо_z_neju_borotis-14869.html (Дата звернення: 31.08.2024); Ларін Ю., *Що таке УМПБ-30Д: Як армія Путіна перетворила Харків на виробувальний полігон*, (2024). ДУМКА, URL: <https://dumka.media/ukr/war/1714982693-shcho-take-umpb-30d-yak-armiya-putina-peretvorila-harkiv-na-viprobuvalniy-poligon> (Дата звернення: 31.08.2024).
- 124] Медіагрупа Накипіло. Харків / Що відомо про влучання в будівельний супермаркет на що хвилюю [@napikpelovo], (25.05.2024), Telegram, URL: <https://t.me/napikpelovo/34936> (Дата звернення: 31.08.2024).
- 125] *Удар РФ по Епицентру в Харкові: загинули 19 людей, пошуково-рятувальні роботи завершено*, (2024). Еспресо, URL: <https://espresso.tv/vivna-z-rosiyevu-u-kharkovi-vrantsi-25-travnja-pronalni-vibukhi> (Дата звернення: 31.08.2024); Олег Синегубов, голова Харківської ОДА / Терористичний російський обстріл гіпермаркету [@synequbov], (29.05.2024), Telegram, URL: <https://t.me/synequbov/9795> (Дата звернення: 31.08.2024).
- 126] Державна екологічна інспекція у Харківській області / Жалівні наслідки ракетного обстрілу «Епіцентру» [@ecoinsp.khark], (24.06.2024), Facebook, URL: <https://www.facebook.com/ecoinsp.khark/posts/pfbid0A2iTCe-aeaEywP2o7aUyRX4qTuU47RjmrD8jUjD6FGxqsapYihx9WzEEk0kZi> (Дата звернення: 31.08.2024).
- 127] Державна екологічна інспекція у Харківській області / Жалівні наслідки ракетного обстрілу «Епіцентру» [@ecoinsp.khark], (24.06.2024), Facebook, URL: <https://www.facebook.com/ecoinsp.khark/posts/pfbid0A2iTCe-aeaEywP2o7aUyRX4qTuU47RjmrD8jUjD6FGxqsapYihx9WzEEk0kZi> (Дата звернення: 31.08.2024).
- 128] Медіагрупа Накипіло. Харків / Що відомо про влучання в будівельний супермаркет на що хвилюю [@napikpelovo], (25.05.2024), Telegram, URL: <https://t.me/napikpelovo/34936> (Дата звернення: 31.08.2024).
- 129] Харківська обласна прокуратура / Жерта у гіпермаркеті «Епіцентр» могло бути набагато більше [@prokuratura_kharkiv], (27.05.2024), Telegram, URL: https://t.me/prokuratura_kharkiv/16460 (Дата звернення: 31.08.2024).
- 130] Харківська обласна прокуратура / Жерта у гіпермаркеті «Епіцентр» могло бути набагато більше [@prokuratura_kharkiv], (27.05.2024), Telegram, URL: https://t.me/prokuratura_kharkiv/16460 (Дата звернення: 31.08.2024).
- 131] Харківська обласна прокуратура / Момент російських авіаударів по будівельному гіпермаркету у Харкові [@prokuratura_kharkiv], (25.05.2024), Telegram, URL: https://t.me/prokuratura_kharkiv/16395 (Дата звернення: 31.08.2024).
- 132] Свідок Kh-03.
- 133] Свідок Kh-03; Свідок Kh-04.
- 134] Свідок Kh-03; Свідок Kh-04.
- 135] Сергій Болвінов / UPD. Кількість загиблих збільшилась до 14 людей [@100002276907245], (26.05.2024), Facebook, URL: <https://www.facebook.com/100002276907245/videos/1255051002032940> (Дата звернення: 31.08.2024).
- 136] Харківська обласна прокуратура / Оновлені дані щодо наслідків російських авіаударів по будівельному гіпермаркету у Харкові [@prokuratura_kharkiv], (26.05.2024), Telegram, URL: https://t.me/prokuratura_kharkiv/16431 (Дата звернення: 31.08.2024).
- 137] MediaPort, (2024). *Росіяни бачили, що в «Епіцентрі» були цивільні — начальник поліції Харківщини*. YouTube, URL: https://www.youtube.com/watch?v=d12pac_X4Fq (Дата звернення: 31.08.2024).
- 138] Харків 1654 | Місто-герой / МОМЕНТ ПРИЛІТА КАБА!! [@kharkiv_1654], (22.06.2024), Telegram, URL: https://t.me/kharkiv_1654/94588 (Дата звернення: 31.08.2024).
- 139] Олег Синегубов, голова Харківської ОДА / Харківщина, 23 червня [@synequbov], (23.06.2024), Telegram, URL: <https://t.me/synequbov/10049> (Дата звернення: 31.08.2024).
- 140] Суспільне Харків / Одна керована авіабомба влучила у житловий будинок у Харкові [@suspline_kharkiv], (22.06.2024), Telegram, URL: https://t.me/suspline_kharkiv/42363 (Дата звернення: 31.08.2024).
- 141] Харківська обласна прокуратура / Наслідки ворожих авіаударів по Харкову [@prokuratura_kharkiv], (22.06.2024), Telegram, URL: https://t.me/prokuratura_kharkiv/17099 (Дата звернення: 31.08.2024).
- 142] ДСНС України / Харків: рятувальники ліквідували наслідки ворожого удару по житловій 5-поверхівці [@dsns_telegram], (23.06.2024), Telegram, URL: https://t.me/dsns_telegram/29425 (Дата звернення: 31.08.2024).

- [143] Харків 1654 | Місто-герой / МОМЕНТ ПАДЕННЯ КАБА! [@kharxiv_1654], (22.06.2024), Telegram, URL: https://t.me/kharxiv_1654/94564 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [144] Харків 1654 | Місто-герой / Просто без коментарів.. [kharxiv_1654], (22.06.2024), Telegram, URL: https://t.me/kharxiv_1654/94574 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [145] Харків 1654 | Місто-герой / Просто без коментарів.. [kharxiv_1654], (22.06.2024), Telegram, URL: https://t.me/kharxiv_1654/94574 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [146] Харків 1654 | Місто-герой / МОМЕНТ ПРИЛІТА КАБА!! [kharxiv_1654], (22.06.2024), Telegram, URL: https://t.me/kharxiv_1654/94588 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [147] Поліція Харківської області / Через ворожі обстріли Харкова загинули троє цивільних громадян, ще 56 постраждали [police_kh_region], (22.06.2024), Telegram, URL: https://t.me/police_kh_region/28763 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [148] Кирилл Фёдоров / Война История Оружие / Сброс четырёх планирующих авиабомб УМПБ Д-303Н по украинским боевикам [warhistoricalconafter], (24.05.2024), Telegram, URL: <https://t.me/warhistoricalconafter/165421> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [149] Меньшикова С., Ємець В., *Росіяни вперше застосували по Харкову ФАБ-500 з модулем планування та корекції — керівник облпрокуратури*, (2024). Суспільне Харків, URL: <https://suspline.media/kharxiv/778399-rosiani-vperse-zastosuvai-po-harkovu-fab-500-z-modulem-planeruvanna-ta-korekci-kerivnik-oblprokuratury/> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [150] Меньшикова С., Ємець В., *Росіяни вперше застосували по Харкову ФАБ-500 з модулем планування та корекції — керівник облпрокуратури*, (2024). Суспільне Харків, URL: <https://suspline.media/kharxiv/778399-rosiani-vperse-zastosuvai-po-harkovu-fab-500-z-modulem-planeruvanna-ta-korekci-kerivnik-oblprokuratury/> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [151] ФАБ-500: характеристики бомбы и интересные факты, (2024). ФАКТИ, URL: <https://fakty.com.ua/ru/ukraine/20240320-fab-500-harakterystyky-bomby-ta-czikavi-fakty/> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [152] ГОСПІТАЛЬ ГОЛОВНОГО УПРАВЛІННЯ МВС УКРАЇНИ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ. Google Maps, URL: <https://maps.app.goo.gl/8fvPyXgspSLM5Jnf8> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [153] ICRC / Under International Humanitarian Law the principle is clear [ICRC], (02.11.2023), X (Twitter), URL: https://x.com/ICRC/status/1720092458938220674?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Cwterm%5E1720092458938220674%7Ctwgr%5E79A24ce90716f2bb890cf2793b0a3d9d1cde6fe%7Ctwcon%5E51&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.icrc.org%2Fen%2Fdocument%2Fprotection-hospitals-during-armed-conflicts-what-law-says (Дата звернення: 31.08.2024).
- [154] Стаття 12 ДП І.
- [155] Свідок Kh-05.
- [156] Звиздец Мангусту / Как и обещал, сегодня "Про Воздух" [zvizdecmanhustu], (05.03.2023), Telegram, URL: <https://t.me/zvizdecmanhustu/552> (Дата звернення: 31.08.2024); TLK News / Знакомьтесь. Гнида. Мразь. Ублюдок. Кацап. [tiknewsua], (23.06.2024), Telegram, URL: <https://t.me/tiknewsua/21339> (Дата звернення: 31.08.2024); Минобороны России / «С боевой мощью данной бомбы нельзя не считаться» [mod_russia], (14.07.2024), Telegram, URL: https://t.me/mod_russia/181913 (Дата звернення: 31.08.2024); Минобороны России / «С боевой мощью данной бомбы нельзя не считаться» [mod_russia], (14.07.2024), Telegram, URL: https://t.me/mod_russia/41020 (Дата звернення: 31.08.2024); Минобороны России / Экипаж истребителя-бомбардировщика Су-34 уничтожил скопление живой силы и техники противника на Кулянском направлении [mod_russia], (26.02.2024), Telegram, URL: https://t.me/mod_russia/36055 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [157] BMDP / Возвращение в Балтимор [bmdp], (27.11.2021), LiveJournal, URL: <https://bmdp.livejournal.com/4436801.html> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [158] BMDP / 159-й истребительный авиационный полк на аэродроме Бессолец получил первые четыре Су-35С [bmdp], (07.12.2016), LiveJournal, URL: <https://bmdp.livejournal.com/2307389.html> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [159] Путин присвоил 23-му истребительному авиационному полку наименование "гвардейский", (2022). ТАСС, URL: <https://tass.ru/armiya-i-opk/16356555> (Дата звернення: 31.08.2024); BMDP / Поставки боевых самолетов в Вооруженные Силы России в 2022 году [bmdp], (11.01.2023), LiveJournal, URL: <https://bmdp.livejournal.com/4642641.html> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [160] Минобороны России / Экипаж истребителя-бомбардировщика Су-34 уничтожил скопление живой силы и техники противника на Кулянском направлении [mod_russia], (26.02.2024), Telegram, URL: https://t.me/mod_russia/36055 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [161] Звиздец Мангусту / Типичный пример — группировка прикрывает границы из состава ГВ "Запад" [zvizdecmanhustu], (11.04.2024), Telegram, URL: <https://t.me/zvizdecmanhustu/1773> (Дата звернення: 31.08.2024); Звиздец Мангусту / Телегр, "на Харьков" ... [zvizdecmanhustu], (01.04.2024), Telegram, URL: <https://t.me/zvizdecmanhustu/1743> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [162] Шерзад Т., *Как приблизит победу новая группировка войск «Север»*, (2024). Взгляд, URL: <https://vz.ru/opinions/2024/4/20/1263905.html> (Дата звернення: 31.08.2024); Раскрыты подробности про новую группировку России в зоне СВО, (2024). Lenta.RU, URL: <https://lenta.ru/news/2024/04/17/raskryty-po-drobnosti-pro-novuyu-gruppirovku-rossii-v-zone-svo/> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [163] Минобороны России / Истребители Су-35С ВКС России дежурят в воздушном пространстве на Адвеевском направлении [mod_russia], (02.03.2024), Telegram, URL: https://t.me/mod_russia/36207 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [164] Кирилл Фёдоров / Война История Оружие / Уникальное и эксклюзивное видео применения новейших русских авиабомб УМПБ! [warhistoricalconafter], (22.05.2024), Telegram, URL: <https://t.me/warhistoricalconafter/165139> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [165] Aviahub / УМПБ летит наказывать террористов и сторонников преступного режима [Aviahub34], (24.05.2024), Telegram, URL: <https://t.me/Aviahub34/2755> (Дата звернення: 31.08.2024); Dnipro | OSINT з Гарбузом / Кацпський Су-34 скидає 4 авіабомби УМПБ над Гостіївцем під Белгородом [DniproOfficial], (24.05.2024), Telegram, URL: <https://t.me/DniproOfficial/3548> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [166] Звиздец Мангусту / К началу широкомасштабного вторжения РФ в Украину [zvizdecmanhustu], (26.12.2023), Telegram, URL: <https://t.me/zvizdecmanhustu/1520> (Дата звернення: 31.08.2024); Звиздец Мангусту / Как и обещал, сегодня "Про Воздух" [zvizdecmanhustu], (05.03.2023), Telegram, URL: <https://t.me/zvizdecmanhustu/552> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [167] Государственный ордена Ленина Краснознамённый центр подготовки авиационного персонала и войсковых испытаний Министерства обороны Российской Федерации имени В.П. Чкалова (Липецкий авиационный), (19.04.2013). Министерство обороны Российской Федерации, URL: <https://structure.mil.ru/structure/forces/air/lac/history/his.htm> (Дата звернення: 31.08.2024); BMDP / Поставки боевых самолетов в Вооруженные Силы России в 2022 году [bmdp], (11.01.2023), LiveJournal, URL: <https://bmdp.livejournal.com/4642641.html> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [168] Звиздец Мангусту / Категория воздух + море и немного «за Адвеевское направление» [zvizdecmanhustu], (03.03.2024), Telegram, URL: <https://t.me/zvizdecmanhustu/1675> (Дата звернення: 31.08.2024); Звиздец Мангусту / Обзор категория "разное" [zvizdecmanhustu], (16.03.2024), Telegram, URL: <https://t.me/zvizdecmanhustu/1709> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [169] Лобода Алексей Геннадьевич, (2022). Russian Torturers, URL: <https://russian-torturers.com/ru/profile/710> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [170] Хто обстріляв Харків? Мофга ідентифікував 55 російських військово- (2024). Mofar, URL: https://mofar.com/blog/hto-obstrilyuyue-harkiv?utm_source=telegram&utm_medium=native&utm_campaign=hto-obstrilyuyue-harkiv (Дата звернення: 31.08.2024).
- [171] Панченко Иван Александрович, (2024). Миротворец, URL: <https://myrotvorets.center/criminal/panchenko-ivan-aleksandrovych/> (Дата звернення: 31.08.2024); Vesti Karelia, (2021). Лётчики 159-го истребительного авиалайла провели тактические учения. YouTube, URL: https://web.archive.org/web/20230822143811/https://www.youtube.com/watch?v=Fh5c_Uo-Lhw (Дата звернення: 31.08.2024).
- [172] Войсковая часть 77984, (2024). Интерактивный портал Комитета по труду и занятости населения Правительства Хабаровского края, URL: <https://sz27.ru/employer/detail?companyId=6ad0aa71-75e3-11e6-8852-000c2973da2c> (Дата звернення: 31.08.2024); Лыбинец Александр Анатольевич, (2023). Russian Torturers, URL: <https://russian-torturers.com/ru/profile/1854> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [173] ГУР МО України оприлюднює списки особового складу 18 шп та 23 вад 303 сад 11 Армії ВПС та ППО ЗС РФ, (2022). Головне управління розвідки, URL: <https://gur.gov.ua/content/hur-mo-ukrainy-opryliudniuie-spytsky-osobovoho-skladu-18-shap-ta-23-vap-303-sad-11-armii-vps-y-poo-zs-rf.html> (Дата звернення: 31.08.2024); Особовий склад 23 вад ВКС РФ, який бомбить Україну та вбиває мирних громадян, (2022). Головне управління розвідки, URL:

- <https://qur.gov.ua/content/osoboviy-sklad-23-vap-vks-rf.html> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [174] Guy Plopsy / Su-34 (from:GuyPlopsy) [@GuyPlopsy], (03.08.2024), X (Twitter), URL: [https://twitter.com/search?q=Su-34%20\(from%3AGuyPlopsy\)&src=typed_query&f=live](https://twitter.com/search?q=Su-34%20(from%3AGuyPlopsy)&src=typed_query&f=live) (Дата звернення: 31.08.2024).
- [175] Минобороны России / Возмездие с небес: боевая работа экипажей истребителей-бомбардировщиков Су-34 ВКС России [@mod_russia], (25.09.2023), Telegram, URL: https://t.me/mod_russia/30804 (Дата звернення: 31.08.2024); Су-34 уничтожили опорный пункт противника на Краснолиманском направлении, (2024). Звезда, URL: <https://tvzvezda.ru/news/2024433210-AUdov.html> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [176] TLK News / Знакомьтесь. Гнида. Мразь. Ублюдок. Кацап. [@tknewsua], (23.06.2024), Telegram, URL: <https://t.me/tknewsua/21339> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [177] Звиздец Мангусту / К началу широкомасштабного вторжения рф в Украину (@zvizdecmanhust), (26.12.2023), Telegram, URL: <https://t.me/zvizdecmanhust/1520> (Дата звернення: 31.08.2024); Звиздец Мангусту / Как и обещал, сегодня "Про Воздух" (@zvizdecmanhust), (05.03.2023), Telegram, URL: <https://t.me/zvizdecmanhust/552> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [178] Головне управління розвідки Міністерства оборони України / Список військових злочинців 2-го змішаного авіаполку 21-ої змішаної авіадивізії ПКС ЗС РФ (аеродром "Шагоп", м. Челябинськ) [@DefenceIntelligenceofUkraine], (08.03.2022), Facebook, URL: https://www.facebook.com/photo.php?fbid=266326199012141&set=a.230157752628986&type=3&ref=embed_post (Дата звернення: 31.08.2024).
- [179] MilitaryAviationInUA / Особовий склад авіаційної ескадрильї 2 змішаного авіаційного полку Су-34 [MiAViaUA], (06.03.2022), X (Twitter), URL: <https://x.com/MiAViaUA/status/1500242633804947457> (Дата звернення: 31.08.2024); Головне управління розвідки Міністерства оборони України / Список військових злочинців 2-го змішаного авіаполку 21-ої змішаної авіадивізії ПКС ЗС РФ (аеродром "Шагоп", м. Челябинськ) [@DefenceIntelligenceofUkraine], (08.03.2022), Facebook, URL: https://www.facebook.com/photo.php?fbid=266326199012141&set=a.230157752628986&type=3&ref=embed_post (Дата звернення: 31.08.2024).
- [180] ХЕРСОН: Война Без Фейков / Около 21:30 жители Корабельного района Херсона сообщили о мощном взрыве [@kherson_non_fake], (08.03.2024), Telegram, URL: https://t.me/kherson_non_fake/13754 (Дата звернення: 31.08.2024); Офіційна сторінка / Оперативна інформація з 06:00 08.03.2024 по 06:00 09.03.2024 [olexandrprokudin], (09.03.2024), Telegram, URL: <https://t.me/olexandrprokudin/2926> (Дата звернення: 31.08.2024); Врогу, Херсон, (2024). Військові РФ скинули КАБ на п'ятиповерхівку в Херсоні. Розповідь мешканки будинку. YouTube, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rY29OzPfd8Q> (Дата звернення: 31.08.2024); Суспільне Херсон, (2024). Військові РФ скинули авіабомбу на житловий квартал Херсона. YouTube, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Bhqlm3wvBek> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [181] Херсонська ОДА (ОВА) / Через обстріл російських окупантів постраждала дитина [@khersonskaODA], (08.03.2024), Telegram, URL: <https://t.me/khersonskaODA/16861> (Дата звернення: 31.08.2024); Херсонська ОДА (ОВА) / На фото – багатоповерхівка, в яку кілька годин тому російська армія поцілила авіаційною бомбою [@khersonskaODA], (08.03.2024), Telegram, URL: <https://t.me/khersonskaODA/16864> (Дата звернення: 31.08.2024); Прокудін Олександр — Офіційна сторінка / Оперативна інформація з 06:00 08.03.2024 по 06:00 09.03.2024 [olexandrprokudin], (09.03.2024), Telegram, URL: <https://t.me/olexandrprokudin/2926> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [182] Наслідки обстрілу росіянами Херсона (Фоторепортаж), (2024). ІРС-Південь, URL: <https://ipc.org.ua/uk/2024/03/naslidky-obstrilu-rosiyanamy-herzona-fotoreportazh/> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [183] Прокудін Олександр — Офіційна сторінка / Величезна вирва посеред двору й зруйнований будинок — наслідки нічної атаки на Херсон [olexandrprokudin], (09.03.2024), Telegram, URL: <https://t.me/olexandrprokudin/2928> (Дата звернення: 31.08.2024); Врогу, Херсон, (2024). Військові РФ скинули КАБ на п'ятиповерхівку в Херсоні. Розповідь мешканки будинку. YouTube, час: 02:14, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rY29OzPfd8Q&t=134s> (Дата звернення: 31.08.2024); Суспільне Херсон, (2024). Військові РФ скинули авіабомбу на житловий квартал Херсона. YouTube, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Bhqlm3wvBek> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [184] Sassoli M., (2003), *Legitimate Targets of Attacks under International Humanitarian Law*. International Humanitarian Law Research Initiative. p. 9, URL: <https://www.hpcrresearch.org/sites/default/files/publications/Session1.pdf>.
- [185] Свідок Kh-09.
- [186] ХЕРСОН: Война Без Фейков / Около 14:36 в Херсоне прозвучали мощные взрывы [@kherson_non_fake], (15.05.2024), Telegram, URL: https://t.me/kherson_non_fake/14889 (Дата звернення: 31.08.2024); ХЕРСОН: Война Без Фейков / Інформація підтвердилась [@kherson_non_fake], (15.05.2024), Telegram, URL: https://t.me/kherson_non_fake/14890 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [187] Тотальна Зрада / 3 авіабомби влучили в Херсоні [totalizrada], (15.05.2024), Telegram, URL: <https://t.me/totalizrada/24652> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [188] Роман Мрочко / Сьогодні росіяни вдарили по центру Херсона з авіації [@roman_mrochko], (15.05.2024), Telegram, URL: https://t.me/roman_mrochko/8464 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [189] Прокудін Олександр — Офіційна сторінка / Вдень російські війська атакували Херсон з авіації. «Приметіло» по Центральному району [olexandrprokudin], (15.05.2024), Telegram, URL: <https://t.me/olexandrprokudin/3422> (Дата звернення: 31.08.2024); Прокудін Олександр — Офіційна сторінка / Кількість постраждалих внаслідок авіаудару по Херсону зросло до одинадцяти [olexandrprokudin], (15.05.2024), Telegram, URL: <https://t.me/olexandrprokudin/3428> (Дата звернення: 31.08.2024); Прокудін Олександр — Офіційна сторінка / Центр Херсона. Посеред дня три російські авіабомби вдарили по житловому кварталу [olexandrprokudin], (15.05.2024), Telegram, URL: <https://t.me/olexandrprokudin/3429> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [190] ДСНС України / Ворожа армія серед білого дня атакувала центральну частину Херсона [@dsns_telegram], (15.05.2024), Telegram, URL: https://t.me/dsns_telegram/28163 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [191] Белякova К., "Все зруйновано — ні вікон, ні дверей, нічого ніякого". Що розповіли очевидці про авіаудар РФ по Херсону, (2024). Суспільне Херсон, URL: <https://suspline.media/kherson/746681-so-rozpozvili-ocovidci-pro-aviadar-rf-po-hersonu/> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [192] Росіяни завдали авіаудару по центральному району Херсона. Є поранені. (Оновлено), (2024). ІРС-Південь, URL: <https://ipc.org.ua/uk/2024/05/rosiyananzavdali-aviadaru-po-centralnomu-rajonu-herzona-ve-postrazhdali/> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [193] eРадар | Повітряна тривога | Ракетна небезпека / КАБи на Херсонщині [eRadarrua], (15.05.2024), Telegram, URL: <https://t.me/eRadarrua/16966> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [194] Прокудін Олександр — Офіційна сторінка / Вдень російські війська атакували Херсон з авіації. «Приметіло» по Центральному району [olexandrprokudin], (15.05.2024), Telegram, URL: <https://t.me/olexandrprokudin/3422> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [195] Суспільне Харків, (2024). Росіяни да удару по Харкову 27 березня застосували новий боєприпас, це міг бути УМГБ Д-30. YouTube, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=IT44nodv3LA> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [196] Свідок Kh-06; Свідок Kh-07.
- [197] Свідок Kh-06.
- [198] Свідок Kh-08.
- [199] monitor / Зведення про діяльність ворожої авіації та флоту станом на 12:00 23.12.23 [war_monitor], (23.12.2023), Telegram, URL: https://t.me/war_monitor/13168 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [200] Звиздец Мангусту / Как и обещал, сегодня "Про Воздух" (@zvizdecmanhust), (05.03.2023), Telegram, URL: <https://t.me/zvizdecmanhust/552> (Дата звернення: 31.08.2024); Кирилл Фёдоров / Война Истории Оружие / Ещё одни кадры, но с другого ракурса, прилётов четырёх планирующих авиабомб УМГБ Д-30СН по командному пункту ВСУ в н.п. Днепровское [warhistoryalconafter], (06.06.2024), Telegram, URL: <https://t.me/warhistoryalconafter/167600> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [201] Звиздец Мангусту / Обзор. [olexandrprokudin], (03.03.2024), Telegram, URL: <https://t.me/zvizdecmanhust/1921> (Дата звернення: 31.08.2024); Звиздец Мангусту / Обзор категория "разное" (@zvizdecmanhust), (16.03.2024), Telegram, URL: <https://t.me/zvizdecmanhust/1709> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [202] Су-34 "Утёнок", (2018). ЯПЛАКАЛЬ, URL: <https://www.yapla-kal.com/forum2/topic1735350.html> (Дата звернення: 31.08.2024); uacrussia / Воздушный камуфляж: окраска самолетов – когда обеспечение малозаметности обретает символический смысл [uacrussia], (16.06.2016), LiveJournal, URL: <https://uacrussia.livejournal.com/46032.html> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [203] Guy Plopsy / Two photos, recently posted on the Fighterbomber VK page [GuyPlopsy], (19.06.2023), X (Twitter), URL: <https://x.com/GuyPlopsy/status/1670830189448953856> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [204] Шрайк Ньюс / Аэродром "Морозовск". Фото с подписями, что ж там взорвалось [ShrikeNews], (06.08.2024), Telegram, URL: <https://t.me/ShrikeNews/16062> (Дата звернення: 31.08.2024); Досье

- Шпиона / Содержимое склада аэродрома Морозовск [@dosye_shpiona], (06.08.2024), Telegram, URL: https://t.me/dosye_shpiona/580 (Дата звернення: 31.08.2024);
- Полковник ГШ / Детальні фото засобів ураження знищеного складу РАО аеродрому Морозовськ [@war_home], (06.08.2024), Telegram, URL: https://t.me/war_home/2167 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [205] REVERSE SIDE OF THE MEDAL / За Хот-дога (@rsotmdivision), (26.05.2024), Telegram, URL: <https://t.me/rsotmdivision/16499> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [206] Кирилл Фёдоров / Война История Оружие / Уникальное и эксклюзивное видео применения новейших русских авиабомб УМПБ! [@warhistoricalconafter], (22.05.2024), Telegram, URL: <https://t.me/warhistoricalconafter/165139> (Дата звернення: 31.08.2024); Aviahub / Сброс четырех УМПБ Д-30СН на головы чубатых террористов [Aviahub34], (07.06.2023), Telegram, URL: <https://t.me/Aviahub34/3003> (Дата звернення: 31.08.2024); Dnipro | OSINT з Гарбузом / Кацпальський Су-34 скидає 4 авиабомби УМПБ над Гостичевим під Белгородом [DniproOfficial], (24.05.2024), Telegram, URL: <https://t.me/DniproOfficial/3548> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [207] Удар за допомогою УМПБ Д-30СН по Епіцентру у Харкові відбувся з літака Су-34, який злетів з аеродрому «Бугурлінівка»: Tlk News / Знакомтесь. Гніда. Мрась. Уєлюдок. Кацап. [@tknewsua], (23.06.2024), Telegram, URL: <https://t.me/tknewsua/21339> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [208] Кирилл Фёдоров / Война История Оружие / Новая помощь пришла оперативно-тактической авиации России! [@warhistoricalconafter], (05.06.2024), Telegram, URL: <https://t.me/warhistoricalconafter/167421> (Дата звернення: 31.08.2024); Кирилл Фёдоров / Война История Оружие / Именная планирующая авиабомба или же месья за погибшего товарища! [@warhistoricalconafter], (29.06.2024), Telegram, URL: <https://t.me/warhistoricalconafter/171575> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [209] Кирилл Фёдоров / Война История Оружие / Прилёты УМПБ по позициям хохлов в населенном пункте Богатырь [@warhistoricalconafter], (05.07.2024), Telegram, URL: <https://t.me/warhistoricalconafter/172419> (Дата звернення: 31.08.2024); Кирилл Фёдоров / Война История Оружие / Ещё одни кадры, но с другого ракурса, прилётов четырёх планирующих авиабомб УМПБ Д-30СН по командному пункту ВСУ в н.п. Днепровское [@warhistoricalconafter], (06.06.2024), Telegram, URL: <https://t.me/warhistoricalconafter/167600> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [210] Кирилл Фёдоров / Война История Оружие / Ещё одни кадры, но с другого ракурса, прилётов четырёх планирующих авиабомб УМПБ Д-30СН по командному пункту ВСУ в н.п. Днепровское [@warhistoricalconafter], (06.06.2024), Telegram, URL: <https://t.me/warhistoricalconafter/167600> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [211] Кирилл Фёдоров / Война История Оружие / [@warhistoricalconafter], Telegram, URL: <https://t.me/warhistoricalconafter> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [212] Кирилл Фёдоров / Война История Оружие / Именная планирующая авиабомба или же месья за погибшего товарища! [@warhistoricalconafter], (29.06.2024), Telegram, URL: <https://t.me/warhistoricalconafter/171575> (Дата звернення: 31.08.2024); Кирилл Фёдоров / Война История Оружие / Уникальное и эксклюзивное видео применения новейших русских авиабомб УМПБ [@warhistoricalconafter], (22.05.2024), Telegram, URL: <https://t.me/warhistoricalconafter/165139> (Дата звернення: 31.08.2024); той самий аеродром — Кирилл Фёдоров / Война История Оружие / Русские планирующие авиабомбы УМПБ Д-30СН на фронтовом бомбардировщике Су-34 [@warhistoricalconafter], (31.05.2024), Telegram, URL: <https://t.me/warhistoricalconafter/166549> (Дата звернення: 31.08.2024); Кирилл Фёдоров / Война История Оружие / Экипаж фронтового бомбардировщика Су-34 поздравляет украинских военнослужащих с Днём России! [@warhistoricalconafter], (12.06.2024), Telegram, URL: <https://t.me/warhistoricalconafter/168546> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [213] Звиздец Мангусту / К началу широкомасштабного вторжения рф в Украину [@zvizdecmanhustu], (26.12.2023), Telegram, URL: <https://t.me/zvizdecmanhustu/1520> (Дата звернення: 31.08.2024); Звиздец Мангусту / Как и обещал, сегодня "Про Воздух" [@zvizdecmanhustu], (05.03.2023), Telegram, URL: <https://t.me/zvizdecmanhustu/552> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [214] Massimo Frantarelli / Sukhoi Su-34 fighter-bomber [@MrFrantarelli], (14.07.2024), X (Twitter), URL: <https://x.com/MrFrantarelli/status/1812543730530091051> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [215] Російські окупанти намагаються приховати участь у бойових діях, (2022). Головне управління розвідки, URL: <https://gur.gov.ua/content/rosiiskii-okupanty-namahaiutsia-prykhovaty-uchast-u-boiovykh-diiakh.html> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [216] Кирилл Фёдоров / Война История Оружие / Русские полтораши, которые планируют убить много украинских террористов [@warhistoricalconafter], (12.08.2024), Telegram, URL: <https://t.me/warhistoricalconafter/178955> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [217] Звиздец Мангусту / Категория воздух + море и немного «за Авдеевское направление» [@zvizdecmanhustu], (03.03.2024), Telegram, URL: <https://t.me/zvizdecmanhustu/1675> (Дата звернення: 31.08.2024); Звиздец Мангусту / Обзор категория "разное" [@zvizdecmanhustu], (16.03.2024), Telegram, URL: <https://t.me/zvizdecmanhustu/1709> (Дата звернення: 31.08.2024); Су-34 уничтожили пункт временной дислокации ВСУ фугасными авиабомбами, (2024). Звезда, URL: <https://tvzvezda.ru/news/20247161020-fjLXe.html> (Дата звернення: 31.08.2024); Су-34 сбросили авиабомбы с УМПК на пункт дислокации ВСУ, (2024). Звезда, URL: <https://tvzvezda.ru/news/20247241053-4dVnU.html> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [218] Су-34 уничтожили украинских боевиков авиабомбами с УМПК, (2024). Звезда, URL: <https://tvzvezda.ru/news/20247121148-NLfQx.html> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [219] Су-34 уничтожили пункт временной дислокации ВСУ фугасными авиабомбами, (2024). Звезда, URL: <https://tvzvezda.ru/news/20247161020-fjLXe.html> (Дата звернення: 31.08.2024); Су-34 сбросили авиабомбы с УМПК на пункт дислокации ВСУ, (2024). Звезда, URL: <https://tvzvezda.ru/news/20247241053-4dVnU.html> (Дата звернення: 31.08.2024); Су-34 уничтожили украинских боевиков авиабомбами с УМПК, (2024). Звезда, URL: <https://tvzvezda.ru/news/2024721148-NLfQx.html> (Дата звернення: 31.08.2024); Минобороны России / Экипажи Су-34 нанесли удар по пункту временной дислокации ВСУ в зоне ответственности группировки войск «Запад» [@mod_russia], (29.07.2024), Telegram, URL: https://t.me/mod_russia/41520 (Дата звернення: 31.08.2024); Звиздец Мангусту / Категория воздух + море и немного «за Авдеевское направление» [@zvizdecmanhustu], (03.03.2024), Telegram, URL: <https://t.me/zvizdecmanhustu/1675> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [220] Звиздец Мангусту / Обзор категория "разное" [@zvizdecmanhustu], (16.03.2024), Telegram, URL: <https://t.me/zvizdecmanhustu/1709> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [221] Военные преступники – военнослужащие 559 бомбардировочного авиационного полка (войсковая часть 75392) г. Морозовск Ростовской области наносят бомбовые удары по мирным гражданам и городам Украины, (2022). Головне управління розвідки, URL: <https://gur.gov.ua/content/voenosluzhbaschive-559-bombardirovochnoho-avjatsyonomho-polka.html> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [222] Російські окупанти намагаються приховати участь у бойових діях, (2022). Головне управління розвідки, URL: <https://gur.gov.ua/content/rosiiskii-okupanty-namahaiutsia-prykhovaty-uchast-u-boiovykh-diiakh.html> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [223] Truth Hounds, (2023). Вам платити. Ідентифікація винних у ракетному ударі по Краматорську та Біленькою 27 червня 2023 року. Truth Hounds, URL: <https://truth-hounds.org/cases/kramatorsk/#:~:text=%D0%A5%D0%BE%D1%87%D0%B0%20%D0%9C%D0%93%D0%9F%20%D1%82%D0%B0%20Lounge%E2%80%9D%20%D0%B2%20%D0%9A%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%83> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [224] International Covenant on Civil and Political Rights. General comment No. 36., (2019). Human Rights Committee. Par. 70. URL: <https://docstore.ohchr.org/Self-Service/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPRICAqhKb7yh9srdB0HlI59790VGG8%2BWPAXN19e0rX3cJlmWwe%2FGBLmVrGmT010n6KBQgqamxPNIrLdLde-fuuQjIN19BqOr%2FS93rKPWbCbqoJ4dRqDoh%2FXqwn>.
- [225] Ст. 48 ДП І.
- [226] Ч. 2 ст. 51 ДП І; ч. 1 ст. 52 ДП І.
- [227] Melzer N., (2014). *The Principle of Distinction Between Civilians and Combatants*. In A. Clapham & P. Gaeta (Eds.), *The Oxford Handbook of International Law in Armed Conflict*, p. 298.
- [228] Римський статут, ст. 8(2)(b) (i), ст. 8(2)(b) (ii).
- [229] Стаття 51(2) ДП І.
- [230] Galic, IT-98-29-T, пп. 132-33; Прокурор проти Мілошевича, IT-98-29/1-A, рішення та висновок, Апеляційна палата, 12 листопада 2009 року; див. також Статут Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди, прийнятий Радою Безпеки ООН, Резолюція N 955, 8 листопада 1994 року.
- [231] International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, The Prosecutor v. Prlić et al, No. IT-04-74-A, 29.11.2017, Hague, Netherlands, vol. 1, para. 562.
- [232] Benchbook on the Adjudication of International Crimes under Ukrainian Domestic Law, p. 383.

- [233] Атаки на енергетичну інфраструктуру України: Шкода цивільному населенню, (вересень 2024), Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні, URL: https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2024-10/Ukraine%20-%20Protection%20of%20civilians%20in%20armed%20conflict%20%28September%202024%29_UKR.pdf (Дата звернення: 31.08.2024).
- [234] Атаки на енергетичну інфраструктуру України: Шкода цивільному населенню, (вересень 2024), Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні, URL: https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2024-10/Ukraine%20-%20Protection%20of%20civilians%20in%20armed%20conflict%20%28September%202024%29_UKR.pdf (Дата звернення: 31.08.2024), стор. 11.
- [235] Desaussure, Col. H., (1971). *The Laws of Air Warfare: Are There Any?* The International Lawyer, Vol. 5, no. 3, pp. 529–548. URL: <https://web.archive.org/web/20190429002949id/https://scholar.smu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4246&context=tll>.
- [236] Cohen A., Zlotogorski D., (2021). *Proportionality in International Humanitarian Law: Consequences, Precautions, and Procedures*. Oxford University Press, 2021, pp. 25–26.
- [237] Vos A., (2023). *Precision-Guided Munitions and the Principle of Distinction: The tactical challenges that military forces face in applying the principle of distinction in urban warfare environments despite the use of precision-guided munitions*. Universiteit Leiden, p. 3. URL: <https://studenttheses.universiteitleiden.nl/access/item%3A3715467/view>, покликаючись на Kaag & Kreps, 2012, *Congressional Research Service*, 2021, p. 2.
- [238] Vos A., (2023). *Precision-Guided Munitions and the Principle of Distinction: The tactical challenges that military forces face in applying the principle of distinction in urban warfare environments despite the use of precision-guided munitions*. Universiteit Leiden, p. 3-4. URL: <https://studenttheses.universiteitleiden.nl/access/item%3A3715467/view>, покликаючись на Andresen, (2017).
- [239] РФ вдарила по Харкову УМПК Д-30СН: що це за бомба та чи можливо з нею боротись, (2024). Defense Express, URL: https://defence.ua.com/weapon_and_tech/rf_vdarila_po_harkovu_umpb_d_30sn_scho_tse_za_bomba_ta_chi_mozhливо_z_neju_borotis-14869.html (Дата звернення: 31.08.2024).
- [240] РФ вдарила по Харкову УМПК Д-30СН: що це за бомба та чи можливо з нею боротись, (2024). Defense Express, URL: https://defence.ua.com/weapon_and_tech/rf_vdarila_po_harkovu_umpb_d_30sn_scho_tse_za_bomba_ta_chi_mozhливо_z_neju_borotis-14869.html (Дата звернення: 31.08.2024); див. «Western weapons are much more accurate," aviation expert Kostiantyn Kryvolap explains to UP», Buderatsky Y., *War of guided aerial bombs. Why Ukraine is talking about its own production of guided bombs*, (2024). Ukrainska Pravda, URL: <https://www.pravda.com.ua/enq/articles/2024/06/12/7460320/> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [241] Kramarenko D., Shkarlat K., *Cheap and dangerous. What are UMPB bombs that Russia struck Kharkiv with*, (2024). RBC-Ukraine, URL: <https://newsukraine.rbc.ua/news/cheap-and-dangerous-what-are-these-umpb-bombs-1711744305.html> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [242] Amnesty International, (2018). «War of annihilation»: Devastating toll on civilians, Raqqa – Syria. Amnesty.org, p. 8, URL: <https://www.amnesty.org/en/documents/mde24/8367/2018/en/>.
- [243] Amnesty International, (2018). «War of annihilation»: Devastating toll on civilians, Raqqa – Syria. Amnesty.org, p. 15, URL: <https://www.amnesty.org/en/documents/mde24/8367/2018/en/>.
- [244] PCohen A., Zlotogorski D., (2021). *Proportionality in International Humanitarian Law: Consequences, Precautions, and Procedures*. Oxford University Press, 2021, p. 31 покликаючись на Shany Y., (2009). *The Principle of Proportionality under International Law*, pp. 86–103, at 69.
- [245] US sends 'bunker buster' bombs to Israel for war on Gaza, report says, (2023). ALJAZEERA, URL: <https://www.aljazeera.com/news/2023/12/2/us-gives-bunker-buster-bombs-to-israel-for-war-on-gaza-report> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [246] US sends 'bunker buster' bombs to Israel for war on Gaza, report says, (2023). ALJAZEERA, URL: <https://www.aljazeera.com/news/2023/12/2/us-gives-bunker-buster-bombs-to-israel-for-war-on-gaza-report> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [247] Daniele L., *A lethal misconception, in Gaza and beyond: disguising indiscriminate attacks as potentially proportionate in discourses on the laws of war*, (2023). EJIL:Talk, URL: <https://www.ejiltalk.org/a-lethal-misconception-in-gaza-and-beyond-disguising-indiscriminate-attacks-as-potentially-proportionate-in-discourses-on-the-laws-of-war/> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [248] Напр., див. напад від 8 березня 2024 року та від 15 травня 2024 року у м. Херсон.
- [249] Див. напад від 25 травня 2024 року у м. Харків.
- [250] Медіагрупа Нахіпело. Харків / Попередньо, росіяни поцілили ракетною з комплексу «Іскандер» по Харкову, повідомив Олег Синегубов (@nakipelovo), (06.08.2024), Telegram, URL: <https://t.me/nakipe-lovo/36513> (Дата звернення: 31.08.2024); Бабель / У Харкові щонайменше 5 людей постраждали від ракетного обстрілу росіяни (@babel), (06.08.2024), Telegram, URL: <https://t.me/babel/54579> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [251] Де у Харкові | Харків / Курська область. Пишуть про сирну зону (@place_kharkiv), (06.08.2024), Telegram, URL: https://t.me/place_kharkiv/79019 (Дата звернення: 31.08.2024); СтройОбзор Харків / Третій приліт в этом районе (@StroyObzorKh), (06.08.2024), Telegram, URL: <https://t.me/StroyObzorKh/11828> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [252] Медіагрупа Нахіпело. Харків / У Харкові постраждали десятки житлових будинків, адмінбудівлі, знищені десятки цивільних авто (@nakipelovo), (06.08.2024), Telegram, URL: <https://t.me/nakipe-lovo/36514> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [253] Харків 1654 | Місто-герой / Предварительно – по центру Харькова ударили «Искандером» (@kharkiv_1654), (06.08.2024), Telegram, URL: https://t.me/kharkiv_1654/97828 (Дата звернення: 31.08.2024); Харків 1654 | Місто-герой / Комментар речника Харьковской областной прокуратуры Дмитрия Чубенко щодо обстрілу Шевченківського району Харкова (@kharkiv_1654), (06.08.2024), Telegram, URL: https://t.me/kharkiv_1654/97832 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [254] International Criminal Court, (2014). *Situation in the Democratic Republic of the Congo in the Case of the Prosecutor v. Germain Katanga*, (07.03.2014), para 802, URL: <https://www.legal-tools.org/doc/f74b4f/pdf/>.
- [255] International Criminal Court, (2014). *Situation in the Democratic Republic of the Congo in the Case of the Prosecutor v. Germain Katanga*, (07.03.2014), para 807, URL: <https://www.legal-tools.org/doc/f74b4f/pdf/>.
- [256] Daniele L., *A lethal misconception, in Gaza and beyond: disguising indiscriminate attacks as potentially proportionate in discourses on the laws of war*, (2023). EJIL:Talk, URL: <https://www.ejiltalk.org/a-lethal-misconception-in-gaza-and-beyond-disguising-indiscriminate-attacks-as-potentially-proportionate-in-discourses-on-the-laws-of-war/> (Дата звернення: 31.08.2024).
- [257] Fighterbomber / Пехота залетела на большой пинг в работе авиации (@fighter_bomber), (13.08.2024), Telegram, URL: https://t.me/fighter_bomber/17724 (Дата звернення: 31.08.2024); Fighterbomber / Хорошая новость. Жалко что пиздеж (@fighter_bomber), (04.07.2024), Telegram, URL: https://t.me/fighter_bomber/17249 (Дата звернення: 31.08.2024); Fighterbomber / Инсайд из Липцов, который удостоился чести стать полигоном для испытания УМПК ФАБ-3000 М-54 (@fighter_bomber), (21.06.2024), Telegram, URL: https://t.me/fighter_bomber/17118 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [258] Fighterbomber / Инсайд из Липцов, который удостоился чести стать полигоном для испытания УМПК ФАБ-3000 М-54 (@fighter_bomber), (21.06.2024), Telegram, URL: https://t.me/fighter_bomber/17118 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [259] Fighterbomber / Пехота залетела на большой пинг в работе авиации (@fighter_bomber), (13.08.2024), Telegram, URL: https://t.me/fighter_bomber/17724 (Дата звернення: 31.08.2024).
- [260] United Nations, (2007). *Prosecutor v. Milan Martić*, (12.06.2007), para 463, URL: <https://www.icty.org/x/cases/martic/tjug/en/070612.pdf>.
- [261] п. а) ч. 3 ст. 25 Римського статуту.
- [262] п. б) ч. 3 ст. 25 Римського статуту.
- [263] п. с) ч. 3 ст. 25 Римського статуту.
- [264] ч. 5 ст. 27 Кримінального кодексу України.
- [265] п. с) ч. 3 ст. 25 Римського статуту.
- [266] Kai Ambos, Article 25 in: Triffterer/Ambos, *The Rome Statute of the ICC*, 3rd edition 2016, page 1003.

Систематичне використання керованих авіабомб для цілеспрямованих атак по Україні розпочалося з 2023 року, через рік після широкомасштабного вторгнення Збройних сил Російської Федерації. Ці атаки охоплюють як зону фронту, так і тиллові райони, що призводить до масових руйнувань житлових будинків, лікарень, шкіл та іншої критичної інфраструктури.

Основна мета розслідування – проаналізувати удари з використанням керованих авіабомб по населених пунктах України, оцінити їхню легітимність з позицій міжнародного гуманітарного права та показати зростання кількості воєнних злочинів і жертв серед цивільного населення внаслідок таких дій. Ми прагнемо продемонструвати масштаб та інтенсивність цих атак, закладаючи основу для подальшого міжнародного тиску на Росію з вимогою припинити використання цієї тактики. Дослідження також спрямоване на створення передумов для притягнення до індивідуальної відповідальності осіб, які безпосередньо виконували або віддавали накази на проведення таких нападів.